

PROBLEMFYLLED STORMAKT



EN SVENSK SYNAR USA
I SÖMMARNA

MARTA CULLBERG WESTON

PROBLEMFYLLED STORMAKT EN SVENSK SYNAR USA I SÖMMARNA

Förord	4
Inledning: Supermakt på problematisk kurs – USA under George W Bush	5
ETT LAND AV INVANDRARE	
1. Frihetsgudinnan	9
2. Amerika – en etnisk mosaik	13
POLITISK ORGANISATION	
3. Demokrati – ideal och realitet	18
4. Ett invetererat tvåpartisystem	24
5. Inte <u>ett</u> land	28
ETT EXPANSIVT DRAG I USAS POLITIK	
6. Den dolda skulden – indianernas öde	32
7. Manifest destiny – så rationaliseras det expansiva draget	35
8. Militarism och machomodell	37
9. Arvet efter 11 september	41
10. En stormakt = obalans	46
SÄRDRAG I KULTUREN	
11. När staten ses som fienden	53
12. Rätten att bära vapen	58
13. Många barn växer upp i fattigdom	60
14. Det puritanska arvet	62
15. Guds förlovade land ?	64

16. En rörlig nation – kreativitet, energi och modernitet	67
17. Hollywoodglamour som exportvara	70
18. Jazzens hemland och Amerikas image	73
19. Amerikanska media – maktens megafoner	75
20. Kvinnoperspektiv	77
21. Big is better?	79
DOLLARN STYR	
22. Bilens förlovade land	82
23. Big business – dollarns makt	84
24. Tobak ett alternativ till guld	88
25. Miljön satt på undantag	90
ANNAT UTBILDNINGSSYSTEM	
26. Amerikansk utbildning	94
27. Stimulerande men dyrbart universitetsliv	97
ANNORLUNDA RÄTTSSYSTEM	
28. Common law och juristernas paradiset	101
29. Dödsstraffet starkt förankrat	104
30. Amerikanska fängelser	107
AVSLUTANDE REFLEKTIONER – PROBLEMFYLLED STORMAKT	
31. Problemfylld stormakt vid vägskäl	110
<hr/>	
Litteraturlista	114
Författarpresentation	116
<hr/>	

FÖRORD

Jag har nu bott i USA i tio år, en spännande tid och tid nog att lära känna detta märkliga land. Amerika är mytomspunnet och lockande på många plan, men det har också en rad baksidor, som vi kanske inte ser så mycket av på en kort resa till New York eller San Fransisco. När man lever dag ut och dag in i den amerikanska vardagen blir man medveten om de kulturella skillnaderna.

Kulturen förmedlar en syn på världen och en uppsättning värderingar som vi sällan reflekterar över. Mediaforskaren Marshall McLuhan påpekade att om man frågar en fisk vad som var det viktigaste elementet i hans omgivning skulle han troligen inte svara ”vatten” eftersom han tar vattnet för givet. När man simmar i det jämt lägger man inte märke till det. Det är på samma sätt med den kultur vi lever i. Vi växer upp i den och vi tar den för given. Att det kan finnas ett annat sätt att tänka reflekterar vi sällan över.

När man flyttar till en annan kultur ser man både den egna och den främmande kulturen med nya ögon. Trots att den svenska och den amerikanska kulturen i många avseenden är likartad finns det viktiga skillnader. När man levt en längre tid i den andra kulturen blir man varse de djupa underströmmarna bakom de kulturellt betingade olikheterna. Mitt utanförperspektiv har givit mig chansen att se med andra ögon på amerikansk kultur. När jag haft svårt att förstå olika fenomen har jag försökt läsa om den historiska bakgrunden och om kulturutvecklingen.

När jag just skrivit färdig min bok om livsvisdom hade jag litet tid ”över” och fick lust att sammanfatta en del av mina erfarenheter från den supermakt som nu dominerar politiken på vårt klot. Skrivandet kom också att fylla en viktig terapeutisk funktion eftersom jag kunde sätta på pränt en del av den frustration, som jag känt under president George W Bushs tid vid rodret.

Beslutet att göra boken tillgänglig för alla via nätet är förstås något som ligger i tiden. Jag hoppas att läsarna kommer att få nya infallsvinklar på USA och jag tar gärna emot synpunkter. På min hemsida www.enigma.se/cullbergweston/ finns en chans att skriva kommentera under rubriken *Kontakta*.

Jag sätter punkt mitt i en dynamisk process, där mer och mer information kommer ut om Bushregimens ageranden i det fördolda. Eftersom boken också är en reflektion över George Buss politik vill jag sätta punkt i god tid före presidentvalet. Hur man kommer att se på denna fas i amerikansk historia i ett längre perspektiv återstår att se.

Iowa City den 5 mars, 2004

Marta Cullberg Weston

SUPERMAKT PÅ PROBLEMATISK KURS – USA UNDER GEORGE W BUSH

Aldrig har jag sett så många amerikanska flaggor på hus, bilar eller flaggstänger som efter den 11 september 2001. Al Qaidas attack mot World Trade Center i New York och Pentagon uppfattades som en attack på den amerikanska livsstilen och den väckte till liv en stark patriotism. Bushregimen insåg genast att attacken gav dem en unik möjlighet att genomföra en riskabel utrikespolitik som de neo-konservativa rådgivarna långt tidigare skisserat.

Under täckmantel av ett ”krig mot terrorismen” och ett skickligt underblåsande av rädslan för nya terrorattacker fick regimen fria händer att utveckla grandiosa planer på hur Amerikas stormaktsställning skulle säkras. För omvärlden, som är mera van vid terrorattacker, är det svårt att till fullo inse hur djupgående effekten av terrordåden blev på det amerikanska samhället. USA före och efter den 11 september är två vitt skilda stater. En viktig orsak är att Bushs neo-konservativa rådgivare utnyttjade terrorhotet för att ”kapa åt sig” tolkningsföreträdet i den amerikanska politiken och styra landet i en ny och farlig riktning – för Amerika men också för resten av världen.

Bushregimens självsvåldiga agerande inför kriget i Irak förbluffade många svenskar. Var detta det Amerika man trodde man kände? Även på den amerikanska sidan var många djupt skakade och kritiska till den utmanande politik som president Bush drog upp riktlinjerna för. George W Bush tillträde som president innebar ett paradigmskifte både inrikes- och utrikepolitiskt. Han har renodlat ett konservativt politiskt mönster från president Reagans dagar, men det nykonservativa böjningsmönstret förbluffar även många konservativa.

En ledares personlighet spelar större roll i en nationell krissituation. Bush svart-vita cowboymentalitet glorifierar styrka och hämnd (i Guds namn) och spelar skickligt på befolkningens rädsla för nya terrordåd. Ett arrogant amerikocentriskt perspektiv har skapat allvarliga friktioner i det internationella samarbetet. Respekten för internationell rätt har sopats undan till förmån för ett ensidigt hävdande av supermaktens egna intressen.

USAs agerande i Irak har demonstrerat klyftan i synen på världen och på internationell politik mellan USA och Europa. De länder som brukar klumpas samman i beteckning ”västliga demokratier” tycks leva på två olika ideologiska planeter. USAs internationella legitimitet har kommit att allvarligt ifrågasättas, en effekt som Bush gravt underskattar. Man är inte känslig för ”stämningar” i Bushregimen och man tror blint på sin egen linje.

Under valrörelsen framställde sig president Bush som en moderat konservativ angelägen att överbrygga klyftorna mellan demokrater och republikaner. Trots att hans tillsättning var tveksam har han som president gjort raka motsatsen till vad han utlovade. Han har drivit en ultrakonservativ politik och klyftorna i landet har sällan varit så markerade som i dag. USA är nu ett ”delat land” med en djup ideologisk klyfta som skapar stora spänningar. President Bush har systematiskt fört allmänheten bakom ljuset vad gäller de verkliga motiven för sina politiska utspel såväl i utrikes- som i inrikespolitiken. För omvärlden är detta påtagligt vad gäller retoriken inför

kriget i Irak, men det gäller även den ekonomiska politiken, energipolitiken, miljöpolitiken osv. Regimen sköter sin planering bakom stängda dörrar för att hindra insyn, vilket dock inte hindrat att man använt sig av läckor för att smutskasta moståndare.

Med den rädsla för terrorangrepp som underblåsts i USA sedan den 11 september var amerikanerna lättlurade och köpte presidentens bild av Irak som ett hot mot USA i termer av kärnvapen och biologiska vapen. Att de bakomliggande skälen till angreppet på Irak var helt andra är nu uppenbart för de flesta utom för den amerikanska allmänheten. Presidenten skyller nu på underrättelsetjänsten och har tillsatt en kommitté för att utreda det hela (som ska rapportera *efter* valet).

Regimskiftet i Irak var i själva verket ett steg i en neo-konservativ politik med syfte att etablera ett amerikanskt ”brofäste” i Mellanöstern, garantera oljetillförsel, underlätta för Israel och idén att etablerandet av demokrati i Irak skulle skaka om regionens odemokratiska regimer. Att det inte är så enkelt att skapa demokrati med svärd var man helt oförstående inför.

Trots att inga massförstörelsevapen hittats och trots att det inte finns någon länk mellan Irak och Al Qaida – som var presidentens skäl för kriget i Irak – så har stora delar av den amerikanska befolkningen tagit dessa avslöjanden med jämnmod. Man konstaterar att världen troligen är i ett bättre läge utan en grym diktator. Bushs lögn skulle kunna vara skäl för ett riksrättsmål, men det finns inget momentum för en sådan linje i USA. President Bush är fortfarande populär bland stora delar av den amerikanska befolkningen som känner sig trygga med en ”handlingskraftig” president. Bush har visat sig ha samma teflon-karakteristika som president Reagan.

Inrikespolitiskt har de stora skattelättnaderna för företagen och den bättre bemedlade delen av befolkningen skapat en kritisk situation med ett lavinartat växande budgetunderskott som hotar en rad samhällsinstitutioner. På lång sikt hotar det också det ekonomiska systemet i världen som bygger på dollarn. Många kritiker ser skattereduktionen som en medveten åtgärd från regeringens sida för att svälta ut den federala regeringen och därmed åstadkomma en nedmontering av Amerikas redan begränsade sociala skyddsnät. Det finns en fundamentalistisk *touche* av längtan tillbaka till ett ”ursprungligt” tillstånd där var och en sköter sitt.

KRITISK UTVECKLING I VÄRLDENS SUPERMAKT

När Amerika nu är den enda stormakten berör dess politiska ställningstaganden alla länder på jordklotet. För att kunna förstå det här komplexa landet behöver människor god kunskap om den politiska och kulturella situationen i USA. Efter att ha varit bosatt i tio år i USA ska jag försöka ge ett perspektiv på amerikanskt tänkande, information om det amerikanska samhället men också en bakgrund till den *revolutionerande förändring* som skett i USA under Bushregimen.

Jag använder termen revolutionerande för att markera att världen kan behöva vara vaksam på utvecklingen i USA beroende på vad som händer under de närmaste åren. Paul Krugman, ekonomiprofessorn och ledarskribenten på New York Times, beskriver i sin bok *The Great Unraveling* förändringarna under presidents Bushs tid vid makten i termer av inget mindre än en revolution.

Krugman menar att president Bush driver en ultrakonservativ politik avsedd att i grunden förändra USA, men han använder sig av en strid ström av rationaliseringar för sina förslag, som får allmänheten och politiker att svälja betet. En ulv i fårakläder således. Människor har svårt att inse att presidenten faktiskt har en så omvälvande agenda. Krugman ser det som en naturlig reaktion inför en revolutionär

samhällsförändring. Därigenom blir människor oförmögna att effektivt motarbeta en riskabel utveckling. Kritiken mot regimen har tystas genom att etiketteras som opatriotisk under rådande ”krigstillstånd”, en användbar manöver.

ETT PROBLEMPERSPEKTIV

Mitt fokus är problematiserande och jag stannar därför främst upp inför baksidorna hos denna världens mäktigaste nation. För att förstå denna supermakt behöver man också kunskap om det amerikanska statsbygget och kulturen. Jag balanserar därför den problemfokuserade delen med information om olika aspekter av amerikanskt liv och kultur. Amerika är ett land av paradoxer, och inte enkelt att fånga. I ett trettiotal skisser ger jag olika infallsvinklar på det amerikanska samhället.

USA befinner sig vid ett vägskäl. Om man går vidare i den riktning som George W Bush linjerat upp riskerar vi att se en utveckling som är alltmera oroande för världen i övrigt. Vid presidentvalet i november 2004 avgörs i många stycken landets och världen öde för lång tid framöver. Vi behöver alla ta oss tid att sätta oss in i hur denna komplexa stormakt fungerar som direkt och indirekt påverkar våra liv i så många avseenden.

ETT LAND AV INVANDRARE

FRIHETSGUDINNAN

När invandrarna kom med båt till New York var frihetsgudinnan en imponerande och inspirerande syn. Jag minns den magiska känslan i maggropen när jag på min första resa hit 1962 från fördäcket på atlantångaren Kungsholm såg Frihetsgudinnan frigöra sig ur morgondimmorna. Det är en mäktig symbol för det amerikanska samhället och dess kult av friheten.

Vad man kanske inte vet är att statyn var en gåva från Frankrike till USA. Fransmännen hade givit amerikanerna viktigt stöd med vapen, skepp och pengar under kriget för självständighet. Inför hundraårsdagen av självständighetsförklaringen ville man i Frankrike hylla det land som blivit en symbol för folkens frihet. Skulptören Frederic Auguste Bartholdi fick hjälp av Eiffeltornets konstruktör, men statyn blev inte klar till hundraårsdagen. Eftersom statyn blev mycket dyr att framställa var överenskommelsen att USA skulle stå för fundamentet. När statyn anlände till New York 1885 i över tvåhundra lådor fanns inget fundament på plats eftersom man inte hade lyckats få ihop pengar till byggandet. En ungersk immigrant, Joseph Pulitzer, som blivit rik tidningsman, ordnade en insamling i tidningen. Han fick ihop de 100.000 dollar som behövdes för att bygga sockeln och 1886 stod statyn äntligen på plats.

Det är djupt symboliskt att fundamentet till Frihetsgudinnan bygger på privata initiativ i detta land där så mycket förväntas skötas av individen själv. Det är också ironiskt att statyn är en gåva från det franska folket, som president Bush frikostigt öste galla över på grund av deras opposition mot kriget i Irak. Amerikanerna upprördes över vad de såg som bristande tacksamhet över Amerikas stöd till Frankrikes befrielse ur Hitler-Tysklands garn. Som en missriktad protest döptes den friterade potatisen om från *french fries* till *freedom fries*. Att fransmännen i sin tur bidrog till amerikanernas självständighet från det brittiska väldet är historiekunskaper som de flesta glömt, däribland säkerligen president Bush.

DE STORA INVANDRINGSVÅGORNA

De tidiga invandringsvågorna till den ”nya” kontinenten kom sökande en fristad från religiöst förtryck, flyende från hunger och förnedring eller sökande möjlighet till land att odla, som Karl-Oskar och Kristina i Vilhelm Mobergs utvandrarepos.

Engelsmännen var i majoritet i den första invandringsvågen på 1600–1700-talet. De förde med sig sitt språk och sitt rättssystem och drömmen om religiös frihet och frihet från förtryck av myndigheterna. Nästa stora våg dominerades av irländarna som flydde från hundernöd när potatisskörden slagit fel. Över fyra miljoner irländare reste under stora umbäranden i överlastade båtar över Atlanten för att skapa sig en ny framtid i USA. Vid mitten av 1800-talet var de den största invandrargruppen.

De följdes av tyskarna, där mer än sex miljoner lämnade sitt hemland för USA. Vid denna tid kom också den stora utvandringen från Skandinavien. Omkring 1,3 miljoner svenskar emigrerade till USA med en topp perioden efter 1860. Svenskarna hade bland annat med sig sin tradition att foga samman stockar till timmerstugor.

Denna modell plockades snabbt upp i USA och blev kännemärke för blockhusen ute på prärien som man ser i alla Västernfilmer.

Mot slutet av 1800-talet började nya grupper av immigranter söka sig till USA som italienare, ryssar, polacker, tjecker, ungrare, rumäner, bulgarer, österrikare och greker. USA började bli en veritabel smältdegel av olika europeiska nationaliteter. Dessutom hade slavhandeln fört miljoner afrikaner till USA. 1860 fanns det 3,5 miljoner slavar i landet.

DAGENS INVANDRING

På sockeln till Frihetsgudinnan finns en inskription från en dikt av Emma Lazarus: ”Sänd mig era trötta, era fattiga som längtar efter att fritt få andas.” Inskriptionen beskrev situationen fram till 1921, men inte längre. Inget land klarar i dagens läge att ha helt öppna gränser. USA försöker i stället begränsa invandringen kraftigt. Dagens amerikanska invandrare kommer oftast från Mexiko, Syd- och Centralamerika, Karibien eller Asien. Sedan 1990 accepterar USA omkring 700.000 legala invandrare/år, men merparten av dessa är familjemedlemmar som återförenas. Dessutom finns en grupp som sponsras av arbetsgivare. Det är således bara omkring 78.000 andra personer som tillåts flytta till USA årligen (kvoterat per världsdelen).

En stor grupp invandrare lever länge i USA innan de ansöker om att bli medborgare. De har då ofta haft arbetstillstånd en längre tid, s.k. *green card*. I denna fas är man en så kallad *alien resident*, en beteckning som för tankarna till rymdvarer.

Att ansöka om amerikanskt medborgarskap är en lång byråkratisk process som avslutas med en intervju där man ska visa att man talar engelska och kan svara på grundläggande frågor om den amerikanska konstitutionen och kulturen. Det är i sig rimliga krav på en ny medborgare och en del i aklimatiseringen.

Omkring 10 % av dagens befolkning är födda utanför USA. Anpassningen till en amerikansk livsstil är ofta en snabb process. Den andra generationen talar redan flytande engelska och man amerikaniserar ofta sina namn för att flyta in lättare i den nya miljön.

Trots Amerikas stolta tradition av skydd för oliktankande har man en mycket kärv politik för dem som söker en fristad undan politiskt förtryck och som kommer till USA utan visum. Flyktingar från trettiofyra länder, som finns på en lista över länder med potentiella terrorister, placeras automatiskt i fängsligt förvar i avvaktan på utredning. Ensam barn som söker asyl kan placeras i vuxenfängelser där de hålls inlåsta under långa perioder. Det kan ta lång tid innan de asylsökande får tillgång till juridisk rådgivning eller tolk eller rätt att ta emot besök eftersom INS (*Immigration and Naturalization Service*) kvarnar mal mycket långsamt. Under 2001 hade man omkring 23.000 personer placerade i fängsligt förvar i avvaktan på utredning. Omkring 60 % av dessa hade placerats i fängelser mitt bland vanliga fångar. Man har sedan 1997 också en regel om snabb avvisning för asylsökande som inte anses ha nog vägande skäl. Många kvinnor som flyr undan misshandel, hedersmord eller våldtäkter avvisas.

DRÖMMEN FÖR DEM TILL USA

För de ursprungliga immigranterna var Amerika drömlandet och den ekonomiska drömmen för också dagens invandrare till kontinenten och hjälper dem att hantera omställningens alla vedermödor.

Amerikaner när alla en föreställning att det är möjligt att bli rik i USA med hårt arbete och alla hoppas att kunna röra sig uppåt på välståndsstegen. Drömmen om rikedom är det kitt som håller ihop denna nation med dess många olika etniciteter, som inte delar en lång historia eller blodsbånd. Har man god utbildning eller en speciell begåvning erbjuder det amerikanska samhället fortfarande möjligheter att förverkliga drömmar om ett bättre liv. För många på samhällets botten blir dock den amerikanska drömmen en undflyende hägring. Även när de själva är exempel på misslyckandet håller de flesta människor dock fast vid drömmen.

Önskan att få del av det amerikanska välståndet för omkring 300.000–500.000 (siffrorna är naturligt osäkra) illegala invandrare till USA varje år, främst över den mexikanska gränsen. De tar sig in trots gränspatruller, staket, hundar och elektronisk bevakning. De illegala invandrarna arbetar som säsongsarbetare inom jordbruket, som lågbetald arbetskraft på fabriker eller restauranger eller som hemhjälp. De fyller en viktig funktion i samhället, men saknar möjligheter till medborgarnas förmåner. Den vitala amerikanska ekonomin har invandrarna att tacka för den billiga arbetskraft som gjort den ekonomiska expansionen möjlig, men det är få som erkänner detta.

FRIHETEN DÅ?

Amerika ser sig som ”*the land of the free*” och frihet är ett värdeladdat ord som används flitigt i den politiska retoriken. USA har alltid varit starkt engagerat för det som kallas ”civila” mänskliga rättigheter som rätten att tala fritt, rätten till mötesfrihet, religionsfrihet etc. Man har eftertryckligt hävdat att dessa rättigheter inte får inskränkas. Det är därför skakande att se att efter terroråden den 11 september håller länge etablerade friheter på att naggas i kanten. Myndigheterna kan till och med gå in på bibliotekens datasystem för att se vad de individuella amerikanerna har lånat för böcker. Man kan också hålla personer häktade under längre tid utan att ange skäl för detta. Krigsfångarna på Guantanamo-basen på Kuba har med språkliga och legala manipulationer undanhållits de rättigheter som krigsfångar har enligt internationell lag.

Eftersom de flesta amerikaner inte har mycket kunskap om världen utanför Amerika tror man sig leva i den bästa av världar. Den frihet man så varmt omhuldar ställs fortfarande i viss mån i motsats till den religiösa och politiska ofriheten i det gamla Europa som fick en rad invandrare att fly hit. Att det hänt något på andra sidan Atlanten upptäcker möjligen de amerikaner som har medel att resa till Europa på semester.

Frihetsgudinnan håller frihetens fackla högt, men det är en frihet under stort personligt ansvar. I USA är man inte intresserad av att driva frågor om människors ekonomiska och sociala mänskliga fri- och rättigheter. Här är det i stället marknadens ofta krassa lagar som styr politiken, vilket lett till ett i många stycken hårt samhälle. Sedan Reagans regim på 1980-talet finns mycket litet kvar av ett statligt socialt skydds nät. Under nittioalet genomfördes en omfattande reform av socialhjälpssystemet som siktade till att få alla socialhjälpstagare ut i arbete. Många kom faktiskt ut i arbete och lämnade listan över socialhjälpstagare, men många föll ur ramen och hamnade i en permanent fattigdoms- och hemlöshetsfälla, då alla federala bidrag dras in efter fem år.

AMERIKA SOM MODELL

Amerika skapades som en utopi. Här skulle man undvika problemet med ett klass-samhälle som i ursprungsländerna på den europeiska kontinenten. Amerika var redan från början en dröm och människor här tror att de fortfarande befinner sig i den bästa av världar. Eftersom många lär sig mycket litet om världen är man lyckligt ovetande om att det finns alternativa sätt att se på livet och tillvaron. Även amerikaner med perspektiv på världen tvekar dock inte att se sitt land som en moralisk modell också för andra. *Det som är bra för Amerika anses också vara bra för världen.* Detta leder till att man okritiskt försöker exportera sin ekonomiska och juridiska modell. Eftersom Amerika kan backa upp sin modell med generöst ekonomiskt stöd blir det tilltalande för utvecklingsländer att svälja betet. I förlängningen leder det till att världen blir alltmera amerikaniserad, vilket vi redan sett vad gäller engelskan som världsspråk och dollarn som "guldmynnfot".

VÄRLDSHISTORIENS SUBJEKT?

När europeerna genomförde sina stora koloniseringsprojekt på 1700-1800-talet hade de en övertygande ekonomisk och militär makt och de såg sig som mänsklighetens spjutspets. Stefan Jonsson noterar i *De Andra*: "Inget annat folk hade tidigare sett sig själv som världshistoriens subjekt." Det är med oro jag läser de raderna för det är i så mycket en beskrivning av USA i dag. Amerika har en överlägsen militär- och ekonomisk makt och har dessutom en sekelgammal föreställning om vara mänsklighetens spjutspets.

I den nya situationen efter Sovietunionens fall finns bara en supermakt och USA är angelägen om att dess egen modell ska dominera. Många talar om riskerna med en ny form av "imperialism".

AMERIKA – EN ETNISK MOSAIK

Amerikanska skolbarn lär sig att Amerika ”upptäcktes” av Christofer Columbus 1492. Det vet vi alla är felaktigt. Amerika upptäcktes för omkring 30–40.000 år sedan av ett prehistoriskt jägarfolk som följde mammutarna över den dåvarande landbryggan vid Berings sund. De är förfäder till nutidens indianer.

Att islänningen Leif Eriksson med sina vikingar kom till Amerika redan på 900-talet är numera också välkänt. När Columbus långt om länge landade på en ö i Karibiska öarna trodde han att han hade hittat sjövägen till Kina och Indien. Amerika uppkallades i stället efter Amerigo Vespucci, som följde i Columbus fotspår och hamnade i Syd-Amerika, som han kallade det för ”den nya världen”.

När spanjorerna anlände beräknar man med att det fanns mellan åtta och sexton miljoner indianer i Syd- och Nordamerika. Den samlade effekten av europeiska sjukdomar och etniska rensningaktioner, allt i ”civiliserandets” namn, decimerade ursprungsbefolkningen radikalt. I vissa delar dog upp till 90 % av urbefolkningen och ersattes av invandrare från Europa och tvångsförflyttade afrikanska slavar.

Dagens amerikanska befolkning kommer från alla världens hörn och man kan förundra sig över att det fungerar så väl som det gör med samexistensen. Det finns en grundläggande stolthet över att vara amerikan som tillsammans med den amerikanska drömmen om att bli rik svetsar samman en nation på 290 miljoner.

De vita i USA är i dag i majoritet i alla delstater utom Hawaii, där personer med polynesiskt och asiatiskt ursprung dominerar. Situationen är dock på väg att förändras. I Los Angeles är redan de vita i minoritet på grund av den stora invandringen från Mexico och snart kommer detta att vara ett faktum i hela Kalifornien. Inflyttningen av *latinos*, som den spansktalande delen av befolkningen kallas, är i dag intensiv till stater som Kalifornien, Texas, Florida och New York. Om cirka femtio år beräknas de vita att vara i minoritet bland de yrkesverksamma amerikanerna i hela landet – en intressant situation.

Den grupp som nu växer snabbast är *latinos/hispanics*. De har inte genomgått en lika förnedrande behandling som de svarta slavättlingarna och de kan lugnt räkna med att de har tiden för sig. Med anspelning på medborgarrättsrörelsen sa en ledare för latinogruppen nyligen: ”*We don't need to overcome, we will overwhelm.*”

Den afro-amerikanska befolkningen har under alla år varit den största minoritetsgruppen men under 2002 växte de spansktalande om dem. Latinos uppskattas nu till omkring 33 miljoner medan den afro-amerikanska gruppen beräknas till omkring 32 miljoner. (Den politiskt korrekta termen i dag är afro-amerikaner, men man accepterar också beteckningen svarta, som en deskriptiv kategori.) I Texas, Kalifornien och New Mexico beräknas latino-gruppen få majoritet inom en inte avlägsen framtid. Man har numera många spansktalande TV-kanaler och andra kulturella institutioner och den katolska kyrkan har fått en kraftig förstärkning genom den stora inflyttningen från Mexiko och Syd- och Centralamerika.

NYA TILLSKOTT TILL ”SMÄLTDEGELN”

Trots alla integreringsinitiativ lever olika etniciteter oftast sida vid sida i något som liknar en etnisk mosaik, snarare än i den smältdegel man talat om. I New York och andra större städer brukar personer med en viss etnisk bakgrund bosätta sig i vissa stadsdelar. De olika etniciteterna bildar tillsammans ett multi-kulturellt hav, där man behåller något av sin särart men också plockar upp en amerikansk persona. Redan i andra generationen blir den amerikanska sidan av personligheten påtaglig, eftersom de unga som föds i USA drivs av en stark önskan att snabbt integreras. På det sättet kan man tala om en smältdegel. Det är egentligen bara när hudfärgen skiljer som man i andragenerationen talar om en annan etnicitet, vilket avspeglar sig i folkräkningens etniska kategorier. En raskategorisering slår således igenom starkt.

Hudfärg spelar fortfarande en stor roll i USA, men blandäktenskapen gör det allt svårare med sådana kategoriseringar. Giftermål över de etniska gränserna är i dag vanliga framför allt mellan den anglo-amerikanska befolkningen och latinos och invandrare från Asien. Blandäktenskap mellan *anglos* och afro-amerikaner är dock fortfarande mindre vanligt.

Genom att de flesta amerikaner har invandrarbakgrund är man i allmänhet vänligt sinnad mot nykomlingar men i delstater med hög illegal invandring kan relationerna bli ansträngda.

Amerika förknippas i våra föreställningar med rasism, samtidigt som vi i Sverige och Europa har blivit alltmera medvetna om att vi inte själva är fria från denna farsot. Behandlingen av den afro-amerikanska befolkningen är en ohygglig skamfläck i den amerikanska historien, som de flesta är mycket medvetna om i dagens Amerika. Man har inte lyckats radera ut rasismen, men sedan 1960-talet arbetar man aktivt med problemet. I dag finns på många håll i Amerika en stolthet över det multi-kulturella samhället och att man lyckas leva samman trots alla olikheter. Däremot är det mindre diskussion om den etniska rensningen av ursprungsbefolkningen, indianerna, och deras problem.

KAMPEN FÖR DE SVARTAS MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Som barn läste jag *Onkel Toms stuga* och grät över Toms öde. Slaveriets övergrepp på människor i södern och Klu Klux Klans härjningar var hårresande. Slaveriet avskaffades officiellt 1865 (efter inbördeskriget som handlade just om slavfrågan), men det ledde *inte* till en likhet inför lagen. Från europeisk sida var kritiken mot USAs segregationspolitik och behandling av den svarta befolkningen länge intensiv.

En rad händelser i mitten av 1950-talet banade slutligen vägen för ett genombrott för medborgarrättsrörelsen. I maj 1954 förklarade HD i *Brown versus Board of Education in Topeka, Kansas* att segregation i skolorna inte var förenligt med konstitutionen. När sedan Emmet Till, en ung fjortonårig svart pojke från Chicago, året därpå misshandlades till döds av två vita män i Mississippi för att han vislat efter en vit kvinna reagerade stora delar av befolkningen med fasa och förskräckelse. Vreden växte till orkanstyrka när de två männen friades av en jury bestående av enbart vita män. Strax efteråt vägrade sömmerskan Rosa Parks att resa på sig för en vit passagerare när hon trött efter en lång arbetsdag hade sjunkit ned på en plats längst bak i bussen. Hon arresterades, vilket utlöste en över ett år lång bussbojkott bland den

svarta befolkningen i Montgomery, Alabama. Den leddes av ingen mindre än pastor Martin Luther King Jr.

Dessa gnistor tände medborgarrättsrörelsen på allvar. Kampen för mänskliga rättigheter var en strid på liv och död i amerikanska södern under många år med stora uppoffringar både från aktivister och från alla de svarta som fick bilda förtrupp i förändringen. Martin Luther King Jr var en av dem som fick sätta livet till. Han skjöts ihjäl på sitt hotellrum i Memphis, Tennessee den 4 april 1968.

När jag reste i södern 1963 med Greyhoundbuss fanns det skilda väntrum för den svarta och den vita befolkningen och Klu Klux Klan härjade fortfarande. Att försöka integrera skolorna i södern med dess arv efter slaveriet var en otrolig utmaning. Man tog också bort de särskilda restaurangerna, uppdelningen i bussen och de skilda toaletterna. På några tiotal år lyckades man få till stånd en rejäl omsvängning i politiken. Det var en revolution även om många orättvisor bestod.

Striden mot slaveriet och medborgarrättsrörelsens intensiva kamp mot diskrimineringen av den afro-amerikanska befolkningen är en sida av den amerikanska politiken som är värd beundran. Satsningen på att korrigera de problem som segregationspolitikerna skapade har nått en bra bit på väg under de senaste fyrtio åren, särskilt i norr. Mycket återstår dock att göra.

Även om en del skolor i södern integrerades med militärens hjälp så hamnade besluten om integrering av skolorna så småningom på delstatlig nivå. Där fann man alla skäl att dra fötterna efter sig. Amerikanska städer hade dessutom utvecklat en omfattande bostadssegregation. Försöken att med buss transportera elever till integrerade skolor väckte stort motstånd och efter 1988 har tanken förlorat mark. I dag är därför skolorna på låg- och mellanstadiet inte sällan etniskt uppdelade. Skolor som domineras av etniska minoriteter har också avsevärt mindre resurser eftersom de har ett svagare skatteunderlag. Genom detta permanentas orättvisorna. Drop-out-frekvensen från high-school i etniska minoritetsgrupper är förfärande hög – omkring 45 %. Vid femtioårsjubiléet år 2004 av högsta domstolens beslut om desegregering av skolorna är det således en seger där lusten har slocknat väsentligt.

Barnadödligheten vid födseln är dubbelt så hög i den svarta befolkningen som hos *anglos*. Om man föds i ett svart slumområde har man små möjligheter att ta sig ur den onda cirkel som fattigdom, dåliga skolor och våld skapar. Den svarta underklassen har, trots tillkomsten av en svart medelklass, ökat snarare än minskat sedan medborgarrättsrörelsens dagar. Diskrimineringens skugga faller fortfarande lång över den svarta befolkningen.

Med positiv särbehandling (*affirmative action*) har man dock lyckats öka intagningen av personer med annan hudfärg och bakgrund till universitet och arbetsplatser. Reglerna för *affirmative action* har främjat minoriteter och kvinnor på de vita männens bekostnad och det har naturligtvis inte skett utan protester. Men det har hjälpt till att skapa en ny svart medelklass och att ge medborgare från etniska minoriteter en möjlighet att skaffa sig en position i det amerikanska samhället. Det har också hjälpt kvinnor att få en mera jämställd position på arbetsmarknaden. Den positiva särbehandlingen vid universitet och arbetsplatser är nu under kraftig attack i ett allt mera konservativt politiskt klimat.

UNDERLIGGANDE PROBLEM

Man har inte nått en lösning av rasismens komplicerade problem i USA men sedan raskravallerna efter polisbrutaliteten mot Rodney King i Los Angeles i början av

1990-talet har det inte kommit till några våldsamma konflikter. De flesta tror därför att problemen är lösta. Det som på djupet hindrar framsteg är dock de senaste decenniernas socialpolitik där man blundat för fattigdomsfällan och dess långsiktiga effekter på människor och samhällen. Den konservativa ekonomiska politiken sedan Reagans dagar har ökat inkomstklyftorna markant.

Det som gör etnicitet till en något mindre infekterad fråga i USA än på en del andra ställen är förstås att rastillhörigheten inte är förknippad med att man gör anspråk på ett speciellt landområde, som man ser som "sitt" sedan generationer. Å andra sidan är hudfärg fortfarande en känslig fråga.

Ett annat kvarvarande problem är behandlingen av ursprungsbefolkningen, indianerna. De jagades bort från sina jaktmarker och deras kultur slogs i spillror. Här pågår fortfarande förhandlingar kring hur indianerna kan kompenseras för sina förluster av stora landområden (se kapitel 6).

POLITISK ORGANISATION

DEMOKRATI – IDEAL OCH REALITET

När den unge fransmannen Alexis de Toqueville reste runt i Amerika under nio månader 1831-32 blev han imponerad av det nya samhället på andra sidan Atlanten. I klassikern *Democracy in Amerika* skriver han: ”*In America I sought the image of democracy itself, with its inclinations, its character, its prejudices, and its passions, in order to learn what we have to fear and hope from its progress.*” – Vad är det som skrämmer respektive inger hopp i dag?

MONEY TALKS

En europé på resa genom dagens Amerika blir säkert bestört över pengarnas roll i den amerikanska demokratin. De båda presidentkandidaterna i 2000 års val spenderade hundratals miljoner dollar på att bli valda och enorma summor krävs också för att bli vald som kongressledamot. Huvuddelen av alla dessa miljontals dollar kommer från de stora företagen, vilket leder till att de får en direktkanal till makten. Man har nu satt ett tak på enskilda kampanjbidrag, men det har bara lett till att stora bidrag i stället ges till olika partiorganisationer.

Alla presumptiva politiska kandidater spenderar mycket tid på olika *fund raisers*. Politikerna i Representanthuset väljs vartannat år så även under sin tid i kongressen måste de folkvalda ständigt se till att skaffa pengar för nästa kampanj. Man räknar med att en kongressmedlem behöver åtminstone 700.000 dollar för en valkampanj, vilket innebär att de måste få in 1000 dollar om dagen i kampanjstöd under dessa två år för att få en chans att bli återvalda. President Bush räknar med att samla in 200 miljoner dollar bara till första fasen av sin återvalskampanj.

Amerikanska politiker är beroende av de som ger stora bidrag, dvs. stora företag med intressen att försvara. Aldrig har detta varit mera tydligt än under George W Bush, som med sin bakgrund i företagsvärlden har tagit bort en rad miljörestriktioner för företag som stödde hans valkampanj. Vicepresidenten Dick Cheney med sina starka band till företagsvärlden har sett till att ”*the base*”, som han kallar de stora donatorerna, fått sitt i termer av upphävda miljörestriktioner, skatteförmåner etc. Till den grupp som utarbetat den nya energipolitiken bjöd Cheney in alla de stora energiföretagen men praktiskt taget ingen som företräder miljöintressen. Det har resulterat i en plan som leder till ökade luftföroreningar och där miljöhänsynen skjutits åt sidan.

De stora företagen och intresseorganisationerna har anställda lobbyister, vars arbete är att påverka kongressledamöterna att rösta som de önskar. Lobbyisterna är ofta tidigare politiker eller politiska tjänstemän som utnyttjar sina gamla kontakter för påverkan. De har sitt centrum på K-street i Washington och erbjuder ofta fantasilöner på miljontals dollar för sin insats. De lovar politikerna kampanjstöd i ”utbyte” mot att dessa röstar för eller emot en viss lagstiftning. Det är påtagligt att *money talks*. Om en regering planerar miljörestriktioner kommer företag som skulle missgynnas av förslaget med full kraft på besök i kongresskorridorerna för att stoppa lagen.

De fattiga i USA har ingen organisation som företräder dem, så de får inte en röst i Washington. De enda som talar för den mindre bemedlade delen av befolkningen är fackföreningarna, men bara 13 % av arbetarna i USA är fackligt anslutna. Det går bortåt femtio företagslobbyister på en enda som företräder arbetarna. En lobbyist sammanfattar den krassa verkligheten: *"He who has the gold wins."*

LÅGA RÖSTSIFFROR

Amerika ser sig självt som den främsta demokratin i världen, men det finns allvarliga brister i hur demokratin fungerar också utöver det faktum att stora företag kan "köpa" röster i kongressen. Stora delar av befolkningen är marginaliserade och följer inte med i politiken vare sig lokalt eller på delstatsnivån. Många är upptagna av att försöka få ihop pengar till mat och hyra åt familjen medan andra är alienerade och inte anser att det är värt att rösta för det blir ändå "samma sak". Valdagen ligger dessutom på en vanlig arbetsdag, vilket gör det svårt för många att ta sig till vallokalerna.

Röstsiffrorna är bland de lägsta i den industrialiserade världen och alarmrande låga för ett land som anser sig vara en god demokrati. I presidentvalen brukar bara mellan 50–60 % av medborgarna rösta och i kongressvalen ännu färre. 1994 röstade bara 39 % i kongressvalen.

USA har som enda västligt land ett registreringskrav för att man ska få rösta. Vid flyttning eller när man blir röstberättigad vid arton års ålder måste man ta sig till den delstatliga myndighet som utför registreringen. Detta blir för många det nålsöga som de inte tar sig igenom. Många vet inte vart de ska vända sig och har inte heller tid eller ork att ta sig dit. Personer som dömts till fängelsestraff får inte heller rösta. I de flesta delstater återfår man dock sin rösträtt efter att ha avtjänat sitt straff, dock inte i Florida. Bara omkring 60 % av de medborgare som *får* rösta är registrerade och därmed röstberättigade.

Det finns dock också en mera direkt demokratisk process i USA än vad vi är vana vid. Vid lokala val avgörs inte bara medlemmarna i stads- eller kommunfullmäktige utan också viktiga frågor som om man ska bygga en ny skola, starta ett stort väg- eller vattenprojekt osv. Vissa delstater har också prövat direkt-demokrati via valsedlar. I Kalifornien avgörs många delstatliga frågor på röstsedeln, vilket lett till problem. Väljarna har via röstsedeln reducerat fastighetsskatten och därmed minskat skatteunderlaget, vilket ställt Kaliforniens ledning inför stora budgetproblem.

De många olika frågorna på amerikanska valsedlar gör dem komplicerade att ta ställning till. Det vållar också problem med rösträkningsmaskinerna, som på sina ställen är uråldriga. Det är paradoxalt att man i datorernas hemland, det rika USA, inte har tillgång till moderna rösträkningsmaskiner.

För att rösta behöver medborgarna informera sig om valfrågorna, men gallupundersökningar visar att bara omkring 30 % av amerikanerna regelbundet läser en tidning. De flesta får i stället sin information via TV, där nyheterna formas efter underhållningsvärdet. Valinformationen domineras ofta av annonser som smutskastar motståndarens person och argument.

INDIVIDUALISMENS BAKSIDA

Ett grundläggande amerikanskt drag är försvaret för rätten för den enskilde att bestämma över sitt liv. De tidiga invandrarna hade med sig en djup misstro mot

regeringarna i sina ursprungsländer. Man ville skapa ett land fritt från förtryck. Det har lett till att man inte vill att någon ska kunna säga åt en vad man ska göra – allra minst regeringen. Motståndet mot en stark federal regeringsmakt avspeglar sig också i den amerikanska konstitutionen där man har lagt ut en rad beslut på delstatlig eller kommunal nivå. Man har dessutom försökt balansera olika maktcentra mot varandra.

Nya skolbyggen och reparationer beslutas i lokala val men trots att många skolor är i uruselt skick röstar väljarna inte för pengar till skolor om de inte har egna barn i systemet. Skolornas skick speglar vilket skatteunderlag som finns i den lokala kommunen. Skolorna i slumområden ofta är erbarmligt misskötta och saknar de mest elementära läromedel. Föräldrar med god ekonomi skickar sina barn till privata skolor om de kommunala inte är bra. De kommunala skolorna får då ännu mindre resurser.

Amerikaner är oerhört lojala till Amerika som idé och den frihet som landet symboliserar, men däremot inte alltid till landets institutioner. Kritiken av regeringen, kongressen och de enskilda politikerna är massiv och man röstar gärna reflexmässigt för nedskärningar av den federala regeringens makt utan att inse att man förlorar något på kuppen. Vad som här kallas för ”*rugged individualism*” är en stark drivkraft, man anser att var och en måste ta ansvar för sin situation. Det likaledes reflexmässiga motståndet mot skatter har fått kraftig politisk uppbackning sedan Reagans dagar.

DEN AMERIKANSKA KONSTITUTIONEN

I den amerikanska självständighetsförklaringen skrev Thomas Jefferson in de stolta amerikanska målen: ”*life, liberty and the pursuit of happiness*”. Det är starka löften och hur man garanterar medborgarna lycka är förstas en knäckfråga.

Det var inte enkelt att nå fram till en konstitution som alla kunde acceptera. För att få med de olika staterna på konstitutionsförslaget var man tvungen till olika kompromisser. Ett förbud mot införsel av slavar ströks för att tillgodose krav från Syd-Karolina och Georgia. Denna eftergift ledde så småningom till inbördeskrig.

I dag har konstitutionen en närmast religiös karaktär för amerikanerna, men det är få som vet att konstitutionen från 1787 faktiskt är den andra i ordningen. Det första konstitutionsförslaget från 1781 etablerade en lös konfederation av de tretton stater som stred för självständighet från det brittiska väldet. Detta system ersattes trots intensivt motstånd från vissa stater med ett (löst) federalt system 1787. De olika delstaterna har stor frihet att bestämma i de flesta frågor och man har en rad system för att balansera den federala makten.

Redan vid den första amerikanska kongressen krävde representanterna viktiga tillägg till konstitutionen som skulle garantera medborgarnas frihet gentemot regeringen. De tio ursprungliga tilläggen kallas *The Bill of Rights* och antogs 1791. Man är mycket stolt över denna grundlag av fri- och rättigheter även om den var ett tidsdokument där den svarta befolkningen, kvinnorna och indianerna inte fick rösträtt. Detta har skett i senare tillägg.

The first amendment, avser rätten att fritt uttrycka sina åsikter och ses som en grundbult i det amerikanska samhället. Efter den 11 september 2001 har dessa friheter urholkats genom de långtgående befogenheter som regeringen tagit sig i *The Patriot Act* i syftet att bedriva terrorbekämpning. Efter en tyst period har viktiga grupper nu börjat protestera mot inskränkningarna i medborgarnas fri- och rättigheter.

The second amendment anses garantera amerikanska medborgare rätten att bära vapen – en omdiskuterad ”rättighet”. Att detta tillägg tillkom under andra omständigheter och i själva verket är avsedd för en milis anser många amerikaner inte vara skäl till att ompröva inställningen till denna rättighet (se vidare kapitel 12).

Den amerikanska konstitutionen är känd för att den försöker balansera olika grenar av makten mot varandra. Man kontrar således presidentens/regeringens makt med kongressens beslutsfunktioner och med ett ”oberoende” domstolsväsende, som har stor makt i samhällsfrågor. Genom att USA har ett annat rättssystem spelar Högsta Domstolen, en viktig roll i upprätthållandet av olika fri- och rättigheter i samhället. Domstolens politiska profil färgar dock ofta besluten och tillsättning av nya domare erbjuder en möjlighet för en president att påverka inrikespolitiken under lång tid.

Uppdelning av makten innebär att man många gånger måste kompromissa för att komma fram till federala beslut. Det vanliga är att presidenten/regeringen och kongressens båda kamrar inte har samma politiska färg. Representanthuset var således under merparten av den demokratiska presidenten Clintons tid dominerat av det konservativa republikanska partiet, som konsekvent röstade ned presidentens mera liberala förslag. President Bush har däremot fördelen av en republikansk kongress och har därför på kort tid kunnat driva igenom sina beslut.

PRESIDENT I STÄLLET FÖR PREMIÄRMINISTER

Omvärlden ser ofta den amerikanske presidenten som en omnipotent figur, men *presidentämbetet* i USA är på samma gång starkt och svagt. Presidenten väljs separat från kongressen och genom att det är ett personval kan han/hon ha en annan politisk profil än kongressmajoriteten. Det är inte ovanligt att presidenten och den regering han/hon utser inte får igenom den politik han/hon gick till val på eftersom besluten oftast måste godkännas av kongressens båda kamrar (*Representanthuset* och *Senaten*). Att presidenten inte får igenom sin politik kan vara förvirrande när man kommer från en kultur där stats- eller premiärministern är majoritetsledare i parlamentet.

Presidenten får bara väljas om en gång. Att bli vald till president i USA handlar mindre om kompetens än om att ha en mediavänlig och folklig framtoning och framför allt ha penningstarka grupper som backar upp en.

Genom sin roll som både statsöverhuvud och regeringschef blir amerikanska presidenter ofta måltavla för starka känslor. I detta våldsamma land har fyra presidenter mördats och ytterligare två undgick med nöd och näppe detta öde – trots att ledande politiker har ett stort säkerhetspådrag till skillnad från i Sverige.

Presidenten och regeringen har under senare tid fått allt större makt över utrikespolitiken samtidigt som det inte är ovanligt med bristande internationell kunskap. President Bush har med all tydlighet illustrerat riskerna med en internationellt okunnig ledare av världens enda supermakt. Vid sitt tillträde hade han bara varit utanför USAs gränser två gånger, varav ena gången till Mexiko, som ju är granne med Bush hemstat Texas.

Presidenten är också överbefälhavare, *Commander in chief*, men han förväntas konsultera kongressen innan han startar ett krig. Denna skiljelinje har dock suddats ut genom att man sedan andra världskriget har avstått från att utfärda en krigsförklaring.

Valet av president är en komplicerad historia. Vardera politiska partiet väljer vid stora partistämmor sin kandidat till presidentposten efter att ha sett hur olika kandidater har

klarat sig i primära delstatsval. De första staterna är Iowa och New Hampshire, två små stater som knappast är representativa för landet i stort, men som får stort inflytande genom att de kan tipa vågen i positiv eller negativ riktning för en kandidat.

Valkampanjen är en synnerligen dyrbar historia och innehåller mer vädjanden till moraliska värden som ”*family values*” än vad vi är vana vid. Amerikanska valkampanjer domineras ofta av personangrepp och karaktärsbord är inte ovanliga.

Den presidentkandidat som förlorar valet blir inte ledare för oppositionen i parlamentet utan försvinner ofta från den politiska scenen som Bob Dole (förlorade valet 1996 och övergick till att bli annonsnamn för Viagra) och Al Gore, som efter en tveksam ”förlust” av presidentposten år 2000 drog sig tillbaka från politiken. För att inte framstå som en dålig förlorare kunde Gore inte hävda att han faktiskt fått en majoritet av rösterna och att valet ”stulits” genom tveksamma rösträkningsprocedurer i Florida.

Även efter att han installerats som president tvingades Bill Clinton att ägna mycket energi åt angrepp från högerkanten, som Whitewateraffären (en utredning av en affärstransaktion under hans tid som guvernör i Arkansas) och riksrätten (*impeachment*) efter affären med Monica Lewinsky. President Bush har skickligt utnyttjat rädslan för terrorangrepp för att undvika politiska angrepp. Den demokratiska oppositionen låg länge lågt för att inte brännmärkas för bristande patriotism, en dödsynd i USA. Problemen i Irak och det faktum att inga mass-förstörelsevapen hittats har nu öppnat dörren för kritiska röster mot regeringens politik.

KONGRESSEN

Representanthuset har (enligt en lag från 1911) ett fast antal medlemmar (435 st). När detta beslutades representerade en kongressledamot omkring 60.000 amerikaner. Sedan dess har befolkningen vuxit intensivt, så i dag representerar en kongressledamot omkring 650.000 personer. Det försvårar för ledamöterna att ha en direktkontakt med sina väljare. *Representanthuset*s ledamöter omväljs vartannat år, vilket ger mycket litet tid för koncentrerat arbete mellan valkampanjerna.

Senaten har bara 100 ledamöter, två från varje stat, vilka väljs på sex år. Eftersom varje stat har två senatorer oberoende av folkmängden kan väljarna i stater med liten folkmängd påverka utfallet betydligt enklare. I Wyoming går det omkring 240.000 innevånare på en senator medan det i Kalifornien går över 16 miljoner.

I USA liksom i Sverige sker det viktiga arbetet i parlamentet i olika *utskott*. Hur ordförandeskapet i centrala utskott fördelas blir därför en central maktfaktor. Majoritetspartiet utser ordföranden och den representant bland de egna som suttit längst i respektive utskott blir ordförande. Den konservative senatören Jesse Helms, som var ordförande i utrikesutskottet, hade under 1990-talet ett betydligt större inflytande på amerikansk utrikespolitik än vad världen i övrigt insåg. Han hade en kritisk inställning till FN och bidrog till att USA under lång tid inte betalade sin medlemsavgift till organisationen.

OPINIONSMÄTNINGARNAS FÖRLOVADE LAND

När Winston Churchill blev premiärminister rådde någon honom att ”ha örat nära marken” för att lyssna av väljarkårens önskingar. Han kommenterade torrt att det knappast var en (kropp-)ställning som ingav förtroende för politiker. Denna högst relevanta invändning har dock amerikanska politiker glömt bort. Politiken styrs till stor del av opinionsmätningar och politiska rådgivare formulerar budskapet i aptitliga former för väljarna. Politiska ordridåer som ska tillfredsställa marginalväljare är vanligare än en hederlig redovisning av ståndpunkter. Det är sannolikt en orsak till att många amerikaner har en så negativ inställning till politiker.

ETT KLASSLÖST SAMHÄLLE?

Amerikanerna tror att de lever i ett klasslöst samhälle och att sätta ord på att USA är ett klassamhälle är tabu. Men när de rika tio procenten äger 89 % av de finansiella tillgångarna medan övriga nittio procenten av befolkningen bara äger 11 %, då har man ett klassamhälle.

Amerika har fler superrika personer och fler fattiga än något annat industrialiserat samhälle. Det är faktiskt ett av de ekonomiskt *minst* jämlika samhällena i världen, helt i nivå med Zimbabwe eller Bolivia. De superrikas tillgångar i USA kan inte jämföras med den styrande klassens någon gång i världshistorien. Samtidigt lever omkring 10–15 % av befolkningen under fattigdomsstecket.

DEMOKRATISKT UNDERSKOTT

Media beskrivs ofta som den fjärde statsmakten med uppgift att granska politikernas agerande och lyfta fram viktiga samhällsfrågor. Amerikanska medier, som fyllde en viktig funktion vid Watergateaffären, har under senare tid abdikerat från sitt ansvar. De flesta media ägs av penningstarka personer som inte är intresserade av en kritisk granskning av den amerikanska politiken och dess köpslagan. Under uppladdningen till kriget i Irak fungerade medierna som en hejarklack snarare än som en kritiskt granskande instans.

Demokrati bygger på en välinformerad allmänhet. Det finns inte i USA i dag. Det finns en liten grupp av synnerligen välinformerade personer, men eftersom det stora flertalet är okunniga lämnar det stort utrymme för en populistisk politik.

Vi såg det senast i valet om ett återkallande av guvernören i Kalifornien hösten 2003. Media sögs in i en intensiv bevakning av kroppsbyggaren och skådespelaren Arnold Schwarzenegger. De flesta av de 134 andra kandidaterna hörde man inte ens namnet på. Gränsen mellan showbiz och politik blir allt mera utsuddad. Media undvek dessutom grundfrågan om återkallande (*recall*) av valresultatet är en rimlig process eller en riskabel manipulation av systemet.

Med tanke på penningstarka lobbygruppers förmåga att få sin röst hörd i viktiga frågor kan man säga att det inte är mycket kvar av demokratin i ett land om den för den vanlige medborgaren urholkas till rätten att shoppa och konsumera och sovas ned framför TVn med dokussåpor.

ETT INVETERERAT TVÅPARTISYSTEM

USA har två politiska partier: *Republikaner*, de konservativa och *Demokrater*, som har en mera liberal profil. I ett land med nästan 300 miljoner väljare är två alternativ väl begränsat, men det har historiskt visat sig hart när omöjligt för ett tredje parti att etablera sig långsiktigt i den amerikanska politiken. Ralph Nader gjorde ett allvarligt försök i valet 2000 med sitt gröna parti. Att en del röster gick till de gröna bidrog dock sannolikt till att Al Gore förlorade presidentposten.

Det är symptomatiskt att man inte har lyckats starta ett arbetarorienterat parti i USA, inte ens i början av industrialismens dagar. Den stora invandringen splittrade arbetar- och fackföreningsrörelsen inte minst genom att tillhandahålla en ständig ström av billig arbetskraft. Så är det än i dag.

När alla ska inordnas i två partier innebär det förstås att det finns mycket stora variationer i åsikter inom partierna. Skillnaden i åsikter mellan en liberal demokrat och en konservativ demokrat är minst sagt omfattande för att inte tala om i förhållande till en republikan på högerflygeln. Det innebär att det finns stora spänningar inom de båda partierna. De som vill väljas till kongressen eller till president måste lyckas attrahera grupper från hela spektret inom det egna partiet och dessutom personer som inte har valt sida.

DEMOKRATER

Inom det demokratiska partiet finns en större förståelse för att den federala regeringen kan spela en viktig roll för att garantera bättre levnadsvillkor för alla medborgare, även de mindre lyckligt lottade. Demokraterna stöder vanligen kvinnans rätt att själv bestämma (*pro choice*) om hon vill göra abort, man är för en begränsning av rätten att bära vapen och demokratiska kandidater stöds ofta av fackföreningsrörelsen. Man har en mera liberal profil med stöd för tanken på sjukvård åt alla och garanti för pensionsförmåner samtidigt som man är starkt marknadsorienterade.

På senare år har demokratiska kandidater flyttat sina positioner mot mitten i ett sökande efter en väljarkår som blivit alltmera konservativ. Denna trend startade med Bill Clintons försök att nå presidentposten efter tre republikanska presidentperioder. De demokratiska kongressledamöterna stod inte upp för en liberal politik eftersom det ansågs som självmord politiskt i det förhärskande amerikanska kulturklimatet. Dessa ”nya” demokrater, som de kallades, gick de konservativa till mötes i många stycken. Detta lämnade många liberala demokrater ytterligt frustrerade.

Efter de senaste årens kompromissande med väsentliga värden signalerade Howard Dean, den f.d. guvernören i Vermont i sin valkampanj 2003 en återgång till en mera liberal linje – ”en demokrat med ryggrad”, som han kallade det. Som en följd av Howard Deans tidiga framgångar och det utbredda missnöjet med Bush inrikes- och utrikespolitik började de demokratiska kandidaterna återigen stå upp för liberala värden i valkampanjen.

Det demokratiska partiets maskot och symbol är åsnan. Denna symbol härrör från en serietecknare som inför ett presidentval i slutet på 1800-talet illustrerade en fabel, där en åsna klädd i ett lejonsskinn skrämde djuren från ett zoo som var lösa i Central Park, därvid också elefanten, republikanernas symbol. Båda maskotdjuren har tydliga för och nackdelar som man ofta anspelar på i den politiska retoriken.

REPUBLIKANER

Det republikanska partiet driver sedan Ronald Reagans dagar (1980-talet) en intensivt individualistisk politik som syftar till att skära ned den federala regeringens makt och reducera skatterna. Man ger starkt ekonomiskt stöd till försvaret och har en nära koppling till de stora företagen. På senare år har den religiösa högern kommit att spela en allt större roll i den konservativa politiken med starkt motstånd mot abort, motstånd mot stamcells forskning, försvar för rätten att bära vapen osv.

Republikanerna har på senare år haft valframgång med en ekonomiskt och politiskt konservativ plattform. De har även lyckats attrahera personer i lägre inkomstgrupper genom sin betoning av individens frihet, rätten att bära vapen, kraven på mindre regeringsmakt osv. De röstar då emot sina egna ekonomiska intressen eftersom republikanerna ger skattefördelar för de rika men missgynnar personer i låglöneyrken.

Demokraterna dominerade länge såväl Representanthuset som Senaten medan republikanerna hade presidentposten. I en stark drive att få majoritet i kongressen utarbetade Newt Gingrich programmet *Contract with America*, som blev ett led i en republikansk kulturrevolution. Vid valet 1994 tog Republikanerna över majoriteten i Representanthuset. I valet år 2002 vann republikanerna en tydlig majoritet i båda kamrarna. Det innebar att den demokratiska oppositionen har haft svårt att sätta makt bakom orden i motståndet mot president Bushs politik. Av rädsla att framstå som "opatriotiska" lade man sig dessutom platt för presidentens krigsretorik.

President Bush gick till val under mottot "*compassionate conservatism*". Sällan har man dock i praktiken sett en mera utrerad icke-inkännande politik. George Bush har tagit Reagans ekonomiska politik och flyttat ut positionerna klart åt höger, en politik som gynnar stora företag och de besuttna i samhället.

NEO-KONSERVATIVA

Utan den amerikanska befolkningens vetskap blev en röst för president Bush en röst för en neo-konservativ regering. Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Richard Perle, Douglas Feith och många andra av president Bushs rådgivare/ministrar kan samtliga inlemmas i en undergrupp på högerkanten som kallas "neo-konservativa". Många av dessa var så kallade "*cold war warriors*" under Reagan-perioden och förordade "hårdare tag" mot Sovjetunionen. Med tanke på den makt de neo-konservativa har över stormakten Amerikas politik är det viktigt att känna till litet om deras ideologi.

Irving Kristol skriver i boken *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea* att det politiska syftet är att "förändra det republikanska partiet och den konservativa rörelsen, *mot deras vilja*, till bedrivandet av en ny sorts konservativ politik" (min kursivering). Inrikespolitiskt ser de skattereduktioner som ett medel för ekonomisk tillväxt. De är därför också beredda att acceptera (stora) statliga budgetunderskott – vilket är *mot* den gängse konservativa modellen. Man vill skära ned den federala

budgeten och därmed också allt samhälleligt stöd. Man anser att den ekonomiska tillväxten nu har tagit Amerika förbi det stadium där demokratin bestod i en kamp mellan ”de som har” och de som ”inte har” och att man kan släppa alla ”egalitära illusioner”. De neo-konservativa har riktat en hätsk kritik mot universitet och media, som anses bedriva ”liberal hjärntvätt”. Man har satt in stora resurser på att bygga upp konservativa organisationer och tankesmedjor för att erövra den politiska spelplanen. I moraliska frågor, som spelar stor roll i amerikansk politik, är man dock traditionellt konservativ, dvs. för vapeninnehav, mot abort och för religiösa värden.

Utrikespolitiskt misstror de neo-konservativa internationella organisationer (FN, den internationella domstolen etc.) och internationella avtal anses lägga onödiga band på Amerikas politik. Man vill ha en mera aggressiv utrikespolitik med den nya ”slå-till-först”-modellen. (Se vidare kapitel 8-10). Richard Perle förordar i boken *An End to Evil* ett korståg för demokratin med amerikanska invasioner runt klotet för att sprida demokrati i världen, vilket ger politiken en klart imperialistisk prägel.

De neo-konservativa stödjer i alla lägen Israel och Likudpartiets hårda linje. Man ser slutligen att Kina, och i viss mån det ”dekadenta” Europa, som ett hot då man inte vill tillåta några konkurrenter om supermaktsrollen.

Leo Strauss, som influerade de tidiga neo-konservativa ideologerna, lär ha sagt att det kan finnas skäl för ideologer att dölja sina egentliga skäl för befolkningen. Den neo-konservativa rörelsen tycks ha tagit detta till sig. Det subversiva draget förstärks av en självtillräcklig föreställning om att ha monopol på sanningen.

Amerikanerna har dålig kunskap om de olika nätverk och organisationer som långsiktigt genomdrivit den neo-konservativa ”komplotten” – det är ännu en oskriven historia. De nykonservativa har stora ekonomiska tillgångar och en väloljad organisation som gjort det möjligt att lägga beslag på tolkningsföreträdet i den allmänna debatten och dessutom ge republikanerna majoritet i kongressens båda kamrar. USA har utan att man insett hur det gått till fått en neo-konservativ regering som i ett slag ändrat såväl den inrikes- som den utrikepolitiska kursen.

POLITISKA TANKESMEDJOR

Ett sätt att påverka den amerikanska politiska debatten är via tankesmedjor, *think-tanks*, som utvecklar politiska modeller. Washington har sedan början av 1970-talet sett framväxten av en rad konservativa tankesmedjor som *The Heritage Foundation*, *The American Enterprise Institute* and *Project for the New American Century*. Bara *The Heritage Foundation* har en budget på omkring trettio miljoner dollar och en stab på omkring 180 personer. Dessa tankesmedjor har kommit att spela en stor roll i den politiska debatten.

Demokraterna har inte haft motsvarande institutioner och de har nu insett riskerna med detta. Under 2003 startade Clintons förre rådgivare John Podesta *Center for American Progress*. Här ska man utveckla demokraternas program och utbilda demokratiska språkrör som kan föra ut budskapet i olika debattprogram i media.

EN DELAD NATION

Ända fram till Reagans presidentperiod röstade de flesta afro-amerikaner i Södern demokratiskt, men de utgjorde en konservativ falang inom partiet. Frågor som religion, abort och andra konservativa prioriteringar förde på 1980-talet stora skaror

av de svarta väljarna över till det republikanska partiet. Detta bidrog till att republikanerna under 1990-talet fick majoritet i kongressen.

USA är nu ett delat land. De röda (märkligt nog den republikanska färgen) dominerar i söder medan demokraterna (blå) har starkare fäste i nord-öst och i Kalifornien. I röstsammanhang har man ungefär lika många röster på vardera sidan, med en grupp obeslutsamma väljare i mitten. En konservativ ekonomisk trend har givit republikanerna en starkare ställning. De har också stöd av storkapitalet och får därmed större kampanjbidrag.

Synen på hur såväl inrikes- som utrikespolitiken ska bedrivas skiljer sig markant mellan dessa grupper. Det innebär att det finns en djup spricka inom den amerikanska nationen. Vilken sida som än vinner så känner sig den andra sidan åsidosatt politiskt. Trenden är att man använder allt kraftigare metoder för att ifrågasätta den andra sidans positioner, som riksrätt (*impeachment*), utredningar, återkallande (*recall*), beslut i Högsta Domstolen (presidentvalet år 2000), osv.

President Bush utmålade under valkampanjen 2000 sig som en enande kraft. Sällan har dock en president gjort mera för att splittra nationen.

INTE *ETT* LAND

Från europeisk horisont ter sig USA som *ett* land även om vi vet att namnet står för Amerikas Förenade Stater. Att alla talar engelska bidrar förstås till bilden av enhet. När man bor här blir dock den federala strukturen alltmera påtaglig. EU är en bättre modell att jämföra med när man försöker förstå USA. De olika delstaterna har sin unika karaktär, de har sina egna parlament, sina egna lagar och sina egna flaggor. Eftersom de lokala lagarna skiljer sig måste juristerna ta ett test på lagstiftningen i den delstat de avser att bedriva sin verksamhet.

Fler saker än vad vi inser sköts på delstatlig nivå, bl.a. skolorna, sjukvården och socialvården. Mitt körkort är inte ett amerikanskt körkort utan ett Iowa-körkort och den licens jag behöver för att kunna bedriva mitt arbete som psykoterapeut är utfärdad i Iowa. Om jag flyttar till en annan delstat måste jag ta om körkortstestet och få körkortet utfärdat i den nya staten. Att överföra min yrkeslicens innebär en enorm pappersexecis, och reglerna kan variera.

Olika delstater har också olika miljöpolitik. Kalifornien har aviserat stränga regler mot bilavgaser och har därmed blivit en starkt pådrivande faktor för bilindustrin till att utveckla hybridbilar. Flera amerikanska bilföretag stämde Kalifornien då de kände sig hotade av de stränga kraven. Man har nu nått en kompromiss, men under tiden har de japanska bilföretagen tagit ledningen med produktion av hybridbilar.

Skattepolitiken skiljer sig från en delstat till en annan och därför också procentsatsen för moms. Vissa delstater tar inte ut någon inkomstskatt alls, som New Hampshire till exempel. I stället får man in pengar på fastighetsskatten.

OLIKA VALLAGAR – EXEMPLET *RECALL*

I Kalifornien har man en passus i sin vallag som tillåter *recall*, ett återkallande av guvernören mitt under sittande valperiod om 12 % av de som röstade i senaste guvernörsvalet kräver detta (dvs. omkring 900.000 medborgare). Syftet med denna lag var förstås att gardera sig mot en djupt olämplig ledare som exempelvis drabbats av mental ohälsa. Denna passus utnyttjades dock under 2003 av en penningstark republikansk oppositionsfalang för att avsätta den valde guvernören. De betalade en dollar/underskrift och samlade snabbt in en miljon underskrifter.

Man baserade sitt missnöje på det stora delstatliga budgetunderskottet. Detta underskott var dock inte guvernörens fel utan följderna av Enrons prismanipulationer efter avregleringen av elenergiemarknaden och väljarnas eget beslut via valsedlarna att reducera fastighetsskatten. I Kalifornien kan fastighetsskatten numera (proposition 13 från 1978) inte höjas om man inte får 2/3 majoritet i delstatskongressen. Detta har också lett till problem med kvaliteten på skolorna i Kalifornien, eftersom skolorna finansieras via fastighetsskatten.

Ett nytt ansikte på guvernörsposten kommer inte att betala Kaliforniens stora budgetunderskott även om det är *The Terminator*. Extravalet kostade i sig över femtio

miljoner dollar – pengar som kunde använts mera konstruktivt för att hantera budgetunderskottet.

I en stat med över trettiofem miljoner invånare, som Kalifornien, är det inte särskilt svårt att få fram 900.000 missnöjda personer som undertecknar en petition. Återkallande riskerar nu att bli ett opportunistiskt politiskt vapen med en ström av återkallanden i delstater som har denna klausul i sin lagtext.

USA – EN KONTINENT

USA är inte ett land, det är snarare en kontinent, även om Kanada och Mexico också delar på utrymmet på den Nordamerikanska kontinenten. Det innebär att det också finns betydande regionala skillnader.

Västkusten har till exempel upplevt ett antal ”guldrusher”, den senaste i anslutning till IT-expansionen. Silicon Valley drog till sig riskvilligt kapital och unga förmågor från hela landet. Efter IT-kraschen har inflyttningen till Kalifornien mattats något, men det goda klimatet fortsätter att dra till sig nya invånare trots jordbävningsrisken. Kalifornien har över trettio miljoner invånare och lär vara den sjätte ekonomin i världen, fast man sällan jämför delstater med nationalstater.

Stater med varmt vinterklimat, dvs i söder och sydväst, fortsätter att växa i storlek eftersom många pensionärer dras till de behagliga vintrarna. Florida har i dag en befolkning på sexton miljoner, dvs. bara några miljoner mindre än i Australien.

Mitt i landet finns ett antal stater där jordbruket fortfarande är centralnäringen, däribland Kansas, Oklahoma och Iowa. De jättelika farmarna får rikligt statsunderstöd för att producera ett överskott av produkter. Amerikaner på östkusten ser sig som de verkliga amerikanerna och ser ofta ned på Mellanvästern som de sällan ens har besökt.

Mitt över landet från södern och upp genom Mellanvästern finns ett område där religionen har starkt fäste som brukar kallas för ”bibelbältet”. Religionens starka grepp om befolkningen i södern är också kopplat till ett mera konservativt politiskt klimat.

Man talar ibland om att Södern förlorade inbördeskriget, men att man nu har tagit revanch genom att man har tagit över den politiska makten i Washington, såväl i kongressen som på presidentposten.

ELEKTORSSYSTEMET

Precis som i Europa finns det en maktkamp mellan stora och mindre stater om hur beslut ska fattas. Man kan se effekten av detta bland annat i presidentvalet, där man räknar *elektorsröster* i stället för varje medborgares röst. Små stater gynnas för att politiker inte bara ska lockas att fokusera sina kampanjer på de stora staternas intressen.

Man får fram delstatens elektorsröster genom att summera antalet ledamöter till Senaten och till Representanthuset. Ingen delstat har således mindre än tre elektorsröster. När en kandidat får flest röster i delstaten får han oftast också den statens alla elektorsröster. Detta *winner-takes-all*-system finns i alla delstater utom i Maine och Nebraska.

Den förvirrande situationen vid presidentvalet 2000, då Al Gore fick flest röster över hela landet (51.003 894 mot George Bushs 50.459 211) men ändå inte blev

vald till president berodde delvis på detta elektorssystem. När George Bush förklarades som vinnare i Florida (med en övertikt av 537 röster) fick han Floridas *samtliga* tolv elektorsröster och kom då upp i 271 elektorsröster mot Al Gores 266.

De uråldriga rösträkningsmaskiner gjorde valutgången synnerligen osäker och detta väckte stor uppmärksamhet i media. Vad som däremot inte rapporterades om var andra manipulationer av röstsituationen. I god tid före valet strök Florida nämligen personer som gjort sig skyldiga till någon straffbar handling ur valregistren, något som drabbade över 100.000 personer. Detta missgynnade Al Gore, som hade starkare stöd bland svarta väljare, som i större utsträckning drabbas av lagens arm.

George Bush lyckades stoppa röstomräkningen genom ett enligt många bedömning partiskt utslag i Högsta Domstolen. Den kaotiska lagliga striden kring tolkningen av valresultatet visade på den makt som HD har i USA när det gäller politiska frågor.

Det var skakande för omvärlden att inse att USA inte har ett enhetligt valsystem, att rösträkningsmaskinerna på sina håll är uråldriga och att valsedlarna kan se olika ut inte bara i olika delstater utan också i olika kommuner inom delstaten.

ETT EXPANSIVT DRAG I USAs POLITIK

DEN DOLDA SKULDEN – INDIANERNAS ÖDE

Indianernas liv har fascinerat mig sedan alla indianböcker jag läste i min barn- och ungdom. Vid mitt första besök i New York ville jag därför förstås ta mig till ett indianmuseum. Det visade sig på 1960-talet vara en riskabel utflykt eftersom museet låg långt upp i Harlem, dit det inte ansågs säkert att ta sig. Det stoppade inte mig, men när jag trettio år senare kom tillbaka till New York och fann att museet fortfarande var undanstoppat i Harlem insåg jag att det troligen handlade om en djup skuld och ett försök att glömma och gömma en solkig del av den amerikanska historien. 1994 flyttade museet äntligen till nya fina lokaler längst ned på Manhattan. 2004 öppnar också ett museum på *the Mall* i Washington DC.

INDIAN REMOVAL

De amerikanska skolbarnen läser en tillrättalagd version av hur invandrarna tog över landet från urbefolkningen. I själva verket var det en etnisk rensningaktion, med all den brutalitet vi ser i den etniska rensningen i dagens krig. Det var ett folkmord och en historia om ständiga svek och manipulationer för att lägga under sig indianernas land. *Indian Removal* var den term som användes och man lyckades mycket väl. På den tiden fanns inga internationella organisationer som slog larm om övergrepp mot mänskliga rättigheter.

De nya amerikanska invandrarna hade en stark hunger efter land för att bedriva jordbruk, men också för handel och utveckling av industri. Man lade sig helt enkelt till med indianernas mark (*land grab*). Man hotade, lurade och tvingade med våld indianerna till underkastelse under den nya befolkningens villkor. De tidiga amerikanska invånarna hade en stark religiös övertygelse och eftersom indianerna inte bekände sig till den ”sanne Guden” ansåg man sig ha rätt att döda och fördriva dem. President Andrew Jackson signerade den ökända *Indian Removal Act* år 1830. Han hade byggt upp sin förmögenhet på landspekulation och slavhandel. Han fortsatte med att systematiskt fördriva indianerna från det land de bebott sedan generationer.

Genom sin tillgång till skjutvapen var amerikanerna överlägsna när det kom till strid. Även indianstammar som stred på amerikanernas sida i befrielsekriget mot England eller som hjälpte amerikanerna att inta Florida från spanjorerna förråddes och tvångsflyttades. Många utsattes för dödsmarscher västerut till andra sidan Mississippifloden. De flesta dog på vägen som flugor av undernäring, pest och umbäranden. Indianerna kallar denna tvångsflyttning då tiotusentals indianer dog på vägen för *The Trail of Tears*. Alexis de Tocqueville som såg Choctawstammen fördrivas noterade: ”*The Indians have no longer a country, and soon will not be a people*”. De som överlevde fann snart att den fristad de utlovats snabbt blev intressant för exploatering och de gamla löftena sveks.

Hollywood ger oss intrycket att de stora indiankrigen pågick i ”*the Wild West*” mot slutet av 1800-talet. Striderna om de stora öppna prärierna med de legendariska slagen vid Little Big Horn (i södra Montana) och Wounded Knee (i Syd-Dakota) var i

själva verket ”*mopping up operations*”. Indianerna hade redan decimerats kraftigt och de flesta stammar hade helt underkuvats. Resultatet blev nu att indianerna slutgiltigt fördrevs från sina jaktmarker och placerades i reservat.

KULTURKATASTROF

När indianerna placerades i reservat bröts deras nomadiska jägarlivsstil och det ledde till en kulturell och social katastrof för de kvarvarande folkspillrorna. De kunde inte längre jaga buffel, kriga eller bedriva sina egna religiösa ceremonier. De beordrades av den amerikanska regeringen att bli jordbrukare fast det oftast inte var brukbart land i reservaten. De tvingades dessutom att skicka sina barn till internatskolor där de skulle uppfostras till goda kristna! Indianerna blev beroende av matransoner från regeringen, tuberkulos härjade i reservaten och i denna misär blev alkoholismen utbredd.

1910 fanns det knappt 250.000 indianer kvar i hela USA. Naturligt nog finns inga säkra uppgifter om hur många indianer som fanns när invandringen tog fart, men man uppskattar att det rörde sig om mellan åtta och sexton miljoner i Nord- och Syd-Amerika.

I Kanada följde myndigheterna en annan politik. Indianerna föstes inte ihop i reservat utan de bodde skilda åt och de kunde där behålla mera av sin ursprungliga kultur.

Indianerna deltog i stora skaror i den amerikanska armén under första och andra världskriget och vann beundran för sin tapperhet. Detta återgav dem något av sin stolthet och bidrog till en renässans av den indianska kulturen. Det bidrog också till att amerikanskfödda indianer fick amerikanskt medborgarskap 1924. Så sent som på 1950-talet tillät dock vissa stater inte indianer att rösta.

Regeringen gjorde på 1950-talet ännu ett försök att assimilera indianerna i det vanliga amerikanska livet. Man stängde reservat och förflyttade indianer till storstäder. Det blev gnistan som slutligen tände en motståndsrörelse. I november 1969 ockuperade en grupp indianer från olika stammar fångön Alcatraz och lyckades få stor uppmärksamhet i media med sina ironiska krav, att få köpa ön för tjugofyra dollars värde av glaspärlor och tyg, det pris som invandrarna hade betalat för Manhattan några hundratals år tidigare.

Indianerna är numera mindre än ½ % av befolkningen och har svårt att göra sin stämna hörd. Ursprungsfolk världen över har dock börjat att förena sina krafter för att hävda sina rättigheter mot regeringar som exploaterat deras förfäder.

I dag finns en ny stolthet bland indianerna över sitt etniska arv och man har också fått en större kraft i hävdandet av sina mänskliga rättigheter. I en rad rättegångar har indianerna lyckats få tillbaka vissa heliga områden och viss kompensation för orättfärdigt konfiskerad mark. Det mesta av pengarna har dock gått till de advokater som drivit skadestandsprocesserna.

EN KULTURHISTORISK FOTNOT

När vi läser om indianernas liv ser vi dem ofta som fastvuxna på hästryggen. Det märkliga är dock att hästen, som ursprungligen kom just från den amerikanska kontinenten dog ut där för tiotusentals år sedan. Det var faktiskt Columbus och de spanjorer som följde efter som återinförde hästen till den amerikanska kontinenten.

Indianerna blev fascinerade av hästen och försökte förstås lägga sig till med dessa dyrgripar. Hästarna spreds snabbt över kontinenten och för många indianstammar kom hästen att bli en central del av deras livsstil. Alla indianstammar i väster var beredna vid tiden för den amerikanska expansionen västerut.

DAGENS INDIANER

I dag finns cirka två miljoner indianer i USA, en liten minoritet i det amerikanska samhället. Det största kvarvarande reservatet är Navaho-reservatet i Arizona. Inom reservaten gäller nu indianska lagar och man har ofta ett råd med åldermän som tillämpar lagarna. Mer allvarliga brott faller dock under den federala regeringens jurisdiktion.

De flesta indianstammar har en mera kollektiv medvetenhet och solidaritet. Man har kvar *potlatch*-ceremonier där man ger bort av sitt överflöd till de övriga i stammen. Man ser också annorlunda på ägandet av land, vilket har lett till en del svårigheter med amerikanska ekonomiska utvecklingsprogram.

Efter att kongressen 1988 beslutade tillåta spel på reservaten har många indianreservat öppnat bingohallar och kasinon. Man tjänar på det sättet ihop pengar till administration av det indianska samhället och den tidigare fattigdomen har minskat avsevärt. I dag har man ofta särskilda skolor och college där man har möjlighet att lära på sitt eget språk och få undervisning i sina religiösa och kulturella traditioner. Bland indianer i vissa reservat är dock arbetslösheten fortfarande förfärande hög, 65-70 %, medan siffran för befolkningen i övrigt ligger på 5-6 %.

Inte alla reservat har kunnat skapa goda inkomster på kasinon. På Pine Ridge reservatet i Syd-Dakota finns inga naturresurser och ingen industri och arbetslösheten är över 80 %. Nästan lika många av Lakota Sioux-indianerna i reservatet beräknas leva under fattigdomsstrecket. Medellivslängden för män i reservatet är 48 år. Den högsta barnadödligheten i USA bidrar till denna skakande siffra liksom drog- och alkoholproblemen bland vuxna. Droghälsproblemen har visat sig särskilt destruktiva för det indianska samhället och några reservat har nu tagit till gamla metoder som utslutning ur stammen och förvisning som en desperat åtgärd för att skydda samhället.

De flesta indianer bor dock numera inte i reservat utan är integrerade i det vanliga amerikanska livet. Vid årliga *pow-wows* träffas de och utför sina heliga danser och umgås och får en viktig förstärkning av sin etniska identitet.

MANIFEST DESTINY – SÅ RATIONALISERAS DET EXPANSIVA DRAGET

Puritanerna såg Amerika som ”det utlovade landet” och sig själva som utvalda av Gud att befolka den ”nya” kontinenten. Känslan av utvaldhet är en sida av myntet och *manifest destiny* den andra. Man intalade sig medan man lade under sig indianernas mark att det var Guds tanke att man skulle ta över kontinenten. Man rationaliserade sitt handlande med att man utförde en ”gudomlig gärning”. Detta är den underliggande filosofin i *manifest destiny*-tanken. Den fick sin benämning först 1845 då den välkände skriftställaren John L. Sullivan i ett försvar för den amerikanska expansionen västerut skrev:

*It is "the right of our **manifest destiny** to spread and to possess the whole of the continent, which Providence has given us for the development of the great experiment of liberty. "*

Förutom att lägga under sig indianernas land passade USA på vägen västerut på att erövra Florida från spanjorerna, och i ett krig man provocerade med Mexico förvärvades ett område som omfattade de nuvarande staterna Texas, Arizona, New Mexico, Utah och Kalifornien. De nya erövringarna sågs som en ”naturlig” process, och statens agerande som ”fläckfritt och helt legitimt”.

De flesta amerikaner hade under 1800-talet en arrogant hållning till nya territoriella erövringar och varnande röster kunde inte stoppa expansionen. Den underliggande faktorn var girighet och en tvångsmässig längtan att kontrollera hela kontinenten från kust till kust.

GRÄNSLÖS EXPANSION

Under de första hundra åren efter att invandringen startat gick expansionen västerut långsamt och man föreställde sig en obegränsad expansionsmöjlighet västerut, men så nådde man Stilla Havet. Det kunde tyckas vara ett naturligt stopp, men det expansiva tänkandet hade sått fröet till tankar på ett imperium. I Monroedoktrinen 1822 varnade president James Monroe Europa och resten av världen att Amerika såg den västra hemisfären som ”sin” intressesfär.

1867 köpte USA Alaska från ryssarna och man kastade nu sina blickar på Hawaii som hade en god naturlig hamn, Pearl Harbor. Hawaii, ett oberoende polynesiskt kungadöme, tvingades 1893 till underkastelse vid en kupp ledd av en grupp amerikanska företagare som fått stöd av delar av flottan. Gruppen utropade en republik och öarna annekterades sedan formellt av USA 1898.

USA kastade också sina blickar på olika öar i Karibiska havet, och man startade 1898 ett krig mot det försvagade Spanien. I fredsavtalet fick USA flottbaser på Kuba, som i övrigt blev självständigt. Man fick dessutom Puerto Rico samt öarna Guam och Filippinerna i Stilla Havet. USA hade nu de första delarna på plats för att börja utöva makt i Stilla Havs-området. Den dåvarande presidenten McKinley ansåg

att det var ”Guds vilja” att Amerika skulle ”civilisera” befolkningen på Guam och Filippinerna och bibringa dem den rätta kristna tron. De bofasta på Filippinerna tyckte lika litet om att vara ockuperade av amerikaner som av spanjorer (som föregått dem), så de startade ett tre år långt uppror som slogs ned med stor brutalitet.

Den amerikanska regeringen såg sedan till att befolkningen i Panama-området revolterade mot Colombia, som området lydde under. Därefter köpte man av den nya staten Panama rättigheterna till kanalområdet och byggde färdigt Panamakanalen. Kanalområdet återlämnades till staten Panama år 1999, då det inte längre ansågs ha en strategisk betydelse.

EXPANSION KONTRA ISOLATIONISM

Under 1900-talet fanns en växling i amerikansk politik mellan expansionistiska tendenser och isolationism. Efter första världskriget gick USA in i en isolationistisk fas. Genom att man är omgiven av två stora hav har USA oftast kunnat undvika hot mot sina gränser. Det var först angreppet på Pearl Harbor som väckte USA ur dvalan.

De isolationistiska tendenserna har dock aldrig omfattat Syd-Amerika och Karibien som USA uppfattar som sin bakgård. Därav också den kraftiga reaktionen när Kuba blev kommunistiskt och stödet till kampen mot sandinisterna i Nicaragua.

För USA var kommunismen fram till Berlinmurens fall 1989 ett rött skynke. Under 1950-talet ledde det till rena häxjakten på kommunist sympatisörer inom landet. Försöken att stoppa kommunismens utbredning låg bakom Koreakriget, kriget i Vietnam, den misslyckade invasionen i Grisbukten (Kuba), stödet till contras i Nicaragua och invasionen på Grenada. CIA låg också bakom störtandet av president Allendes socialistiska regering i Chile, som ersattes av Pinochets militärdiktatur.

MANIFEST DESTINY-TANKEN LEVER VIDARE

I George W Bush utrikespolitiska tal inför Irakkriget finns *manifest destiny*-tanken klart markerad. Man kunde höra undertoner av att han uppfattade sig som en riddare på en vit häst som skulle bringa frihet till olika delar av världen och döda drakar, som Saddam. Bakom den religiöst färgade retoriken (”ondskans axelmakter”) fanns dock också strategiska överväganden avsedda att befästa USAs stormaktsposition.

Amerika ser sig som världens räddare och det är den bilden som förmedlas till det amerikanska folket. Därför var man förbluffad över att någon kunde hata USA så starkt som terrordåden 2001 indikerade. Amerikaner har svårt att inse hur amerikansk politik uppfattades i den islamska världen. I stället formulerades motivet snabbt om till att islamisterna var ”avundsjuka på Amerikas frihet”. Det är en förenklad, självförhärligande bild, som knappast bidrar till ökad insikt i sakfrågan.

Irakkriget är bara första steget i en ny expansionistisk amerikansk politik om president Bush får råda. Nu handlar det om att se till att USA:s stormaktsposition inte hotas. En politisk ledning med neo-konservativ ideologi, följsamma media, politiker som inte vill framstå som opatriotiska och en oinformerad allmänhet som accepterat presidentens retorik utan seriös debatt är ett riskabelt koncept. Särskilt farligt blir det när en religiös president är villig att spela på den gamla tanken på *manifest destiny*. I sitt tal till nationen 2004 förkunnade president Bush att USA tjänar Guds vilja och behöver inte få tillstånd från andra nationer eftersom ”*the cause we serve is right, because it is the cause of all mankind*”.

MILITARISM OCH MACHOMODELL

Amerika har inga gamla gudasagor, så man har varit tvungen att skapa mera moderna myter. 1800-talets media i USA skapade hjältar av de cowboys som drev boskapen över de stora prärierna. De utmålades som orädda, i ständig kamp mot naturens makt-er och anfallande indianer, och med en obändig individualistisk livsstil. De utmålades också som snabbdragande prickskyttar med pistolhölstret vid bältet. Det var naturligtvis en romantisering av en betydligt mindre glamorös verklighet, men cowboyen har blivit en framträdande amerikansk symbol och en symbol som också kan beskriva en underliggande modell för amerikansk (utrikes-)politik. Man är snabb att dra blankt och man har en förkärlek för vapenlösningar.

Vapenskramlet är påtagligt redan i den amerikanska nationalsången, *The Star-Spangled Banner*, skriven av Francis Scott Key. Sången beskriver det amerikanska försvaret av Fort Henry mot engelsmännen efter att USA försökt inta Kanada 1814, ett projekt som misslyckades. Det dundrar av kanoner och blixtrar av muskötskott i denna text, men vid dagens slut vajar ändå den amerikanska flaggan över fortet och ”*over the land of the free and the home of the brave*”.

VAPNENS MAKTT

Amerika föddes ur en strid för frihet från det brittiska väldet och man tog landet från urinnevånarna, indianerna, med gevärets hjälp. Tillgång till vapen är självklar i det amerikanska sättet att tänka och det har givit starkt stöd till det militärindustriella komplexet. Det amerikanska motståndet mot skatter sätts ur spel när det gäller militären, som alltid haft en rejäl budget. Amerikanska media har bidragit till denna trend genom glorifiering av amerikanska militära aktioner och genom att förmedla bilder av det moderna högteknologiska kriget, som alltmåra liknar dataspel med sina tekniska finesser.

Under det kalla krigets dagar byggdes USAs militära potential upp till gigantiska proportioner eftersom man hela tiden kunde motivera expansionen med hotet från kommunismen. Ronald Reagan rustade Sovjet närmast till ruinens brant, men också med ett stort amerikanskt budgetunderskott som följd. Bush d.y. går vidare i Reagans fotspår, trots att det kalla kriget är över. Nu finns terrorismen som legitimation för rustningen.

Martin Luther King påpekade i ett tal från Vietnamkrigets tid att de största problemen i det amerikanska samhället var ”racism, materialism och militarism”. Han varnade för tendensen att år efter år spendera mera pengar på militären än på sociala stödprogram för befolkningen. Detta mönster är nu fyrtio år senare oförändrat.

Amerika satsar långt mera på sin militär än något annat land. Under 2001 gick 322 miljarder dollar till ”försvaret”, vilket var mer än vad de närmaste elva nationerna (Ryssland, Kina, Japan, Storbritannien, Tyskland, Frankrike, Saudi-Arabien, Indien, Taiwan, Brasilien och Syd-Korea) sammanlagt spenderade på sin militär. 2004 är försvarsutgifterna redan uppe i över 420 miljarder dollar.

STARKT MILITÄRINDUSTRIELLT KOMPLEX

Många hoppades att världen och USA skulle kunna dra ned på de militära kostnaderna när det kalla kriget gick i graven med Berlinmurens och Sovjetimperiets fall. Man trodde att det skulle ge utrymme för större satsningar på sociala program i samhället. Så blev inte fallet. Reduktionen i militära satsningar blev högst marginell och omsattes inte i ökad social välfärd. Det militärindustriella komplexet har en inbyggd växtkraft och den teknologiska utvecklingen motiverar ständiga satsningar på nya vapen.

Inte heller kapaciteten vid de stora militära forskningslaboratorierna Los Alamos och Lawrence Livermore reducerades nämnvärt efter det kalla krigets slut. Tvärtom utvecklar man oförtrutet nya, ”smarta” vapen. Under George W Bush har kriget mot terrorismen motiverat en intensifiering av dessa satsningar med utveckling av ett nytt missilförsvar och arbetet på nya mindre kärnvapen och nya rymdvapen.

Amerika är den största vapenförsäljaren i världen och dess andel av vapenhandeln uppgår nu till mellan 60–70 % av världsmarknaden. Utvidgningen av NATO är en ny marknad för den amerikanska vapenindustrin. I samband med inträdet i NATO måste Polen, Tjeckien och Ungern avsätta 20 % av sin militära budget till inköp av amerikanska vapen.

Den amerikanska vapenindustrin trycker på kongressen hårt för att bli av med eventuella försäljningsrestriktioner. Under 1990-talet gick en stor andel av amerikanska vapnen till utvecklingsländer, bland dem Robert Mugabes Zambia och till Indonesien, som använde dem i sitt krig i Öst-Timor. Amerikanska vapen användes i trettionio av de fyrtiotvå aktiva konflikter som pågick 1999.

Bushregimen har öppnat penningsslussarna och med två krig redan utkämpade har man stort behov av nya vapen. Planerna på att utvidga fronten till rymden får förstås militärindustrin att gnugga händerna.

MINOR

USA har *inte* skrivit under det internationella fördraget mot landminor från 1996 trots tidigare utfästelser. Man anger som skäl att man har tusentals minor mellan Syd- och Nordkorea som fungerar som en bromskloss för en invasion från norr. Dessa minor är inte ett hot mot vanliga människor eftersom de finns i en tydligt markerad och inhägnad zon. Man hade säkerligen kunnat ordna ett undantag för denna användning — som man sökt så många undantag i andra förhandlingar, men man avstod helt. USA har 10 miljoner smarta minor och ytterligare 3-4 miljoner konventionella i lager.

Människor i krigsdrabbade länder riskerar att dödas eller bli handikappade av minor långt efter att kriget slutat. Minröjning är en långsam och dyr verksamhet.

USA ANVÄNDER RADIOAKTIVT URAN

De båda krigen i Irak har givit den amerikanska regeringen en möjlighet att testa de nya smarta vapen man betalat dyrt för att utveckla. De nya precisionsbomberna är militärens ögonstenar och de användes mycket effektivt vid bombningen av Bagdad. Man har också utvecklat vad som kallas ”*tank killers*” som effektivt sätter motståndar-

sidans tanks ur spel. Vad man inte talar högt om är att man i dessa laddningar använder atomenergiavfall. Man använder det också i sina bomber, vilket leder till radioaktiv smitta i de områden man bombar. USA kallar detta konventionella vapen trots att de innehåller utarmat uran. Sådana vapen klassificeras av FN som illegala. I ”kampen mot massförstörelsevapen” använder sig således USA av radioaktivt material.

Kvar på de olika krigsskådeplatserna i södra Irak fanns efter det första Irak-kriget mellan 40 och 300 ton utarmat uran. Man uppger en skarp ökning i antalet cancerfall i södra Irak och vi kommer att se detta igen efter detta andra krig. När ska världen börja reagera mot denna orimliga användning av radioaktivt material?

EN NY GENERATION AV KÄRNVAPEN

Tio minuters bilväg söder om Omaha, Nebraska ligger flygbasen Offutt där George Bush gömde sig under det kaotiska dygnet den 11 september 2001. Den centrala amerikanska kommandocentralen för framtida krig är belägen i en underjordisk bunker. På denna bas hyste försvarsminister Donald Rumsfeld i augusti 2003 ett topphemligt möte med olika kärnvapenexperter, Pentagonstrateger och vapenproducenter för att diskutera hur man kan förena de smarta vapnen med kärnvapentechnologin. USA är nämligen oroat av att många nationer har bunkers (med eller utan kärnvapen) som man inte kommer åt med konventionella vapen. Man vill därför ta ett nytt steg mot nya, mindre och strategiska kärnvapen som klarar den uppgiften (”*bunker busters*”).

Att man därmed öppnar dörren för en ny typ av kärnvapenanvändning och kärnvapenspridning är tunga argument som Bushstrategerna sopar åt sidan. De internationella ansträngningarna för kärnvapenedrustning äventyras därigenom med stora risker för kommande generationer. Kongressen har visserligen skurit i presidentens budget för denna verksamhet, men det innebär inte att den stoppas.

Alltsedan Hiroshima och Nagasaki har det funnits en hälsosam respekt för kärnvapnen i världen och man har i princip sett dem som oanvändbara annat än som hot genom sina katastrofala följdverkningar. President Bush och hans rådgivare har dock i en handvändning skrotat den restriktiva synen på (egna) kärnvapen. Däremot tänker man sig att gå efter alla nya uppstickare på kärnvapenkartan eftersom man ser dem som ett hot.

Försök att hindra spridningen av kärnvapen är angeläget, men vilka metoder man använder påverkar världspolitiken markant. Dessutom vet vi att kunskap om ny teknik snabbt når till motståndarsidan. Därför blir dubbelmoralen, där USA på hemmaplan är i full färd med att utveckla nya generationer av kärnvapen och ett försvar med kärnvapen, allvarlig. Man bygger upp illusionen att ”våra” vapen är OK medan ”deras” vapen är farliga.

Kärnvapnen är i själva verket en central del i president Bushs bestående av USAs supermaktstatus. Psykiatern Robert J. Lifton, som skrivit om Hiroshimaoffrens lidande, talar i boken *Superpower Syndrome* redan om en ”andra nukleära tidsålder”.

PLANERING FÖR RYMDKRIG

Försvaret mot terrorism har givit Bushregeringen nytt bränsle för att förverkliga Reagans idé om ett rymdförsvar. USA satsar nu enorma summor på ett missilförsvar med en högenergilaser som ska få inkommande missiler att gå upp i rök. I själva

verket är detta missilförsvarsprogram ett sätt att garantera USAs dominans i rymden. ”With regard to space dominance, we have it, we like it and we are going to keep it”, sade den biträdade chefen för rymdförsvaret Keith Hall redan 1997.

I januari 2004 presenterade president Bush sitt nya program för utforskande av rymden och uppgraderingen av programmet för Mars. Det som låter som ett storstilat forskningsprojekt har en tydlig försvarsstrategisk baksida. Donald Rumsfeld hade redan innan han tillträdde som försvarminister proklamerat att USA måste skaffa sig medel att försvara sig mot angrepp från rymden. Men till syvende och sist handlar det om att *den som kan dominera i rymden kommer till slut att kunna dominera jorden*. USA planerar för framtida dominans och överlägsenhet i ett eventuellt rymdkrig.

Detta framtida krig ska styras från den underjordiska kommandocentralen för USAs flyg- och rymdförsvaret under Cheyenneberget i Colorado. Här kan man med sofistikerad datateknik styra alla missiler som man vill avfyra från jordytan eller från satelliter i rymden.

För att kunna utveckla dessa nya rymdvapen har president Bush skrotat det mödosamt framförhandlade ABM-avtalet (*Anti Ballistic Missile Treaty*) och hans planer hotar också provstoppsavtalet för kärnvapen. Detta öppnar dörren för en ny kärnvapenkapprustning och en farlig kapprustning i rymden. Snabba drag av presidentens penna har annulerat årtal av långsiktigt diplomatiskt arbete för ökad stabilitet i världen.

President Bushs planer på en bemannad resa till Mars och en permanent rymdstation på månen gör naturligtvis företag som sysslar med rymdteknologi saliga, men de är inte särskilt realistiska. En resa med dagens teknologi till Mars tar omkring ett år i vardera riktningen och kräver således oerhört mycket mera ”packning” än en tio dagars rymdfärd till månen. Kostnaderna skulle bli astronomiska och utan att egentligen ge särskilt mycket i utbyte. Underskottet i den amerikanska budgeten börjar redan anta astronomiska siffror och kommer effektivt att sätta stopp för dessa planer på lång sikt.

AMERIKANSK TERRORISTUTBILDNING

Amerika har använt en stor del av sitt bistånd till att förse utvecklingsländernas militär med moderna vapen, vilka inte sällan har (an)vänts mot den egna befolkningen. USA har också sedan 1946 utbildat stora grupper latinamerikansk militär vid *School of the Americas (SOA)*, i Fort Benning, Georgia. Många diktatorer i Sydamerika har fått sina elitförband tränade där eller vid andra liknande centra i USA. Många av de 60.000 militärer som utexaminerats vid SOA har senare deltagit i dödspatruller och i alla de brott mot mänskliga rättigheter som varit en del av vardagen i Latinamerika under de senaste decennierna. Kritikerna har kallat SOA för USAs ”terroristutbildning”, men försök att stänga skolan ledde bara till att den återuppstod under nytt namn.

EN YRKESARMÉ

Amerika hade allmän värnplikt under Vietnamkrigets dagar. Numera har man en yrkesarmé, där också kvinnor ingår. Det är en armé där lägre sociala klasser och etniska minoriteter är överrepresenterade. Att gå in i armén ger chans till fri utbildning och försörjning. När USA går i krig skickar man således ut en viss socialgrupp i strid för att försvara landet. De ekonomiskt gynnade kan fortsätta sitt liv som om

ingenting hänt. Det är lättare för presidenten och kongressen att fatta beslut om att gå i krig när inte de egna sönerna och döttrarna skickas ut i stridslinjen.

STRATEGI FÖR VÄRLSDOMINANS

De neo-konservativa startade 1997 en tankesmedja med bland andra Dick Cheney, Donald Rumsfeld och Paul Wolfowitz (*Project for the New American Century, PNAC*), som redan hösten 2000, medan George Bush kandiderade för presidentposten, presenterade en rapport med rubriken *Rebuilding America's Defences*. Det handlar dock inte om försvar av den amerikanska kontinenten utan om ett försvar för Amerikas stormaktsställning. Man skisserade en plan för ny vapentechnologi, utveckling av små kärnvapen, utplacering av ett robust missilförsvar, en omplacering och expansion av de militära baserna världen över, men också utveckling av rymdkrigföring. Det var en plan för att garantera amerikansk dominans världen över. Terrorattacken den 11 september 2001 gav George Bush en perfekt förevändning att genomföra planen. (Den finns på : www.newamericancentury.org)

STYRKEDEMONSTRATION

Shock and awe var stridsropet inför anfallet i Irak. USA vill förmedla ett kraftfullt budskap som skulle få andra stater att rätta in sig i leden. Den amerikanska retoriken och utrikespolitiken handlar mycket om att visa styrka och spänna musklerna. Tyvärr leder den militära överlägsenheten och fixeringen vid vapen till att andra medel än våld sällan debatteras. Ryggmärgsreflexen under Bushregimen, är att ta till vapen för att lösa konflikter i stället för diplomati. Eftersom man har en dålig kulturell insikt i andra nationers perspektiv är lösningarna ofta amerikocentriska.

Macho-modellen dominerar amerikansk konflikthantering och man tror att styrkedemonstrationer är ett verksamt medel mot alla sorters motståndare. Man har ett svart/vitt tänkande och är inte sen att proklamera att de som inte är "med oss" är "emot oss". Kunskapen om andra länders perspektiv är bristfällig och i stället för ett försök att förstå etiketterar man kritiker som "det gamla Europa", de "otacksamma fransmännen" osv. Svårigheten att stå ut med ambivalens och bristen på insikt hur det egna handlandet uppfattas av omvärlden gör att den amerikanska ledningen beter sig som en elefant i en porslinsbutik. Det är särskilt allvarligt när det inte finns någon motvikt som kan balansera det utagerande beteendet.

ARVET EFTER DEN 11 SEPTEMBER

När nationella katastrofer inträffar etsas minnet av händelserna fast på näthinnan. När det första planet körde in i tvillingtornen den 11 september 2001 stod jag i morgonduschen när min svägerska kom inrusande och fick mig att lämna duchen för TV-apparaten. På det sättet såg jag när det andra planet träffade torn nummer två och hur båda byggnaderna sedan föll ihop. Det var skakande, men ännu mera skakande är de långsiktiga effekterna på det amerikanska samhället. Aldrig hade jag kunnat ana att det skulle leda till en sådan förändring av Amerika och Amerikas roll i världen.

Platsen där tornen föll kallas för ”*Ground Zero*” en term som tidigare använts för centrum vid en atombombsexplosion. Det ger en fingervisning om hur starkt denna katastrof upplevdes. Amerikanerna insåg att de inte längre var osårbara.

President Bush tillbringade dagen då tornen föll på bisarra flygresor undan presumtiva terrorister. När han slutligen dök upp på TV-rutorna hade han behov av att framstå som kraftfull. Han förklarade ett totalt ”krig mot terrorismen” – en typisk amerikansk modell att hantera problem.

Den amerikanska regeringen har inte ställt sig den rimliga frågan om militära medel är de bästa för att komma till rätta med terrorhot. Man kan snarast hävda att militära lösningar i många lägen är kontraproduktiva. Terrorister är en undflyende fiende som inte är lätta att komma åt med amerikansk vapenarsenal. Visserligen lyckades man avsätta talibanregimen i Afghanistan, vilket var ett positivt steg, men man har ännu inte lyckats få tag i vare sig Bin Laden eller Mulla Omar. Al Qaida hade under åren lyckats skapa tusentals terrorceller över hela världen, så även om ledarna grips kan andra ta deras plats. Efter kriget i Irak har Al Qaida dessutom fått ny ammunition i sin argumentation mot USA.

Med hjälp av det internationella samfundet har USA sedan 2001 lagt ned mycket energi på att kartlägga terrorceller och stoppa ekonomiskt stöd till olika former av terrorverksamhet. Om USA efter Afghanistan hade bestämt sig för att fortsätta med internationellt samarbete för att begränsa terrorism skulle världen och framtiden se annorlunda ut i dag. I stället valde president Bush att använda sig av den uppkomna situationen för att driva en egensinnig politik där USA går till storms mot stater som utmålas som *rouge states*.

Den lösliga definitionen av begreppet terrorism har givit ledare i många länder en möjlighet att slå till mot oppositionsgrupper som stämplats som terrorister. Man har inte skiljt på kampen för självständighet när ett folk lever under ockupation, som palestinierna, från den terrorattack som USA utsattes för.

EN PRESIDENT FINNER SIN MISSION

Bob Woodward noterar i *Bush at War* att terrordåden den 11 september gav president Bush en ny mission för sin presidentperiod. Han upplevde en ny mening i att han blivit president och kände förnyad energi eftersom krigsplaneringen tilltalade hans cowboymentalitet. Han drev ofta på tidsplaneringen inför kriget i Afghanistan (vilket

skapade logistikproblem) och såg sig som den som aldrig skulle tveka utan driva projektet framåt. Inför journalister i Vita Huset beskrev han situationen som ”*a monumental struggle between good and evil. But good will prevail*”. Han var nu Guds redskap i en kamp mot ondskan i världen. När man ser sig som Guds redskap bli allt vad personen företar sig del i en större gudomlig plan – *manifest destiny*-tanken i ett nötskal.

Religiös fundamentalism på båda sidor i vår tids centrala konflikt bådär illa för världen. Ett grundläggande fundamentalistiskt religiöst tänkande hos ledaren för världens supermakt och dessutom hos den nation som alltid betonat separationen mellan kyrkan och staten är oroande. Bob Woodward konstaterar också att Bush öppet deklarerade sina grandiosa planer för sin presidentperiod: ”*I will seize the opportunity to achieve big goals.*”

President Bush är en så kallat återfödd kristen som tar sin religion mycket allvarligt och kabinettsmöten i Vita Huset startar med en bön. Psykiatern Robert Jay Lifton noterar att Bushs uttalade mål är att ”befria världen från ondskan” och att hans politik blivit en fråga om att genomföra ”Guds plan”. Lifton konstaterar att ”Bushs kristna fundamentalistiska tänkande kopplas ihop med en militär fundamentalism”, en explosiv mix.

Initialt talade man i Bushregimen om ett ”korståg mot terrorismen”, ett ordval som väckte anstöt genom sin koppling till de kristna korstågen. Etiketten drogs tillbaka men den speglar en underliggande föreställning hos regimen. Åsikten att USA har en unik position att leda ett korståg är något som har en resonansbotten hos stora delar av den amerikanska nationen. Man ser sig fortfarande som ”ett utvalt folk” och som det godas representant i världen.

I ett tal till nationen 2002 utpekade Bush tre ”ondskans axelmakter” (Irak, Iran och Nord-Korea), men han underströk också att man avsåg att gå efter alla länder som hyste eller stödde terrorism. Dessa planer är mer långtgående än vad det amerikanska folket anar.

USA föll offer för ett skakande övergrepp, men man kan inte undgå att notera att president Bush tog detta angrepp till intäkt för en gammal plan att störta Saddam.

NEOKONSERVATIVT KORSTÅG

Den förre finansministern Paul O'Neill ger i en bok efter sitt avskedande skakande illustrationer av den ideologiska modell som dominerar Vita Husets politik under Bush d. y. Han beskriver en president som (i början av sin presidentperiod) inte tar sig tid att läsa ens kortare memoranda om viktiga politiska ställningstaganden, som inte ställer frågor och inte är intresserad av att söka förstå komplexa problem och som i stället för diskussioner förses med välregisserade uttalanden från den neo-konservativt dominerade kretsen av rådgivare. Eftersom det rörde sig om ensidig information ledde det till vad O'Neill kallar ”incestuös förstärkning”. Politiska beslut blev en fråga om makttaktik snarare än att hitta en god lösning på problem. O'Neill målar upp bilden av en marionett som president med främst vice-president Cheney som den skicklige manipulatorens i kulisserna. Efter den 11 september blev president Bush dock mera aktiv, då han såg en helt ny mening med sitt presidentskap.

I det neo-konservativa budskapet finns en pessimistisk svartsyn där man anser det nödvändigt att försvara sig på alla utrikespolitiska fronter och där man är angelägen att skaffa sig världsdominans. Vice-presidenten Cheney är alltid orolig för biologiska, kemiska eller nukleära attacker och har kvar mycket av det kalla krigets

tänkande. Kina förvandlades i ett slag från en ”strategisk partner” under Clinton till en ”strategisk konkurrent” under Bush. De neo-konservativa har föga tilltro till internationella överenskommelser eller diplomati. I stället förlitar man sig på maktspråk och är angelägen om att statuera exempel. Anfallen i Afganistan och Irak ansågs demonstrera vad som händer om man härbärgerar terrorister eller utgör ett regionalt hot. George Sorgos konstaterar att ”den starkaste regeringen i världen har fallit i händerna på extremister vars ideologi styrs av en rå form av socialdarwinism”.

O’Neill bekräftar den bild som kritiker av Bushregimen redan tidigare hade pusslat ihop, nämligen att man redan från första stund planerade att göra sig av med Saddam Hussein. Vid det första mötet med de nationella säkerhetsrådgivarna *tio dagar* efter att Bush intallerats som president placerades Irak i centrum för intresset och planeringen. Terrordåden den 11 september spelade Bushregimen rakt i händerna.

Redan dagarna efter terrorattacken genomförde CIA en dragning av de planer som fanns för angrepp på en rad länder. Afganistan kom naturligtvis främst och här fanns inga färdiga planer, men Irak var hela tiden nästa mål på radarskärmen. Både vice-presidenten Dick Cheney och försvarsministern Donald Rumsfeld (och förstas vice försvarsministern Paul Wolfowitz vid de möten han deltog i) förde ofta fram Irak i diskussionerna – trots att Irak inte hade något som helst med terrorangreppen att göra. Det lyckades man dock inbilla det amerikanska folket. Vid krigsutbrottet trodde 50 % av amerikanska folket att Irak legat bakom terrordåden.

FRISERING AV FAKTA OCH DIREKTA LÖGNER

I efterförloppet till kriget i Irak har det blivit tydligt för alla och envar vad många av oss insåg på ett tidigt stadium, nämligen att president Bush och hans rådgivare friserade fakta som presenterades för det amerikanska folket för att få dem med på kriget mot Irak. Både risken från massförstörelsevapen och länken mellan Irak och Al Qaida byggdes under med falska eller friserade underrättelserapporter, som man sedan presenterade för det amerikanska folket och för FN. Man hävdade med moraliskt laddat språkbruk att USA var utsatt för ett omedelbart hot från Iraks (obefintliga) kärnvapen och att kriget mot Irak var ett viktigt led i kampen mot terrorismen (fastän det inte fanns någon länk med Bin Laden). Det amerikanska folket, som var traumatiserat av terrorattacken 2001, köpte argumentationen. Den politiska processen inom Bushs kabinett har många drag av vad psykiatern Robert J. Lifton benämnde ”*group think*”. De starka neo-konservativa advokaterna *för* ett krig tystade alla invändningar från mera rationella, kritiska röster.

Lincoln sa om en rival att ”han värderar sanningen så högt att han använder den sparsmakat”. Detta passar väl in på George W Bush. En väl utvecklad förmåga att frisera fakta har hos Bushregimen parats med en självtillräcklig föreställning att ändamålet helgar medlen. Förre vicepresidenten Al Gore, som varit mycket försiktig med att kritisera George W Bush, sa i ett tal den 7 aug 2003 att vad han sett var ”*ett systematiskt försök att manipulera fakta för att tillgodose en totalitär ideologi, som upplevts viktigare än grundläggande ärlighet*” (min kursivering). Han beklagar djupt detta då det amerikanska folket alltid har ansett sig ha rätt till att få veta sanningen och har en djup tilltro till Bibelns tes: ”*the truth will set us free*”. Det amerikanska folket fördes systematiskt bakom ljuset vad gäller de verkliga motiven för Irak-kriget. Detsamma gällde kongressen som gav Bush fria händer att själv besluta om åtgärder mot Irak. Gore konstaterade att presidenten följt en kurs som stakats ut *före* fakta låg på bordet. Han påpekar också att mörkläggningen av fakta gäller även på miljö-

området. Under sommaren 2003 beordrade Vita huset att det amerikanska miljöskyddsorganet EPA skulle stryka vetenskaplig information om riskerna med växthus-effekten i sin rapport och ersätta informationen med en text som delvis betalats av det amerikanska petroleuminstitutet.

TERRORRÄDSLOR

Strax efter att flygplanen flög in i tvillingtornen i New York och i försvarshögkvarteret Pentagon sände någon brev som innehöll Antrax-sporer till några kongressledamöter och fem personer som kommit i kontakt med breven dog. Förövaren har ännu inte avslöjats, men allt tyder på att det är en inhemsk gärningsman. När det hände sågs det genast som en akt av främmande terrorister. Det gjorde allmänheten ännu mera alarmerad. Nu kunde terrorverksamheten nå rakt in i deras egna brevlådor.

Den 11 september 2001 blev en vattendelare i amerikansk politik. Människor kände sig ytterligt sårbara och var villiga att acceptera inskränkningar i de fri- och rättigheter, som de tidigare försvarat med näbbar och klor. President Bush spelade oförblommerat ut terrorrädslan i sin kampanj för ett krig mot Irak och majoriteten köpte regeringens lösningar utan att ifrågasätta om de var rationella. Krig mot Irak var inte ett klokt sätt att minska risken för terrordåd – tvärtom ökade det ur alla rationella bedömares åsikt risken för terrordåd, men den amerikanska allmänheten och media accepterade länge okritiskt presidentens argument.

Terrorhotet har använts för att legitimera stora anslag till militären, inskränkningar av mänskliga rättigheter, ett lavinartat växande budgetunderskott och krig. Det är ett annat land vi ser i dag i USA.

RÄDSLANS POLITIK

För att förebygga nya terrordåd ha man inrättat ett nytt departement för *Homeland Security*. Från detta departement skickas varningar till det amerikanska folket i form av ett kodsysteem med olika färger. Vid orange kod ska människor vara särskilt vaksamma, men vad ska man vara vaksam på? Den mest påtagliga effekten av varnings-systemet är att det ökar ångestnivån hos allmänheten. När riskvärderingen höjdes under våren 2003 ledde det till att människor i New York och Washington rusade ut och köpte så kallad *duct-tape* och plast i metervara för att isolera sina hus och lägenheter för en befarad attack med biologiska eller kemiska stridsmedel.

Kodsysteem har blivit ett av många olika sätt att ”hålla rädslan puttrande” och några har döpt om det nya departementet till ”*Homeland Anxiety*”. Terrorrädslan har blivit ett mäktigt politiskt vapen. Eftersom man officiellt befinner sig i ett ständigt krig (mot terrorismen) har regeringen lagt sordin på den interna oppositionen genom att hänvisa till nödvändigheten av att visa patriotism. Kritiker stämplas som opatriotiska och utsätts för ett ”kallt krig”. Den amerikanske diplomaten Joseph Wilson, som inte stödde presidentens påstående att Irak försökt köpa uran till sitt vapenprogram i Afrika, fann plösligt att hustruns status som hemlig CIA-agent hade läckts till media. Det är emot all hederskodex att lämna ut sådana information och kan äventyra agents liv. Denna läcka är nu föremål för utredning.

Skådespelare och musiker, som kritiserade planerna på ett krig i Irak, svartlistades och drabbades av repressalier. Generalen Anthony Zinni var en av många som

entledigades från sin post (som sändebud till Mellanöstern) när han kritiserade planerna för kriget.

Utländska studenter från suspekta länder kontrolleras minutiöst. Universiteten måste skicka detaljerade rapport om deras handlande till Immigrationsmyndigheten. Man inbjuder dem för att de ska få en bild av det öppna amerikanska samhället, men deras erfarenheter domineras i stället av kontrollmentalitet. Vanliga samtal kan misstolkas och några utländska studenter arresterades efter att de på en restaurang råkat tala om något som servitrisen tyckte lät suspekt.

Bushregimen talar hela tiden om att man arbetar för att garantera det amerikanska folkets säkerhet, men politiken har i stället lett till ökad osäkerhet och ökad rädsla. Vilket i sin tur ger regimen en grogrund för sina planer på nya projekt (läs angrepp) världen över. Detta kommer dock inte att ske under 2004 eftersom det är valår. Presidentens rådgivare Carl Rove har proklamerat ”*No war in 04!*”.

Terrorbekämpning har till den grad kommit att dominera USA:s politik att man tappat proportionerna. Man befinner sig ur fas med andra länder där globaliseringens effekter är ett lika centralt tema.

INGREPP I MÄNNISKORS FRI- OCH RÄTTIGHETER

Terrordåden den 11 september har lett till en begränsning av människors fri- och rättigheter som går stick i stäv med den frihet som det amerikanska samhället i all tider stått upp för. Den så kallade *Patriot Act* ger staten vidsträckta befogenheter att spionera på befolkningen med hjälp av telefonavlyssning, övervakning av internet och kontroll av ekonomiska transaktioner. Under *the Patriot Act* har myndigheterna rätt att gå in på bibliotekens datorer och kolla vad medborgarna läser – en bild som ur Orwells *1984*. Utländska medborgare kan nu tas in för förhör och hållas i häkte obegränsad tid utan att man anger skälet till häktningen eller tillåter en advokat att besöka dem.

650 krigsfångar, som hösten 2001 tillfångstogs i Afganistan, befinner sig på Guantanamo-basen på Kuba, där man hävdar att de inte har rätt till rättslig prövning eftersom de inte befinner sig på amerikansk mark. Man kallar dem *illegal combatants* för att undgå de internationella reglerna för behandling av krigsfångar. Bland fångarna finns också minderåriga, som man vägrat identifiera. I januari 2004 (efter två år!) släppte man tre barn som var mellan 13-15 år gamla efter internationella påtryckningar. Påtryckningarna ledde också till att försvarminister Donald Rumsfeld i februari 2004 tillkännagav att fångarna nu efter att ha hållits fängslade i över två år ska få chans att få sina fall prövade av en kommission. Behandlingen av fångarna på Guantanamo är toppen på isberget – den amerikanska regeringen vill skriva sina egna (internationella) lagar.

Utländska personer som reser in i USA får nu lämna fingeravtryck och fotografieras för att man ska kunna följa deras förehavanden bättre. Detta är kanske inte så konstigt i dessa terrorbekämpningens dagar, men man har dessutom två olika listor, en ”*select e-list*” där personen blir mycket noga kontrollerad på flygplatser och en ”*no fly list*”, där personen inte tillåts flyga. Problemet är att man har små möjligheter att få sitt fall prövat om man av misstag hamnat på dessa listor. En journalist, som hamnat på e-listan, råkade ytligt sett ha samma namn som en person regeringen misstänkte var terrorist. Han kan inte få sitt namn struket. Det verkar som om många amerikanska fri- och rättigheter är byggda på lösan grund, vilket ingen skulle ha förutspått före den 11 september 2001.

EN STORMAKT = OBALANS

Den kanadensiske premiärministern Pierre Trudeau beskrev i ett tal inför Pressklubben i Washington 1969 sitt grannland med en talande analogi: ”Att leva granne med USA är som att sova med en elefant. Det hjälper inte om detta djur är vänligt sinnat, för man påverkas av varje grymtning och varje rörelse.” I dag är det inte bara Kanada som påverkas. Som den enda stormakten har de beslut som Amerika fattar konsekvenser för världen i övrigt. Någon anmärkte att den amerikanske presidenten är alldeles för betydelsefull för världen för att vi ska kunna överlåta detta val åt amerikanerna.

“WHAT IS GOOD FOR THE US IS GOOD FOR THE WORLD”

Under det kalla krigets dagar var maktbalans en naturliga strävan. Nu finns inte Sovjetunionen längre och USA är en supermakt. USAs politik under George W Bush går ut på att inte låta någon annan makt hota den egna stormaktspositionen. Den amerikanska regeringens oförblommerade syn på sig själv som världshistoriens centrala aktör kan vara nog så provokativ för omvärlden. Amerikanerna anser att det som är bra för USA är också bra för världen.

Globaliseringen leder till att vi är alltmera sammanlänkade och även USA behöver inse att samarbete över gränserna är den enda hållbara strategin. Den neokonservativa amerikanska utrikespolitiken går dock stick i stäv med detta. Under president Bush har USA visat en arrogant linje i förhållning till de internationella avtal och traktater som mödosamt byggts upp för att reglera det internationella spelet. Bushadministrationens odiplomatiska utspel och påtryckningar på andra länders regeringar inför kriget i Irak skakade många. Psykiatern Robert J Lifton ställde diagnosen *supermaktssyndrom* utifrån att USA under president Bush har ett egocentriskt perspektiv på sin mission i världen som är både farligt och patologiskt.

83 % av den amerikanska befolkningen lever med föreställningen att Amerika är ”den främsta nationen på jorden”. Medan man inte har mycket till övers för koloniala imperier inser man inte att USA i sin ohotade stormaktsställning har antagit allt mera imperialistiska drag. En del iakttagare anser att USA med kriget i Irak har gått över floden Rubikon vad gäller att skapa ett imperium av en ny, mera löslig form, men precis som kejsar Augustus vägrar man att inse detta.

MOTSTÅND MOT INTERNATIONELLA AVTAL

Inför det amerikanska folket framställer sig den amerikanska regeringen som en förkämpe för mänskliga rättigheter världen över. När man granskar den amerikanska politiken i sömmarna är det dock en annan bild som framträder. Under president Bush och de nykonservativas misstänksamhet mot internationella organisationer har denna trend förstärkts.

Amerika har avstått från eller varit sena att underteckna en rad avtal om mänskliga rättigheter. Man har ännu inte ratifierat konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella mänskliga rättigheter från 1966. Konventionen mot folkmord ratifierade USA först 1988, fyrtio år efter att man undertecknat den.

USA har inte heller ratifierat konventionen om barns rättigheter beroende på att man tar sig friheten att avrätta ungdomar som begått brott innan de är arton år gamla och påtvingar att enrollera sjuttonåringar i armén. USA har inte heller skrivit under konventionen mot diskriminering av kvinnor, *CEDAW*, eftersom man ser den som ingrepp i interna amerikanska förhållanden.

Amerika var ett av sju länder som röstade *mot* inrättandet av en internationell domstol (*ICC*) fast man var en ivrig tillskyndare i inledningsfasen. Man drar sig inte heller för att aktivt motarbeta domstolen. USA tog till ekonomiska hot mot utvecklingsländer för att få dem att skriva under ett avtal där amerikanska medborgare skyddas mot utlämning till domstolen. USA har dessutom stoppat militärt bistånd till trettiofem länder som inte tagit avstånd från *ICC*.

På miljöområdet vägrade USA i sista stund att skriva under Kyotoprotokollet trots att man först hade vattnat ur reglerna kraftigt under förespeglning att man skulle underteckna. Man har därmed allvarligt försenat möjligheterna att begränsa växthus-effekten.

President Bush har utan att konsultera kongressen dragit Amerika ur *ABM*-avtalet, för att ge utrymme för att utveckla ett missilförsvar. Planerna på att utveckla nya små kärnvapen bryter också mot mödosamt framförhandlade internationella avtal (bl.a. *CTBT*, *Comprehensive Test Ban Treaty*) som begränsat kärnvapenutvecklingen.

USA har på senare år visat en flagrant nonchalans inför internationell rätt, vilket blev uppenbart för världen i agerandet i förhållande till FN inför Irakkriget. Man skapade/köpte sig en ”koalition av de villiga” och genomförde sin egen plan när FN inte sanktionerade USAs invasionplaner. Beteendet bådär illa för framtiden och för världen med tanke på USAs supermaktsposition.

Att man i kriget mot terrorismen är beroende av samarbete världen över glömmes man lätt bort i USA. Den goodwill som Amerika åtnjöt efter terrordåden förlösades snabbt genom Bushregimens arroganta utspel mot de länder som inte delade USAs syn på Irak.

EN NY SÄKERHETSPOLITISK DOKTRIN

I september 2002 lade president George W Bush fram en säkerhetspolitisk doktrin med en radikalt ny strategi där han proklamerar att USA kommer att ta till militära medel *pre-emptively* mot dem som man anser hotar den egna säkerheten eller den egna supermaktsställningen. Ordet ”förebyggande” låter klokt, men bakom detta ord döljer sig en riskabel verklighet. USAs regering tar sig nu rätten att ”*slå till först*” och man anser sig inte ens behöva argumentera för att ett omedelbart hot föreligger. Försvar förvandlas i ett slag till angrepp. Det senaste Irakkriget är en tillämpning av denna princip.

Om strategin att slå till i förebyggande syfte adopteras av andra länder, vilket sker snabbt när ett land tar sig dessa friheter, skulle snart sagt vilken paranoid ledare som helst kunna ta sig rätten att starta krig mot sina grannar. Om Indien och Pakistan tog sig dessa rättigheter skulle vi kunna ha ett kärnvapenkrig där inom kort.

Man blir också förvånad när man upptäcker att kriget i Irak planerades i ett memorandum från Paul Wolfowitz, Richard Perle och andra *neo-cons* i pappa Bushs

krets av rådgivare redan för tio år sedan. Pappa Bush förkastade planen och sedan dess har Irak varit en central fråga (och en besatthet) hos dessa neo-konservativa ideologer. Efter 11 september fick denna politik en ny chans.

Den nya säkerhetspolitiska doktrinen från 2002 innehåller en tydlig markering att igen ska tillåtas utmana USAs supermaktställning. I dokumentet sägs rakt ut att USA avser att skapa sig en total militär dominans. Man kan faktiskt instämma med den forne presidentrådgivaren Kissinger som i ett annat sammanhang noterat att ”*ett lands sökande av absolut säkerhet leder till absolut osäkerhet för alla andra*”.

Att en ”förebyggande” strategi går emot internationell rätt bekymrar inte USA. Att slå till i ”förebyggande” syfte innan det föreligger ett tydligt och omedelbart hot mot den egna säkerheten är ett brott mot FN-stadgan. Konservativa grupper i USA hyser stark misstro mot FN trots att USA efter andra världskriget var intimt engagerat i att starta denna organisation. Man vill inte att någon annan ska kunna bestämma över USAs handlande. Om det gagnar de egna intressena brukar USA använda sig av FN, men när man inte får sin vilja igenom agerar man utanför FN-systemet, som vid det senaste Irak-kriget. Respekten för internationell rätt sätts lättvindigt åt sidan för de egna intressena. USA under George W Bush tänker sig att etablera en värld efter sitt eget huvud.

DE NEO-KONSERVATIVA I BLÅSVÄDER

När man inte hittade några massförstörelsevapen i Irak och länken till Al Quaida är genomskådad och när budgetunderskottet ökar med raketfart har det skett ett uppvaknande i USA. Pressen börjar äntligen ifrågasätta president Bushs politik. Det har medfört att de neo-konservativa språkrören hamnat i blåsväder även från den konservativa sidan. Den politiske kommentatorn Pat Buchanan smular sönder Richard Perles & David Frums nya bok *An End to Evil: How to Win the War on Terror* i en lång artikel (*The American Conservative*, 1/3-2004). Han noterar en ”hysterisk” ton i boken avsedd att skapa panik och en stark drive att försätta USA i ett ständigt krig. Frum & Perle anser att Amerika bör ”kasta ut diktatorer” och har en lång lista på länder som de anser ligga bra till för ”Saddam-medicinen”, som Nord-Korea, Iran, Syrien, Libyen och Saudi-Arabien. Även Frankrike riskerar att hamna i fiendekategorin om man inte skärper sig. Buchanan tvekar inte att kalla dessa ivriga krigare ”*war lords*” och noterar att detta knappast skulle göra USA säkrare, men möjligen vara i den israeliske premiärministern Sharons intresse. De neo-konservativa har en dold agenda där de stöder en aggressiv israelisk politik. 1996 skrev Perle ett nu okänt policydokument (”*A Clean Break*”) där han uppmanade den dåvarande israeliske premiärministern Benjamin Netanyahu att skrota Oslo-överenskommelsen, inta Västbanken och konfrontera Syrien. ”*The road to Damascus goes through Baghdad*” lär Perle ha påstått redan då. Kritiken mot de neo-konservativa kompliceras dock av att de anklagar alla som vågar vara kritiska för anti-semitism.

TERRORBEKÄMPNING SOM SKÖLD

En f.d. CIA-chef beskrev kriget mot terrorismen som ett ”*fjärde världskrig*” (han räknade det ”kalla kriget” som nummer tre). Det låter väl expansivt tills man förstår att det finns avancerade amerikanska planer på att använda sig av terrorbekämpning som ett medel att befästa sin stormaktsställning världen över. Man vill till exempel

inte lämna över kontrollen av Irak till FN innan man fått till ett avtal om baser inom landet.

Förre generalen Wesley Clark berättar i sin bok *Winning Modern Wars* att han vid ett besök i Pentagon av en bekant fick höra att Bushregimen dragit upp riktlinjerna för en femårsplan för ett hemligt krig mot terrorism, där Afganistan och Irak bara var de första målen. På listan fanns också Syrien, Libanon, Libyen, Iran, Somalia, Sudan och Nord-Korea.

De neo-konservativa försöker vända kriget mot terrorismen till ett ”krig för världsherrvalde”. Med terrorbekämpning som officiell orsak tar sig USA rätten att sätta agendan för vilka problem i världen som ska prioriteras utan att konsultera FN eller bekymra sig om internationell rättspraxis. Det självpåtagna amerikanska tolkningsföreträdet legitimerar en världsordning av modell *Pax Americana*. Man placerar sig själv i rollen som världspolis, men knappast en opartisk sådan. De länder som för tillfället stöttar USA undgår kritisk granskning. Det gäller till exempel Pakistan och Saudi-Arabien, som erbjuder en minst lika fertil grogrund för terrorism som de stater som George W Bush betecknat som ”onda”. Femton av nitton terrorister på flygplanen den 11 september 2001 var från Saudi-Arabien.

USA PARTISK FREDSMÄKLARE

USA spelar en viktig roll som fredsmäklare i Mellanöstern och man har ekonomiska resurser att lägga kraft bakom orden. Problemet är att man har en partisk hållning i konflikten mellan Israel och palestinierna, som hindrar ett effektivt medlingsarbete. Tyvärr inser amerikanerna inte *hur* partiskt man agerar. Med de neo-konservativa i kontroll i Vita huset har detta blivit ännu mera påtagligt.

Israel får varje år ett ekonomiskt stöd på tre miljarder dollar från USA för att hålla sin krigsmakt på toppnivå. USA skulle med ekonomiska påtryckningar kunna få Israel att stoppa de illegala bosättningarna på ockuperat område, som snart äventyrar möjligheten till en politisk tvåstatslösning. Man skulle också ha kunnat stoppa byggandet av den så kallade säkerhetsmuren, men man tar inte detta steg. USA har i stället gång på gång lagt in sitt veto mot att sätta kraft bakom de FN-resolutioner som kräver att Israel återlämnar ockuperat territorium. De neo-konservativa kallar fredsplaner som innehåller en två-statslösning för en ”utsäljning à la München”.

Både israeler och palestiener är i desperat behov av en fredlig lösning av konflikten. Med USA som fredsmäklare är utsikterna mörka – en fredsmäklare måste ha möjlighet att se båda sidors problematik.

AMERIKANSKA BASER JORDEN RUNT

Amerika har sedan länge utvidgat sitt intresseområde till hela klotet. Man har fyra kommandanter som ansvarar för ”konflikthantering” (läs militära operationer) över hela världen. Idén är glasklar. Det ska ständigt finnas en beredskap att bevaka Amerikas intressen varhelst på jorden det gäller.

Mönstret är dessutom att vid varje invasion som USA genomför lämnar man militärbaser efter sig. Det har blivit en hel del under årens lopp, ett världsomspännande nät, där man i fredstid har över 250.000 soldater stationerade. Man håller nu på med en strategisk omplacering av dessa trupper eftersom världen ser annorlunda ut än under det kalla krigets dagar. Man kommer att flytta trupper från Tyskland och

Turkiet (som därmed också straffas för att de inte stödde USA i kriget mot Irak) till länder i Östeuropa och det forna Sovjetunionen. Man flyttar också om trupperna i Mellanöstern, från Saudi-Arabien till Qatar av säkerhetsskäl och man planerar för nya baser i Irak.

MAKTBALANS

Det kalla kriget är inget att längta tillbaka till med dess överhängande kärnvapenhot, men maktbalans börjar framstå som en allt viktigare fråga. Problemet i dag är att ingen annan makt kan utmana USAs supermaktsställning och göra landet mera intresserat av ömsesidiga lösningar eller internationella avtal. EU, Ryssland och Kina är de enheter som på längre sikt kan bli jämbördiga parter. Många anser att Europa behöver växa sig starkt så att det kan rädda USA från dess nuvarande maktarrogans.

Ingenting har lärt mig mera om vikten av att balansera makt än den politiska utvecklingen i USA under de senaste åren. I USA citerar man gärna Lord Actons uttalande om att "*Power tends to corrupt and absolute power corrupts absolutely*". Märkligt nog hör man inte denna varning när det gäller den egna supermaktspositionen.

De demokratiska presidentkandidaterna har en annan utrikespolitisk profil än George W Bush med en större respekt för internationella avtal och internationellt samarbete. Världens hopp står till de amerikanska väljarna i november 2004.

SÄRDRAG I KULTUREN

NÄR STATEN SES SOM FIENDEN

Det amerikanska kriget för självständighet startade när England ville beskatta varor de sålde till kolonierna. Efter intensiv opposition drogs de flesta skatterna tillbaka men inte skatten på te. Det ledde till att kolonisterna som protest dumpade en hel last av te i vattnet i Bostons hamn – en incident som brukar kallas för ”tepartyt i Boston”. Strax efter kom det till strid med brittiska trupper och därmed startade kriget för frigörelse från det brittiska väldet (1775).

Man är i USA lika allergisk mot skatter i dag som på den tiden. En politiker som inte tar avstånd från alla typer av skattehöjningar är död som kandidat. Det har bland annat fått till konsekvens att USA nu har den största inkomstklyftan mellan rika och fattiga bland alla industrialiserade länder och klyftan bara ökar.

En sommardag när vi var på genomresa i St Louis tog vi fel avtagsväg och hamnade på bron som förde oss över till östra St Louis. Plötsligt kändes det som om vi var förflyttade till ett utvecklingsland. Borta var de glittrande skyskraporna och i stället kantade fallfärdiga ruckel gatorna. Vi såg inte en vit person så långt ögat nådde. Östra St. Louis är ett av många slumområden med stor fattigdom mitt i den enorma överflöden. För mig var och är det en gåta att ett rikt land som USA inte tar ett större ansvar för sin fattiga befolkning. Så småningom har ett svar vuxit fram, som har sina rötter i tre centrala föreställningar: den ingrodda negativa attityden till skatter, myten att alla kan lyckas med hårt arbete och ett annat jämlikhetsbegrepp. Under president Bush har skattepolitiken tagit sig extrema former.

SKÄR NED, SKÄR NED OCH SKÄR NED

Republikanerna låg efter president Clinton med blåslampa för att han skulle åtgärda det budgetunderskott han ärvt från president Reagan och pappa Bush. President Clinton lyckades lösa hela underskottet genom att skära ned vissa federala utgifter och en framgångsrik ekonomiska politik skapade ett avsevärt överskott. I stället för att använda detta överskott för att garantera pensionssystemet (*Social Security*) slösade president Bush bort pengarna på en skatteåterbetalning.

President Bush lanserade sin skatteåterbetalningsplan under sin presidentvals-kampanj när landet befann sig i en högkonjunktur. Konjunkturen vände men president Bush fortsatte att driva sin skatteåterbetalning. Trots kostnaderna för kriget i Afghanistan och i Irak fortsatte han med nya skattereduktioner – för de redan rika och för företagen. Resultatet har blivit ett lavinartat växande budgetunderskott. Men nu är det ett annat budskap från republikanerna. Plötsligt anses ett budgetunderskott inte vara något att oroa sig för.

De flesta ekonomer anser dock att det stora budgetunderskottet *är* något att oroa sig för om man vill behålla det begränsade sociala skyddsnät som USA har. Det är dock president Bush och hans neo-konservativa rådgivare inte intresserade av. De vill riva det sociala stödsystemet, fast det säger man inte öppet. Dock kan man läsa

om detta i den konservativa tankesmedjan *The Enterprise Foundations* uttalanden om vilket samhälle man eftersträvar.

Officiellt är underskottet i statsfinanserna 2003 omkring 400 miljarder dollar, men det är en teknisk fint som döljer ytterligare 160 miljarder dollar som man bollat över från *Social Security*. Även denna högre siffra (560 miljarder dollar) är bara toppen på isberget. Med de redan beslutade skatteåterbetalningar som kongressen röstat igenom ökar underskottet under kommande år. USAs finansiella kris kommer inte att kunna lösas på ett enkelt sätt och om trenden fortsätter kan den påverka världsekonomin.

FÖDD LIKA ELLER LIKA VÄRDA

I USA är grundföreställningen att alla är födda lika (*equity*), men sedan är det upp till var och en att ta sig fram här i världen. För en utomstående betraktare är det uppenbart att alla inte är födda lika. Ett barn som föds i slummen i USA har definitivt inte samma möjligheter som ett barn som föds av medelklass- eller rika föräldrar. Det samma gäller barn som föds med handikapp eller andra svårigheter.

Amerikaner har svårt att acceptera en statlig fördelningspolitik eftersom man anser att staten då får en förmyndarroll. Många ser det som orättvist att ta medel skattevägen från de bättre bemedlade för att distribuera pengarna mera jämlikt. I stället uppmuntrar man till personligt givande och till välgörenhet. ”*Charitable giving*” anses vara en social skyldighet för de som har råd och detta uppmuntras med skattereduktion för det donerade beloppet.

Den svenska jämlikhetsföreställning, som vuxit fram under 1900-talet, (*equality*) bygger i högre grad på att människor oberoende av förutsättningar ska ha rätt till ett rimligt liv. I Europa finns inte samma intensiva motstånd mot en statlig fördelningspolitik, även om det i vissa kretsar låter som i USA. Det svenska jämlikhetstänkandet har tyvärr urholkats på senare tid, inte minst inspirerat av ekonomiska modeller från USA.

I Amerika finns hos breda lager en tveksamhet till sociala stödåtgärder, som anses urholka det personliga initiativet. Man har en föreställning att socialt stöd skulle leda till att landet förlorade sin udd och sin ekonomiska kraft. Om jag berättar om det svenska samhället slår många ifrån sig genom att beteckna vårt samhälle som socialistiskt. Genom att klistra på en ”röd varningslapp” behöver de inte fundera över alternativa lösningar av samhällsproblem.

Många när också en bekväm föreställning att vi lever i en ”rättvis värld” där människor får vad de förtjänar. Dessa tankar backas upp av religiösa föreställningar att den som inte lyckas i det amerikanska samhället troligen har något otalt med Gud. Amerikaner har en orubblig tilltro till den personliga viljans kraft och glömmar lätt bort att en del människor föds med psykiska, fysiska eller sociala handikapp, som gör det svårt för dem att försörja sig. Det leder till en moraliserande syn på de fattiga – de måste inte ha ansträngt sig tillräckligt. Människor som inte lyckas i USA tar tyvärr många gånger på sig skulden i stället för att se att de är offer för ett strukturellt problem.

Man kan säga att de fattiga utgör den amerikanska drömmens mardröm, dess skuggbild, och den vill man helst undvika. Det finns dock stora grupper i USA, främst inom det demokratiska partiet, som ser slum- och fattigdomsproblematiken som en skamfläck, men deras förslag till åtgärder röstas numera systematiskt ned i valen. Sedan Reaganeran i början av åttiotalet har det blivit politiskt inkorrekt att stå upp för

de fattigas sak. I valkampanjen 2004 förde dock senatorn John Edwards upp problem-
et igen.

Det naturliga vore att satsa en del av landets enorma resurer på att komma till
rätta med fattigdomen. I stället startade president Reagan en systematisk reduktion av
de samhällseliga stödstrukturerna. Trots att den federala amerikanska statsapparaten är
mycket begränsad jämfört med andra västerländska industristater återkommer ständigt
stridsropet att "banta regeringen". Staten smutskastas och utmålas enbart som en
penningslukande koloss. Man bortser från att man får något för sina skattepengar. I
val efter val slår politikerna på trumman för nedskärningar i de sociala utgifterna och
får gehör för sina ståndpunkter. Det enda område som får ständigt ökande anslag är
militären. Inte ens det demokratiska partiet har stått upp för en liberal linje och ordet
liberal förpassades till ett skällsord. Under valkampanjen 2003–2004 har demo-
kraterna dock börjat stå upp för omsorgsaspekterna i samhället.

Att välståndet vilar på en bräcklig grund i USA så länge man inte gör något åt
fattigdomen inom landet och i världen är inte något man reflekterar över i stora
kretsar i USA. Tanken att man skulle kunna minska på brotten och drogberoendet
genom att ta itu med fattigdomsproblemen är inte politiskt korrekt för en majoritet av
befolkningen. I stället satsar man på restriktioner. Man röstar för fler poliser och fyller
samhället med lås, larm, höga murar, vakter, skjutvapen och fängelser.

ALLT DET SOM INTE TÄCKS AV SKATTERNA

Amerika framhålls ofta för sina låga skatter men man behöver också räkna in allt det
som man *inte* får för sina skatter i USA utan som man har skjutit över på privata
initiativ. Här sköts sjukvården via privata försäkringar (bortsett från viss del för
pensionärer, *Medicare* och extremt fattiga *Medicaid*), pensionen betalas huvud-
sakligen utanför skattesystemet (även om det finns en låg grundpension, *Social
Security*) och barnens universitetsutbildning måste man betala helt på egen hand.
Amerikanen sätter varje månad av stora summor till sjukförsäkringspremier,
pensionspremier och sparande för att täcka barnens skolkostnader. Adderar man detta
till det vanliga skattetrycket ser man snabbt att USA inte är något drömland i skatte-
hänseende. Och amerikanerna får inte alls lika mycket tillbaka från regeringen för
sina skatter — annat än en överdimensionerad militär.

Eftersom den federala regeringen antas interferera med amerikanens främsta
målsättning, att tjäna pengar, finns ett rabiat motstånd mot allt som luktar statliga
ingrepp eller lösningar. Denna allergi har gjort det omöjligt att rösta fram ett hel-
täckande sjukförsäkringssystem, vilket lett till att fyrtiotre miljoner amerikaner 2003
stod utan sjukförsäkring. I höglöneyrken bidrar arbetsgivaren med en del av avgift-
erna till sjukförsäkringen, medan de som jobbar på McDonalds eller andra låg-
löneställen får betala dyrt för en dålig försäkring ur sin magra lön. Oftast avstår de
eftersom de behöver pengarna i stunden för sitt uppehälle.

Det svenska sjukvårdssystemet har allvarligt försämrats under det senaste
decenniet, men det innehåller ändå en självklar strävan att ge varje medborgare
tillgång till den medicinska behandling man behöver från vaggan till graven. Det är
inte fallet i USA. Står man utan sjukförsäkring är man hänvisad till allmosor vid
kliniker som erbjuder viss fri akutvård. Människor utan sjukförsäkring dör tidigare än
andra.

Arbetsgivaren gör ofta insättningar till en pensionsfond som en del av löne-
förmånerna i högre löneklasser, men det är upp till var och en att samla ihop till sin

pension, bortsett från summan från *Social Security* som alla yrkesarbetande får efter sextiofem. (Summan beror på inkomsten under livet och är inte något man kan leva på.) Eftersom de flesta amerikaner har sina pensionspengar placerade i aktiefonder drabbades många hårt av börsnedgången. Många som har passerat pensionsåldern har beslutat sig för att återgå i någon form av tjänst eller har skjutit upp att pensionera sig för att deras pensionspengar krympt ihop så kraftigt. De anställda vid Enron förlorade *alla* sin pensionspengar när företaget gick i konkurs.

En utarbetad sextiosjuårig kvinna som arbetat på en snabbmatsrestaurang i hela sitt liv berättade att hon hade inte haft råd att avsätta pengar till en pensionsfond. Hon har inte råd att pensionera sig utan måste fortsätta att jobba tills hon stupar.

Även en plats på ett ålderdomshem kostar stora pengar. För det måste man ha försäkringar. Åldringar med senilitet behöver ofta vård under långa perioder, vilket urholkar familjernas förmåga att betala för vården. En del familjer har blivit så desperata att man sett ett fenomen som kallas ”*granny dumping*”. Man sätter av den dementa personen på en vårdcentral med en lapp med deras förnamn, så att myndigheterna måste ta hand om vederbörande.

Den svenska åldringsvården har fått mycket kritik på senare tid, en effekt inte minst av privatiseringarna. Institutionerna drivs nu även i Sverige ofta av vinstintresse, men vi räknar ändå med att de gamla ska ha rätt till rimligt omhändertagande oberoende av ekonomiska resurser.

Utbildning, som är en så central del av det moderna samhället, är nu snabbt på väg att bli en klassfråga i USA eftersom kostnaderna för att läsa vidare på college och universitet har skjutit i höjden katastrofalt. En orsak till detta är att universiteten har fått sina delstatliga anslag kraftigt nedskurna genom att de olika staterna har budgetkris efter alla skattereduktioner. I USA måste en familj börja spara redan vid barnets födsel i en utbildningsfond för att klara av kostnaderna av collegeutbildningen. Vi är bortsämda med att våra barn kan gå vidare till universitet om de har lyckats med sina studier utan att det ska kosta familjen stora summor i terminsavgifter. Det räcker väl med studielånen för kostnaderna för uppehållet.

NÄR BRANDKÅREN SKÖTS FRIVILLIGT

Alla de funktioner som staten *inte* tar hand om i det individualistiska amerikanska samhället måste skötas på frivillig väg. Det innebär att varje kväll när man slår sig ned för att äta middag bombarderas man med telefonsamtal med förfrågningar om man kan skänka pengar till den lokala brandkåren, till den lokala radiostationen, abortkliniken, koncerthallen osv. Till detta tillkommer alla *telemarketers* som vill att man ska välja deras telefonbolag eller elbolag efter avregleringsvägen. Resultatet är att människor barrikaderar sig bakom telefonsvarare och lyfter på luren endast om de hör att det är en personlig vän i andra ändan. Men posten är full av liknande tiggARBREV.

För att uppmuntra till individuella insatser har USA särskilda avdragsregler för *charitable giving* i skattesystemet, och personer med resurser förväntas bidra till en rad olika verksamheter. Det är inte en dum modell i sig så länge den inte urholkar statens möjligheter till en rättvisare fördelningspolitik. De stora donationerna i USA går dock till ändamål som ligger den enskilde givaren varmt om hjärtat, vilket sällan är de samhällsfunktioner som saknar pengar. Välbeställda personer ger ofta pengar till sitt gamla universitet, så att man får en byggnad på campusområdet eller något speciellt utbildningsprogram uppkallat efter sig. Det har lett till fantastiska resurser vid

välkända universitet och institutioner medan andra verksamheter lever med kniven på strupen.

I de flesta stater finns ett program *United Way*, där man samlar donationer till olika sociala ändamål på den lokala nivån. De olika kyrkorna har ofta en omfattande social stödverksamhet. Bushregimen försöker nu också kanalisera federalt socialt stöd via kyrkorna.

I det amerikanska samhället finns en stark tradition för frivilligarbete. Många arbetar oavlönat i informationen på ett sjukhus, i någon kyrkas soppkök etc. Vanligen är det pensionärer eller hemarbetande kvinnor vars barn lämnat hemmet som ställer upp. Läkare, psykologer, jurister och tandläkare uppmuntras dock också att ta emot en viss andel patienter gratis som en del av sin verksamhet (*pro bono*).

Att alla förväntas göra en insats för samhällets bästa är en god tanke. I Sverige ställs vi inte inför ett lika påtagligt behov av insatser, men en rad frivilliga organisationer drar ändå ett tungt lass för att göra vårt samhälle till en bättre plats.

MARKNADSLÖSNINGAR

Tron på den oreglerade marknaden som lösning på alla problem är orubbad i USA. Varje dag följer man noggrant hur aktiemarknaden går upp och ned och det blir en barometer på tillståndet i landet. I stället för att stirra sig blinda på ekonomiska mått som bruttonationalprodukt (BNP) borde man konstruera ett mått på livskvalitet som speglade tillståndet i landet för människors vardagsliv. Medan BNP har stigit kraftigt i USA sedan 1970-talet har den "sociala hälsan" i landet i stället sjunkit.

Under depressionen på 1930-talet, då stora skaror var arbetslösa ryckte president Franklin D. Roosevelt in med *the New Deal*. Staten gjorde en intensiv satsning på att bygga vägar, broar, skolor och bibliotek på samma sätt som man gjort med beredskapsarbeten i Sverige. I dag är den amerikanska infrastrukturen i stort behov av reparationer efter en lång period av bristande underhåll på grund av *reaganomics*. Trots att landet återigen befunnit sig i en ekonomisk svacka är det i det nuvarande politiska klimatet inte tal om någon "new deal". Vem som slutligen ska ta ansvaret för dessa för allmänheten viktiga strukturer är en fråga som skjuts på framtiden.

Under sommaren 2003 blev hela staten New York utan ström under några dygn, vilket visade sig bero på att de fasta installationerna i elnätet inte hade underhållits sedan elmarknaden hade avreglerats och lämnats över till privata elleverantörer. Det krävs nu stora investeringar för att undvika vidare problem, något som nu kommer att drabba skattebetalarna.

RÄTTEN ATT BÄRA VAPEN

Under 1998-99 inträffade tolv skolskjutningar. Störst uppmärksamhet väckte händelsen vid Columbine Highschool i Littleton Colorado, där två tonårspojkar sköt tjugo personer med var sitt halvautomatiskt gevär innan de tog sina egna liv. Tolv elever och en lärare dog. De olika experter på TV hade alla möjliga förklaringar, allt utom att det kunde bero på att det finns så mycket vapen tillgängliga i hemmen. Den konservativa retoriken lade skulden på familjerna och på Hollywood och menade att om man hade tio Guds bud på svarta tavlan i varje klassrum skulle detta inte hända.

Beräkningarna av antalet skjutvapen i USA varierar från 65 miljoner till uppåt 200 miljoner. Vartannat hem beräknas ha åtminstone en pistol. Omkring 35 % av barnen i USA lever i hem där det finns skjutvapen som ofta inte är inlåsta. Det är också lätt att köpa ammunition.

Littleton var bara en i raden av arton skolskjutningar i USA under 1990-talet och det är bara en liten del av alla vapenincidenter. Varje år dödas omkring 4000 barn och ungdomar av skjutvapen i USA, vilket innebär att mellan 5–10 barn/ungdomar dör *varje dag* på detta onödiga sätt. Trots intensiv lobbying från föräldragrupper har det visat sig omöjligt att få fram en lagstiftning som begränsar tillgången till vapen och som kräver effektiv inlåsnings av vapnen.

DEN GRUNDLAGSSKYDDADE RÄTTEN ATT BÄRA VAPEN

Det amerikanska samhället innehåller mycket våld och för en utomstående betraktare är det tydligt att det till stor del handlar om den oreglerade tillgången på skjutvapen. Omkring 15.000 personer mördades med skjutvapen under år 2000 och lägger man till olyckor och självmord är man uppe i över det dubbla. Men den mäktiga *National Rifle Association (NRA)*, har stora summor för lobbying, så en politiker som tar upp frågan om vapenkontroll kan räkna med stora politiska risker. Många anser att Al Gore förlorade presidentvalet år 2000 för att demokratiskt sinnade personer i de västra delarna av landet, inte ville rösta på en person som var för vapenkontroll. George Bush stöder individens oreglerade rätt att bära vapen.

Den forne skådespelaren Charlton Heston var länge ordförande för NRA och reste land och rike runt och eldade upp känslorna kring hotet mot ”den grundlagskyddade rätten att bära vapen”. Amerikaner tror fullt och fast på denna fundamentalistiska tolkning av grundlagen. Försök att påpeka att tolkningen av texten från 1700-talet är felaktig väcker folkstormar. Den amerikanska konstitutionen är ”helig”.

Amerikaner tror också att de blir säkrare för att de har vapen, men sannolikt är det tvärtom. Eftersom man lever i ett stort land hör man ständigt rapporter på nyheterna om nya våldsdåd och många amerikaner lever med en rädsla att drabbas. Rädslan får många att satsa på en laddad pistol bredvid sängen. Det finns tragiska fall där föräldrar har skjutit ihjäl sina egna barn när de oväntat kommit hem.

När jag i min ungdom besökte några vänner i Los Angeles vandrade vi hem en kväll och jag började gena över grannens grasmatta för att snabbare nå min väns hus, när hon förskräckt ropade mig tillbaka: ”Det där är någon annans mark, de har rätt att skjuta dig om du går in på deras tomt.” Tanken på allemansrätt är här otänkbar. I dag har dessa villor höga murar runt tomten, så det är inte tal om att gena över grasmattan. Rädslan får människor att stänga in sig i sina privata ”fängelser”.

BARN OCH VAPEN

Det tragiska är att i många hem får barn tillgång till skjutvapen, vilket kan leda till katastrofer. I Buell i Michigan plockade en sexårig pojke med sig en pistol till skolan och sköt sin klasskamrat Kayla till döds. Buell är en döende ort med hög arbetslöshet efter att General Motors stängt sin bilfabrik. Pojkens pappa är i fängelse och mamman åkte buss sex mil varje dag för att sköta två lågbetalda jobb i ett köpcentrum. Trots detta kunde hon inte betala hyran. När hon vräktes inkvarterade hon sina två barn temporärt hos sin bror. Det var morbroderns vapen som sexåringen hade hittat.

När dessa tragedier inträffar talas det i media mycket om *family values* och liknande moralismer, men däremot är det få som undersöker vilka livsomständigheter som bidragit till katastrofen. En som gjort det är Michael Moore i filmen *Bowling for Columbine*. För att komma åt problemet med skolskjutningar har man i många skolor infört metalldetektorer. Man tvingas hantera symptomen eftersom det är omöjligt att gå till roten med problemet.

UNDERSTRÖMMAR AV VÅLD I KULTUREN

När man studerar den amerikanska kulturen närmare ser man ett starkt våldsinslag i samhället alltifrån erövrandet av landet från indianerna fram till dagens våldsbemängda filmer och TV-program. Våld är en accepterad del av det amerikanska samhället. Det har knappast funnits några förbud mot att visa våld på film medan däremot sex- och nakenscener länge ansågs hota sedligheten.

De ursprungliga nybyggarna avbildas ofta i Vilda Västerntiderna med ett gevär bakom dörren och en pistol i hölstret. Det är inte en korrekt bild som visar det, men det är en bild som ingår i mytbildningen. Cowboymentaliteten idealiseras och blir en sinnebild för frihet. Den välkända vapentillverkaren Smith & Wesson, som tillverkat sina revolverar ända sedan 1852, är minst lika amerikanskt som äppelpaj.

MILITIAGRUPPER

I flera amerikanska delstater finns högerextremistiska militiagrupper, vilket blev uppenbart för världen när Timothy McVeigh 1995 sprängde den federala kontorsbyggnaden i Oklahoma i luften och dödade 168 personer inklusive en grupp barn på ett dagis i bottenvåningen. Militiagrupperna har efter den händelsen fört en mer tynande tillvaro, men deras grundläggande idéer (motstånd mot skatter, mot en stark federal regering och stöd för rätten att bära vapen) stämmer överens med tankarna hos stora delar av befolkningen. Militiagrupperna har hela tiden vapenträning och kan bli ett inre hot om de bestämmer sig för att opponera mot något inrikespolitiskt ställningstagande som de ogillar.

MÅNGA BARN VÄXER UPP I FATTIGDOM

Om man jämför med arton andra industrialiserade länder kommer USA först inte bara vad gäller miljardärer, skyskrapor och bomber utan också vad gäller barn som lever i fattigdom, ekonomisk ojämlikhet, antal personer i fängelse och tonårsgraviteter.

Många amerikanska barn möter tidigt livets hårda villkor i slummen. Mellan 15–20 % av amerikanska barn levde under fattigdomsstrecket i början på nittioalet, och efter en kort reduktion är trenden nu på väg uppåt igen. Hälften av dessa barn lever i extrem fattigdom, dvs. under halva den officiella gränsen för fattigdom. Man räknar med att 30 % av barnen i de spansktalande invandrargrupperna lever under fattigdomsstrecket. Ungdomar i latinogruppen tenderar dessutom att sluta high-school i förtid, till och med oftare än i den afro-amerikanska gruppen.

Amerika har den högsta procenten fattiga barn i hela den industrialiserade världen och UNICEF noterar att *USA är sämst av alla industrialiserade länder vad gäller program för att reducera fattigdomen*. Mera ekonomiskt lyckligt lottade amerikanerna distanserar sig från problemet och bekämpandet av fattigdom står inte på republikanernas partiprogram. I stället lanseras skattereduktioner som lösning på alla landets problem. Tanken att välståndet skulle sippra ned (*trickle down*) som konservativa ekonomer hävdade har visat sig felaktig. De fattiga fick det inte bättre under den kraftiga ekonomiska boomen under 1990-talet. I stället försvann många välbetalda industrijobb till låglöneländer och lämnade efter sig stor arbetslöshet i vissa regioner.

Varje försök att höja den federala minimilönen, som nu ligger på 5,15 dollar leder till frenetisk lobbying från hotellkedjorna och snabbmatsrestaurangerna över hela USA, som effektivt dödar alla chanser till att få lagstiftningen att passera kongressen. En del stater har inte ens accepterat denna federala minimilön.

Samhällsforskare är överens om att en lön på mellan sju och tio dollar/timme krävs (olika i olika delar av landet beroende på kostnadsnivån) för att man ska kunna leva på den (*living wage*). En sådan höjning skulle leda till positiva effekter för stora befolkningsgrupper, men en lobbyist för snabbmatskedjorna avfärdar direkt sådana tankar: "Det är inte så Amerika fungerar. Man betalar inte människor utifrån vad de behöver!" Nej, förslag om en timpenning som man kan leva på kommer inte ens upp på kongressens bord i Washington DC., en stad där 45% av barnen under arton år lever i fattigdom. Politikerna besöker inte de delar av staden där de fattiga bor. De är fullt upptagna av sina fund-raisers.

En illustration av det tunga livet för låginkomsttagare får man i Barbara Ehrenreichs *Nickled and Dimed*. Hon "Walraffade" i lågbetalda jobb på *Wal-Mart*, på en städfirma och en lågprisrestaurang. De flesta som jobbade där kunde inte klara av en normal hyra på sin låga lön och subventionerat boende finns nästan aldrig tillgängligt. Sjukförsäkring eller pensionsförsäkring var inte heller till att tänka på. Vad som inte kom fram i boken är den påverkan på den egna identiteten som ett liv under dessa förnedrande omständigheter åstadkommer. Författaren var ju bara en gäst i denna "nedre" verklighet.

BARNMISSHANDEL

Fattigdomen och de tuffa villkoren i stora befolkningsgrupper bidrar också till barnmisshandel. Mellan 1986 och 1993 fördubblades (de rapporterade) fallen samtidigt som de sociala myndigheterna har fått sin budget kraftigt reducerad. I januari 2003 upprördes nationen när man i New Jersey hittade en sjuåring död och hans tvillingbror och yngre bror svältande och svårt misshandlade i källaren på ett hus. De sociala myndigheterna i Newark hade avskrivit fallet då de inte lyckats träffa barnen trots att den ensamstående mamman hade allvarliga alkoholproblem och det fanns många anmälningar från grannar om vanvård. Socialmyndigheterna var inte heller medvetna om att mamman dömts till fängelse för att ha släckt sin cigarett på ett barn hon tillfälligt var dagmamma för. De båda sjuåringarna hade aldrig börjat i skolan, men skolmyndigheterna hade inte en aning om deras existens. Det är tyvärr inte en ovanlig situation att man missar att skydda utsatta barn efter alla de budgetnedskärningar som drabbat institutionerna. Den aktuella socialarbetaren hade 150 fall att sköta medan det rekommenderade antalet låg under tjugo. Av socialkontorets arton datorer var det bara två som fungerade och mapparna med obearbetade fall hade växt till drivor. Samtidigt som politikerna i valtider talar sig varma om vikten av ”*family values*” ger man i USA inte institutionerna de medel som krävs för att stötta utsatta familjer.

FEL ATT INTE SATSA PÅ BARNEN

Den amerikanske presidenten Franklin D Roosevelt sade att ett land måste bedömas utifrån hur det hjälper sina fattigaste medborgare. Ett sådant kriterium skulle ge Amerika en föga smickrande bedömning. Många barn i det amerikanska samhället lämnas i dag utanför den marsch in i framtiden som man planerar för resten av befolkningen. Många ensamma mammor har svårt att försörja sig och sina barn och de har inte råd med sjukförsäkring. Dessa barn har också en avsevärt sämre skolmiljö än mera välsituerade barn.

Det är ett varningstecken när politikerna inte satsar på barnen. President Bush gick till val under en slogan av ”*compassionate conservatism*”, men realiteten är en annan. Hans andra slogan: *Leave No Child Behind*, har visat sig lika tom (se kapitel 26). Under hans presidentperiod har mycket litet skett för att förbättra barnens utsatta situation i det amerikanska samhället.

Amerika är det enda landet bortsett från Somalia, som inte har ratifierat konventionen om barns mänskliga rättigheter. USA anser att konventionen reglerar interna amerikanska förhållanden, något man generellt är mycket negativt inställd till.

”Att vara fattig i USA är att vara en förrädare. Det bästa du kan göra då är att hålla käften och hänga stjärnbaneret på din trailer”

Mark Ames i *The Exile*.

DET PURITANSKA ARVET

Puritanerna ville rena den anglikanska statskyrkan från resterande katolska influenser men deras krav ådrog sig de engelska myndigheternas missnöje. En grupp, som kallade sig pilgrimmer, flydde 1620 över Atlanten med skeppet Mayflower. De landade i närheten av Boston, där de satte upp den andra engelska kolonin. Den första hade startats i Jamestown, Virginia.

Puritanerna såg arbetet som en religiös handling. Gud arbetade i sex dagar och vilade på den sjunde. På samma sätt var det människans uppgift att arbeta i sitt anletes svett och sedan ägna söndagen åt tillbedjan. Under den första tiden i det nya landet var varje persons arbetsinsats av betydelse för överlevnaden, så arbetsmoralen var hög. Ur dessa rötter växte föreställningen att alla måste arbeta hårt för sin försörjning.

STRÄNG ARBETSMORAL

Det puritanska arvet slår igenom än i dag i en sträng amerikansk arbetsmoral. Det är inte ovanligt med personer som arbetar en fjorton- eller sextontimmarsdag antingen p.g.a. de höga kraven i ett kvalificerat jobb eller för att de måste sköta två jobb för att få ihop till en allt dyrbarare livsstil. Dubbeljobb kallas här *moonlighting* eftersom man sällan ser dagljus utanför jobbets ram.

Få arbetare är fackligt anslutna. Fackföreningarna har haft svårt att etablera sig eftersom företagen försvarar sig mot fackföreningarna med näbbar och klor och menar att de måste lägga ned verksamheten om de skulle betala rimliga löner. Att den amerikanska arbetslösheten inte är högre handlar således om att många arbetar utan att för den skull kunna leva ett rimligt liv på sin lön.

De timmar som amerikanska arbetare satsar på jobbet har ökat kraftigt sedan 1969, beroende på att företagen hellre kräver övertid av personalen än anställer nya medarbetare. Det finns dock inget momentum i USA för en opposition mot långa arbets-tider eftersom fackföreningsrörelsen är svag och ny invandrare ständigt kan ta de jobb som någon lämnar. Det är inte ovanligt att personer sägs upp om de är sjuka och många arbetar som nämnts utan några som helst pensions- eller sjukförmåner. Oron att förlora jobbet gör att man också är beredd att flytta till olika delar av landet för att få behålla sitt arbete.

Amerikanska arbetare tillbringar mera tid på jobbet än sina europeiska kollegor och man har betydligt kortare semestrar. Arbetsförhållandena i låglönejobb kan dessutom ofta vara ofattbart kränkande. Man får inte sitta ned på hela dagen om man arbetar i en affär och man får ibland inte ens gå på toaletten utan att det straffar sig. De jobb som beräknas öka mest de närmaste åren är just låglönejobb i servicesektorn.

Amerikanska läkare och jurister förväntas också arbeta i otroligt långa skift. Man ser det dock som en del av sitt yrkesval och det förekommer mycket litet opposition mot de minst sagt konsumerande arbetsförhållandena. Även universitetens krav på lärarna är höga. De ska inte bara undervisa utan forska och framför allt publicera sig. För att få fast anställning och gå vidare i karriären måste man producera

böcker eller forskningsrapporter på löpande band. Det märkliga är dock att man inte ser mera av utbrändhetssymptom med denna arbetsbelastning. Utbrändhet är inte en stor fråga här som i Sverige. I stället indoktrineras alla i en livsstil av *work-o-holism*.

VILAN I KLÄM

Medan puritanerna helgade vilodagen, så glömmer den moderna amerikanen ofta bort den delen av arvet. Puritanerna inledde också ett korståg mot "onödiga" helgdagar för att de tog bort tid från arbetet, och resultatet är fortfarande påtagligt. Man har i USA mycket litet ledighet kring julen och påsken och att fira Pingst, Kristi Himmelfärd eller Trettondedagshelg är inte till att tänka på.

Amerika är ett undantag bland västliga industriländer genom att man inte har någon statlig lagstiftning som garanterar löntagarna semester. När man börjar arbeta i USA är det inte ovanligt att man bara får en veckas semester. Så småningom kommer man upp i två veckor och sedan tre, men fem veckors semester, som är regeln i Sverige, får bara ett fåtal personer högt upp i hierarkierna eller lärare.

När jag berättar om våra ledigheter slår amerikanerna förskräckt ifrån sig. Hur skulle det gå till? Jobbet ligger ju där och väntar när de kommer tillbaka. Semestervikarier existerar inte. Man har också urusla möjligheter för ledighet vid barnafödelse.

När vi skämtar över amerikaner som "gör Europa" på två veckor är det inte bara ett uttryck för en livsstil. Det är också en fråga om att man sällan har mera ledig tid. Många amerikaner har blivit så vana vid detta att arbeta jämt att de har svårt att föreställa sig vad de skulle göra på en lång semester som den svenska.

HÖGA LÖNER EN MOROT FÖR VISSA

Ur ett europeiskt perspektiv kan vi bli avundsjuka på de amerikanska lönerna i höglöneyrkena. Jurister och läkare har astronomiska löner med svenska mått mätt. Man kan dock inte använda den vanliga dollarkursen när man översätter lönerna till svenska förhållanden utan snarast hälften av den officiella växelkursen för att få fram ett köpkraftsvärde. Amerikanerna får också betala för sina löneförmåner med extrema krav på långa arbetstider och korta semestrar. Läkarna måste också betala sina egna skyhöga ansvarsförsäkringar. Man ska också komma ihåg att en amerikanen måste varje månad sätta av en avsevärd del av sin lön till pensionen, sjukförsäkringen och barnens collegeutbildning, något som vi i vårt land sköter skattevägen.

ARBETA OCH KONSUMERA

"Arbeta och konsumera" är det mantra som driver det amerikanska samhället. Presidentens uppmaning en tid efter terrorattacken mot New York var att befolkningen skulle "gå ut och handla". Det var hans sätt att försöka få livet att återgå i normala färör och dessutom stimulera ekonomin. Handlande symboliserade det normala livet.

Att shoppa har för många amerikaner blivit fritidsnöje nummer ett och man lägger ned tre–fyra gånger så mycket tid på att handla som man gör i Europa. Det finns en otrolig mängd prylar i amerikanska hem och ekonomin bygger på av allt shoppande. Lördagsnöjet för många familjer är besök på en shoppingmall där man handlar, äter osv. Inte för inte finns det ett amerikanskt uttryck: "*Shop till you drop.*"

GUDS FÖRLOVADE LAND?

De puritaner som kom över Atlanten till kolonierna i det nya landet på 1630-talet såg sig som "Guds utvalda folk". Det är inte en föreställning som baserar sig på Bibeln eller Torah, som för det judiska folket, utan är en högst egen skapelse. Föreställningen om att vara Guds utvalda folk påverkar också dagens politik. President Bush talar liksom president Reagan ofta om den speciella mission, som de anser att Amerika har i världen. Man ser sig som en agent för det goda och anser sig ha rätt att peka ut *Evil Empires* (Reagans beteckning för Sovjetunionen) eller *Axis of Evil* (George W Bush beteckning för Irak, Iran och Nord-Korea). Religiös terminologi och en svart-vit världsbild förvånar inte amerikanerna som den gör i Europa. Presidents Bush doktrinära religiositet har starkt stöd inom stora befolkningsgrupper. Det är knappast möjligt att tänka sig en amerikansk president som inte har en religiös förankring.

Amerikas tidiga invandrare flydde ofta från religiöst förtryck i hemlandet och därför är religionsfrihet en grundpelare i det amerikanska samhället. Staten och kyrkan är konstitutionellt åtskilda, men religionen är ändå påtagligt närvarande i vardagen. Amerikanska mynt bär inskriptionen "*In God we trust*". I den trohetsed till Amerika, som amerikanska skolbarn svär varje dag (!), beskrivs landet som "*a nation under God*", en terminologi som nu ifrågasätts. Kravet på religiös frihet för olika trosriktningar medför dock att man inte har morgonbön i skolorna. Man firar heller inte officiellt påsk och jul på det intensiva sätt som vi gör eftersom inte alla religioner uppfattar detta som helgdagar.

Kyrkan i USA har visat en betydande anpasslighet till marknadssystemet. Man utvecklade tidigt något som kallas "*the gospel of wealth*", där man predikade att de som lyckats skaffa sig stora förmögenheter i själva verket är gynnade av Gud. Budskapet tar effektivt udden av avund och kritik mot skärande inkomstklyftor. De ekonomiskt gynnade förväntas i sin tur ge av sitt överflöd.

UTBREDD RELIGIOSITET

Den religiösa övertygelse som drev pilgrimmerna över Atlanten har lämnat tydliga spår i amerikansk kultur. Olika väckelserörelser har i vågor befestat religionens plats i samhället. Amerika är det enda landet i den industrialiserade västliga världen där människor har blivit *mer* snarare än mindre religiösa under de senaste 200 åren. Man skulle förvänta sig en generationsklyfta mellan äldre och yngre vad gäller religionens roll, men i stället ser man en förvånande kontinuitet över generationsgränserna.

De flesta amerikaner ägnar mycket tid och pengar åt den egna kyrkans verksamhet och man förutsätter att en person har en religiös tillhörighet. Att vara icke troende kan hindra en person socialt. När man åker genom staden en söndagsförmiddag är bilar parkerade i långa rader utanför de många olika kyrkorna. Man kan inte heller undgå att upptäcka de många religiösa radiostationerna när man kör genom landet och söker efter en station att lyssna på. Över halva befolkningen rapporterar att

de ber dagligen och 46% angav i en enkät att de gått igenom en religiös omvändelse och ser sig som ”pånyttfödda”, *born again-christians*.

I Nashville, Tennessee trycks fler biblar än på någon annan plats i världen. Staden ligger mitt i det så kallade ”bibelbältet”. I bibelbältet i Södern anger så många som 99% att de tror på Gud och kyrkorna snubblar över varandra. I Mobile, Alabama finns nästan fem hundra kyrkor för en befolkning på 200.000. En del är småkyrkor medan andra är stora som en fotbollsarena och kallas ibland för ”*Fort God*”.

RELIGIONEN PÅVERKAR VARDAGSLIVET

Religionen påverkar vardagslivet på ett sätt som vi inte ser i Sverige. Jag blev inte så litet förvånad när en av mina första klienter var en ung kvinna som var nummer tretton i en syskonskara på fjorton barn. Föräldrarna var katoliker och barnbegränsning kom inte på fråga. Preventivmedel är en laddad fråga här i landet. I vissa stater får man inte undervisa om preventivmedel i skolan utan endast propagera för avhållsamhet för ungdomarna. I en del av Kansas förbjöd man lärarna i biologi att undervisa om Darwin och evolutionsläran eftersom man ansåg att detta stred mot skapelseberättelsen i Bibeln. Detta förbud hävdades av domstolen, men det finns en stark rörelse som vill att skapelse teorier ska jämföras med evolutionsläran i undervisningen i landet. Fyra av fem amerikaner svarade i gallupundersökningar på 1990-talet att Gud skapade världen.

Många strängt religiösa personer undervisar sina barn hemma för att de inte ska utsättas för smitta i den sekulariserade världen. Det finns i dagens USA en rad religiösa sekter som åtnjuter stor frihet att upprätthålla en annorlunda livsstil. Bara en mil utanför den stad där jag bor finns en grupp från Amishfolket, som inte accepterar moderniteter som elektricitet, bilar etc. På lördagarna ser man dem komma körande med sin häst och täckta vagn vid sidan av vägen för att lördagshandla. Deras barn går i särskilda skolor och växer upp i en ”annan värld”.

I Utah där mormonerna har sitt centrum finner man också månggifte i praktiken även om det officiellt är förbjudet. *The Church of Latter-Day Saints* startades i New York 1820 av Joseph Smith, som hävdade att han fått mormonernas heliga skrift i hieroglyfskrift på guldtaflor av en ängel. Mormonerna flyttade sedan successivt västerut undan förföljelse från kristna grupper och hamnade slutligen i Utah.

Den katolska kyrkan är en stark maktfaktor i USA inte minst genom den ständigt växande latino-befolkningen. Under år 2002 skakades dock den katolska kyrkan i sina grundvalar genom avslöjandena om att man tystat ned rapporter om att präster utnyttjat barn och ungdomar sexuellt. Kyrkans auktoritet har allvarligt rubbats och man har dömts att betala stora skadestånd till offren.

ABORT – EN POLITISK STRIDFRÅGA

Rätten till abort måste nu återigen försvaras i USA eftersom det trettio år gamla beslutet i Högsta Domstolens (*Roe versus Wade*) är i fara. President Bush är motståndare till abort och kommer att nominera abortmotståndare till Högsta Domstolen när en plats blir ledig. Justitieministern John Ashcroft är också ivrig abortmotståndare.

Många sjukhus utför sedan länge inte aborter på grund av motståndet från religiösa grupper, så kvinno-organisationer har varit tvungna att bygga egna abort-

kliniker. Läkare som arbetar på dessa kliniker utsätts inte sällan för dödshot och en läkare i Buffalo, New York, skjöts 1998 ihjäl genom sitt köksfönster av en religiös *Pro Life*-anhängare. Det var den sjunde abortläkaren på 1990-talet som fick sätta livet till. Abortkliniker utsätts för bombhot och vandalism och de kvinnor som besöker klinikerna får ibland springa gatlopp mellan demonstranter med ruskiga plakater med bilder av barnamord. Militanta *Pro-life*-anhängare hade till och med skapat en hemsida med en lista på abortläkare, där man prickade av dem som var "undanröjda". En hemsida från "Guds armé" hade en lång lista på hur man kunde sabotera verksamheten vid abortkliniker.

RELIGION OCH POLITIK

Religion har blivit en betydande maktfaktor i amerikansk politik sedan åttiotalet, när den religiösa högern beslutade att använda sina stora ekonomiska tillgångar för att stötta politiska kandidater som driver deras frågor. I valtider delar man ut listor på kandidater som står för fundamentalistiska värderingar.

Televangelists är ett typiskt amerikanskt fenomen. De religiösa radio- och TV-stationerna driver också starkt sina frågor. Baptist-pastorn Jerry Falwell och Pat Robertson, grundaren av *Christian Coalition*, når via egna radio- och TV-program ut till stora befolkningsgrupper med sitt fundamentalistiska religiösa budskap. Deras försvar för *family values* är en omskrivning för att försöka beröva kvinnor rätten till preventivmedel och abort och återföra dem till "familjens hägn".

President George W Bush, är en pånyttfödd kristen med starkt stöd av den religiösa högern. Han öppnar sina kabinettsmöten med en bön, men framför allt har han fattat många religiöst färgade beslut som påverkar både inrikes- och utrikespolitiken. Man ger numera inte federalt stöd till medicinsk forskning som inbegriper stamceller (annat än ett begränsat antal) eftersom det utmanar "*Pro-Life*"-anhängarnas syn på när livet börjar. Man har också dragit in statligt bistånd till alla nationella och internationella biståndsorganisationer som har abortrådgivning i sin verksamhet. Man förbjuder också utdelning av kondomer i amerikanskt stödda hjälpprojekt världen över eftersom det är preventivmedel. På det sättet har man försvårat bekämpningen av AIDS i stora delar av världen.

När det gäller religion är Amerika paradoxalt. Samtidigt som det är ett av de mest religiösa länderna är det också ett av de mest materiellt orienterade. Den amerikanske guden är en vän av marknadsekonomin och av vinsttänkandet.

När man ser alla de amerikanska filmer som exporteras världen över skulle man inte kunna gissa sig till den starka ställning som religionen har i detta land. Det är också intressant att detta religiösa land är så våldspräglat. Det gammaltestamentliga tänkandet tycks ha en starkare grepp om människorna än den nytestamentliga överbyggnaden.

EN RÖRLIG NATION – KREATIVITET, ENERGI OCH MODERNITET

Abraham Lincolns far lär ha sagt till sin son att ”när du ser röken från grannens skorsten, är det dags att flytta västerut”. Ursprungligen trodde man att det fanns möjlighet för en ständig expansion västerut. Även om man nådde fram till Stilla Havet så finns fortfarande en inre föreställning om flyttandet som en lösning på stagnation eller begränsningar i amerikanskt tänkande. Genom sin vidsträckthet ger landet utrymme för människor att förflytta sig och bilen möjliggör rörelse över kontinenten.

Rörligheten har djupa rötter från den tidiga invandringens dagar. När kustområdena hade fyllts av bosättningar skedde en successiv expansion västerut över den amerikanska kontinenten under 1700- och 1800-talet. Man lade under sig mer och mer av landet och började en intensiv uppodling och senare även industrialisering på den mark man tagit från indianerna. Medan många flyttade vidare västerut fylldes befolkningen ständigt på österifrån med nya invandrare från Europa med sina drömmar om att skapa ett bättre liv i Amerika. Under 1830-talet var således över 50 % av Bostons befolkning nykomlingar till Amerika.

Gränsen västerut befann sig ständigt i rörelse. Under guldrushens dagar då ryktena om möjligheten att göra sig en snabb förmögenhet i Kalifornien florerade, ryckte många upp sina bopålar och lastade alla sina tillhörigheter på en täckt vagn och drog västerut. De stora umbäranden som man utsattes för skildras målande i John Steinbecks *Vredens Druvor*. Många unga amerikaner ser än i dag Kalifornien som ett ”framtidland” dit de söker sig medan andra ser New York som den plats där de stora möjligheterna hägrar.

Det amerikanska samhället är ett samhälle i rörelse på alla olika plan. Alla försöker röra sig uppåt i termer av ökat materiellt välstånd. Man tror att förbättring är möjlig, bara man griper möjligheterna. Men det innebär också att man är beredd att flytta på sig för att hitta ett bättre jobb. Amerikaner vill inte heller känna sig låsta på ett ställe. Hälften av befolkningen byter bostadsort inom en femårsperiod. Varje år flyttar omkring 50 miljoner amerikaner inom landet. Man kan fråga sig om det inte leder till en djupare rotlöshet. Jag har märkt att man ibland inte orkar bygga upp djupa vänskaper när man inser att vissa personer kommer att flytta vidare inom kort.

CAN DO-ATTITYD

I de nya samhällen som växte upp som svampar ur jorden längs de olika stegen av förflyttning västerut gällde det att klara sig med sina händers arbete. Nybyggargandan förutsatte att man tog tag i problemen och löste dem. Det skapade vad som kallas en ”*can do*”- attityd, en tilltro till den egna kapaciteten och en ”*rugged individualism*”. Man hade inget annat att lita till än den egna kraften och uppfinningsrikedomen. En hel del av detta återspeglas i böcker som *Lilla huset på Prärien*.

Amerikaner har kvar en grundläggande *can do*-inställning där man tar itu med att försöka lösa inte bara tekniska utan också andra problem. Man är öppen för nya lösningar och det har skapat ett gynnsamt klimat för uppfinningar och företagsamhet.

UPPFINNINGAR SOM FÖRÄNDRADE VÄRLDEN

Thomas Alva Edison gav oss glödlampan, som förändrade vårt sätt att leva. Själv var han en arbetsnarkoman som ofta tillbringade tjugo timmar i sitt laboratorium. Han är känd för att ha sagt att uppfinnarens jobb är 1 % inspiration och 99 % *perspiration* (svettigt testande). Hans ”perspiration” ledde fram till 1092 olika patent.

Edison är en legend i USA genom sin förmåga att utveckla ting som ledde till ett modernt nytt liv. Som ung lärde han sig att telegrafera och förbättrade Bells telefon. Han uppfann sedan grammfonen (1876), som kom att förmedla amerikansk musik till resten av världen. Slutligen utvecklade han filmkameran, som kom att bilda grunden till hela den amerikanska filmindustrin.

En annan uppfinning som kom att bli en naturlig del av vårt liv är TV-apparaten. Den tekniken uppfanns av en ung farmarpojke från Idaho, Philo T Farnsworth, som 1930 fick patent på sin uppfinning. Kriget kom emellan men sedan tog utvecklingen fart och kom att förändra människors fritid över hela klotet. Man slog sig ned framför rutan och lät sig underhållas. På den vägen är det ännu.

I dagens Amerika kommer Bill Gates, grundaren av Microsoft, först på listan över kreativa företagare. Medan stora bolag som IBM utvecklade datorer insåg Bill Gates att dessa datorer skulle behöva användarvänliga software-program. Efter en intensiv arbetsperiod natt och dag framställde han och en god vän det program som bildade grundstenen i Microsoft. I dag är Bill Gates en av världens rikaste män. En lång rad företagare inom databranschen hamnar på Fortune 400-listan på världens rikaste personer, även efter att databranschen gått igenom ett stålbad.

Men man kan förstås inte blunda för att stimulans till nya uppfinningar under 1900-talet också har kommit från de enorma summor som USA hela tiden satsat på militär forskning. Datoriseringen som nu håller på att revolutionera världen är en spin off-effekt från militär forskning. En del av alla dessa pengar kommer mänsklighetens till godo till slut.

Den militära forskningen ligger också bakom de rymdprogram, som skickat människor till månen och till rymdstationer. Det har på sitt sätt inlett en ny expansiv era även om vi ännu inte ser några tydliga effekter i vårt vardagsliv.

DRÖMMEN SOM DRIVKRAFT

Martin Luther King Jr:s berömda tal ”*I have a Dream!*” manifesterar en annan aspekt av den amerikanska rörligheten – drömmen som drivkraft. Han drömde om ett nytt samhälle där vita och svarta kunde leva sida vid sida. En del av den drömmen har gått i uppfyllelse. Amerika har tagit krafttag mot rasdiskriminering även om mycket återstår att göra.

Hela det amerikanska samhället bygger dock på en dröm — om ekonomisk framgång och att ”lyckas” i samhället. För amerikanen är den drömda framtiden ständigt närvarande och många startar nya företag och jobbar långa skift för att förverkliga den drömmen. En ”*self-made man*” som lyckats är den amerikanska idealbilden. Det är dock få från samhällets botten som får chansen att förverkliga den amerikanska

drömmen att bli rik. De flesta av dagens mångmiljonärer som hålls fram som förebilder i den allmänna debatten har startat med en medelklassbakgrund. För att lyckas i det amerikanska samhället i dag behöver man utbildning, och det kostar pengar. Bill Gates pappa är till exempel jurist.

ENTREPRENÖRSANDA OCH ÖPPENHET FÖR DET NYA

En ytterligare aspekt på rörligheten är förtjusningen över allt som är nytt. Det bidrar till en öppenhet att satsa på nya idéer, som har givit goda resultat i det amerikanska samhället i form av nya företag, uppfinningar och nyskapande idéer inom konsten.

Hack i häl på Bill Gates på framgångsstegen följer entreprenörer som Jeff Bezos, grundaren av *Amazon.com*, som lärde oss att köpa böcker via internet, eller Howard Schultz, som fick alla amerikaner att plötsligt dricka gott kaffe hos *Starbucks* i stället för det amerikanska ”diskvattnet”. Entreprenörsandan, som är en variant av *can do*-attityden, har givit upphov till många framgångsrika företag.

Amerika har också satsat intensivt på forskning och givit rundliga anslag för denna verksamhet. Inte minst när Nobelprisen delas ut ser man vilken världsledande ställning Amerika har vad gäller medicinsk forskning men också inom områden som fysik, kemi och ekonomi.

ENKLA LÖSNINGAR PÅ KOMPLEXA PROBLEM

Amerikaner har alltid varit förtjusta i enkla lösningar på komplexa problem. Man ser det inte minst på terapifronten, där Amerika är världsledande vad gäller självhjälpsprogram. Man vill gärna se en plan som i enkla steg linjerar upp hur man ska åstadkomma förändring. Det finns i USA en enorm flora av självförbättringsböcker alltifrån hur man snabbt blir rik, senaste bantningsmetoden till hur man kan leva för evigt. Det speglar en grundläggande optimism kring att man kan förbättras – en inte så dum egenskap. De förenklade lösningarna kan dock bli ett hinder när man ställs inför komplexa problem som till exempel inom utrikespolitiken.

HOLLYWOODGLAMOUR SOM EXPORTVARA

”... *and the winner is ...*” 80–90 miljoner tittare världen över sitter framför TV-apparaterna när Oscarsgalan sänds i mars och slukar framgångsmyten och speglar sig i Hollywood-celebriteternas stjärnglans. Många timmar innan prisutdelningen underhålls man med detaljer om hur skådespelarna ska vara klädda och det senaste kändis-skvallret. Det var en genial tanke när filmindustrin inrättade detta pris 1929, fast till en början hette det inte Oscarsutdelningen. Hur den gyllene statyetten fick sitt namn tvistar man om, men en kvinna i ledningen lär ha sagt att statyn liknade hennes farbror Oscar.

I själva verket föreställer Oscarsstatyetten en riddare som står på en filmrulle och håller sitt svärd framför sig, en filmens förkämpe kort sagt. Men man behöver inte vara särskilt freudianskt lagd för att se att det är en påtaglig fallossymbol som denne Oscar greppar och håller framför sig som en sköld. Med filmen som vapen har USA erövrat världen. Varje dag går miljontals människor in i en biosalong världen över för att se en amerikansk film och får ofta på köpet med sig en bild av USA som drömlandet. Den världsomspännande påverkan som detta har kan inte överskattas.

Reagan brukade skryta med att det var hans kapprustning som fick Sovjetunionen på fall. I stället var det troligen den amerikanska filmindustrin som bidrog till Sovjetstatens undergång genom att de filmer man såg i smyg visade en annan livsstil som uppfattades som så mycket bättre än vad man själv levde med. Att kommunismens fall inte automatiskt ledde till en amerikansk livsstil i det forna Sovjetunionen blev sedan en stor besvikelse för befolkningen där.

DREAMWORK

Filmens magiska värld förmedlar bilden av Amerika som det spännande landet med all möjlig lyx och överdåd. Precis som skrivkonsten en gång i tiden revolutionerade världen har de rörliga bilderna kommit att bli en revolutionerande kraft i människors liv. Amerikansk film och TV sprider ett förförisk budskap världen över som givit den oreglerade kapitalismen oförtjänt gott rykte. Det finns få filmer som visar baksidan av det amerikanska samhället. Hollywoodfilmerna speglar i stället den amerikanska drömmen och tillfredsställer behovet av spänning.

Amerikanska filmbolag som Paramount, Metro Goldwyn Mayer, Warner Brothers och 20th Century Fox är legendariska och kända världen över. Det finns inget annat land som kan konkurrera i samma liga. Varje år produceras omkring 200 filmer, vilket inte är lika mycket som i indiska ”Bollywood”, men de amerikanska filmerna har en helt annan internationell räckvidd. Filmindustrin blir därmed också en viktig länk i den amerikanska kulturimperialismen, där amerikanska värden och en livsstil sprids över världen. Det upplevs som ett hot inte minst inom arabvärlden.

Dreamworks heter ett av de många filmbolagen och det är just det det handlar om. Amerika är inte för inte musikalens hemland framför andra. Dessa påkostade pro-

duktioner är fyllda av glittriga kostymer och frekventa dansnummer långt från den gra verkligheten. Man väver drömmar åt människor.

Den amerikanska filmen har stora summor i riskvilligt kapital som gör det möjligt att producera dyrbara filmer. Filmen Titanic kostade 250 miljoner dollar att spela in. Det är få bolag som har sådana resurser. Tyvärr är det få kvalitetsfilmer som produceras i förhållande till den stora mängden av skräpfilmer och filmer med utpräglat våld. Hollywoodfilmerna har ofta ett actionladdat manus för att hålla tittarnas intresse på topp. Jag fann att min amerikanske man hade vant sig vid att det var tredje minut finns något som griper tag om tittaren. För honom var de europeiska filmernas tempo direkt sövande. Världens befolkning indoktrineras via filmen med budskapet att det ständigt ska hända något som stimulerar oss – knappast ett vist budskap.

FILMSTJÄRNOR LANDETS KUNGLIGHETER

Stjärnglansen från Hollywood förstärks av att de framgångsrika filmstjärnorna får gage i mångmiljondollar-klassen och lever ett liv långt ifrån vardagen. Bristen på kungligheter i USA kompenseras mer än väl av möjligheten att drömma sig in i filmstjärnornas liv. Även på CNNs nyhetssändningar brukar man nästan dagligen ha ett avsnitt om de senaste filmerna eller senaste musik-hitten. Stjärnor som Julia Roberts, Clint Eastwood eller Tom Hanks lyser långt utanför landets gränser.

Filmstjärnor hamnar här i samma kategori som framgångsrika proffsidrottsmän, som också får fantasilöner och lever i en värld långt från genomsnittsam Amerikanens strävsamma vardag. Deras liv och leverne är ständigt i centrum för medias intresse. Det var därför O J Simpson-rättegången följdes minut för minut.

RÖRLIGA BILDER ÄNDRADE FAMILJELIVET

När TV introducerades i hemmen på 1940–1950-talet förändrades familjelivet inte bara i USA utan i världen. På kvällen efter arbetet/skolan sjunker vi ned i en stol och låter skärmens bilder föra oss bort till en annan värld. Vi indoktrineras med att vi ska bli underhållna. Utan att vi märker det har underhållningsindustrin tagit sig in i våra liv och blivit en oundgänglig konsumtionsvara. I många avseenden berikar det människors liv, men man kan inte blunda för att materialet har en djupgående påverkan på kulturen.

Amerika har sedan filmindustrins början varit världsledande vad gäller underhållning och man är dessutom skicklig på marknadsföring. Underhållningsindustrin tar sig in i barnfamiljernas liv från första stund, med särskilt anpassade barnvideos. Sedan är det dags för familjen att resa på semester till Disneyland och tillbringa dagar i detta nöjestempel. Litet äldre barn önskar sig *playstations* för videospel, där de kan tillbringa timmar med att jaga banditer eller fara ut på rymdäventyr.

Problemet är att en hel del av dessa spel och underhållningsfilmer innehåller extremt mycket våld, som omedvetet trubbar av människors trösklar mot våldet. De våldstendenser som är en naturlig del av den amerikanska fantasin förmedlas via skärmen till människor världen över. Psykologisk forskning har visat att det kan ha seneffekter i beteendet hos en del personer.

Amerikansk TV har i årtal sålt långkörare till andra länder som Dallas eller Oprahs soffprogram med en direkt indoktrinering i amerikanska värderingar och livsstil. Denna trend minskar nu eftersom många länder övergår till egen produktion

av TV-serier, men de är ofta kopierade efter amerikanska modeller. Det gäller också *reality shows*, som är en typisk amerikansk ”uppfinning”.

Amerika har massor av TV-kanaler, som antas konkurrera om tittarnas intresse, men fler kanaler har inte givit ett rikare utbud. I stället är det ”*more of the same*”. De olika kanalerna sneglar på varandra och får ett program höga tittarsiffror dyker snart ett liknande upp i grannkanalerna. Resultatet är därför snarast en *minsta* gemensam nämnare och mera krävande produktioner slås ut. Jag avstår oftast från att titta på TV i USA för det finns så få intressanta program. Svensk TV har trots sina betydligt mindre resurser mycket bättre program, men tyvärr tenderar vi alltmer att apa efter det amerikanska utbudet.

I Amerika har marknadsmodellen redan från början lett till att nästan alla TV-kanaler har reklam. Att se en film på TV tar dubbelt så lång tid genom att man var femte minut bryter för reklamslag som håller på sin rundliga tid. Marknaden styr våra liv och vår värdefulla tid äts upp av meningslös reklam.

JAZZENS HEMLAND OCH AMERIKAS IMAGE

Amerikansk kultur stimulerar våra sinnen inte bara via film utan också via musiken. Ända sedan radion och grammfonen uppfanns har musiken från Amerika flödat ut över världen och chockat, förfört och förtjusat omvärlden. Medan klassisk musik har sina rötter i Europa var den moderna musiken en gåva från den amerikanska kontinenten, närmare bestämt från den svarta befolkningen i USA.

Duke Ellington skrev den klassiska låten "*It Don't Mean A Thing, If It Ain't Got That Swing*", som formulerar något av magin i den nya musik som erövrade världen. Amerika har sin svarta befolkning att tacka för den fantastiska musik, som man exporterade världen över, som spirituals, gospel, ragtime, blues, jazz och rytm & blues. Från Louisianas gamla slavkvarter, från kyrkorna i Harlem, jazzklubbarna i New Orleans eller tobaksfälten i Alabama kom en rytm och en puls som förhäxade världen. Spirituals som "*Go down, Moses*" or "*Swing Low, Sweet Chariot*" föddes ur slavarnas längtan efter frihet. Sångens rytm vaggade deras inre i ett försök att hantera lidandet. Från kyrkorna i Södern växte sedan en stark musikalisk tradition fram.

Musikerna uppfann nya musikaliska former med improvisation som en grundsten. När Scott Joplin spelade på världsutställningen i Chicago år 1893 fick världen upp ögonen för *ragtime* och de nya synkoperade tonerna. Det fanns vid denna tid en rad skickliga musiker i landet, som övat upp sin förmåga i de mässingsorkestrar som spelade vid begravingar, parader eller politiska rallyn. Med radion och grammfonen började den nya musiken från USA i början av 1900-talet att sprida sig över världen och intresset för jazz ökade med raketfart.

När man tänker på jazz, blues eller gospel ser man omedelbart framför sig en lång rad svarta musiker. Louis Armstrong, Duke Ellington, Fats Waller, Count Basie, Charlie Parker och Sidney Bechet är några av de odödliga amerikanska jazzvirtuoserna. Många av de odödliga jazzsångerskorna började sin karriär i kören i de baptistkyrkor som låg tätt i den amerikanska södern. Bessie Smith, (blues), Mahalia Jackson (gospel) och Ella Fitzgerald, Sarah Vaughan och Billie Holliday (jazz) gav en personlig ton åt rösten från Södern. Dessa stjärnor, som lyste världen över, utsattes dock för diskriminering i sitt eget hemland.

EN MUSIKALISK REVOLUTION

På min första resa till New York på sextioalet tog vi oss till den rökiga och till bristningsgränsen fulla jazzklubben *Blue Note* för att lyssna på Dave Brubeck och hans kvartett. Det var en otrolig känsla att lyssna till dem *live*.

Jazz var ursprungligen en revolutionär rörelse men den banade vägen också för soul-musik och rytm & blues. Pianisten och sångaren Ray Charles integrerade såväl jazz som rytm & blues i sin musik. Han var också, som så många av de svarta musikerna, en framträdande kämpe mot rasdiskrimineringen.

Nästa revolution kom på femtiotalet med rock-and-roll, som skakade om ungdomar världen över. Man hade lager av stärkta underkjolar och kastades upp i luften av sin partner i dansens virvlar till föräldrarnas fasa. Tommy Steele och Elvis Presley delade ungdomarna i två läger och det blev uppenbart att med musiken följer också en ny livsstil som ungdomar världen över anammar med hull och hår. Vi har sett det senare med rocken och med hip-hop.

IMAGE

Att Amerika i decennier setts som synonymt med modernitet världen över har man ofta musiken att tacka för. Musiken liksom filmen sprider en hip amerikansk image som har fått ungdomar att flockas till New York, New Orleans och San Fransisco. Denna bild av det amerikanska samhället stämmer bara delvis. Det "vanliga" Amerika påverkas mycket litet av dessa trender.

Medan det i Europa fanns mera av normer för hur musik, konst eller dans skulle "vara" hade man i USA inte denna gamla tradition att luta sig mot. Det gav en större frihet att bryta ny mark. Denna frihet gav utrymme för utvecklandet av modern konst och dans, där Amerika legat i frontlinjen under senare delen av 1900-talet.

Såväl dansen som konsten har fått viktigt stöd genom att många amerikanska universitet har en utbildning i musik, dans och konst. Under sina fyra första collegeår har amerikanska studenter utrymme inte bara för akademiska ämnen utan många kan pröva sina vingar inom någon konstform. Universiteten ger utrymme för experimenterande och har blivit en plantskola för nya förmågor.

MODERN KONST

Efter andra världskriget blev Amerika centrum för en revolution inom den moderna konsten. Pop-konst med Rauschenbergs get och Andy Warhols målning av Cambells soppburk eller en silk-screen med Marilyn Monroe i massupplaga vände upp och ned på vedertagna begrepp. Vid denna tid målade också Jackson Pollock sina abstrakta jättedukar med färgstänk, som fick många människor att förfasa sig. New York blev centrum för en vital konstnärlig expansion. Här fanns också mentorer som var villiga att köpa konst och stödja konstnärer som de trodde hade en framtid.

MODERN DANS

Amerika blev trendsättare inte bara för populärkultur utan också inom konst och dans. Efter andra världskriget skedde en dynamisk utveckling av den moderna dansen. Det rörde sig om ett veritabelt uppror mot balettens strikt aristokratiska ideal till för-mån för ett personligt uttryck. Jazzdansens som influerades av den afro-amerikanska traditionen spreds över världen. I Martha Grahams fotspår utvecklades efter andra världskriget den moderna dansen, som än i dag är synnerligen vital med många olika danskompanier som Alvin Ailey, Bill T Jones, Merce Cunningham, Joffrey Ballet etc.

AMERIKANSKA MEDIA MAKTENS MEGAFONER

Utomstående förstår ofta inte hur begränsad amerikaners kunskap om världen är. De flesta i USA hade inte en aning om var Afganistan låg innan den 11 september 2001, när Al Qaida och Bin Laden plötsligt blev ord på allas läppar. Till stor del är detta medias ansvar men förstås också ett skolväsende där man lär sig om Amerika men ofta kan välja bort ämnen som inte intresserar dig, som världens geografi. Amerika är en "kontinent" och människor ägnar i vardagslag oftast inte världen där utanför särskilt stort intresse. Detta har förstås delvis förändrats efter den 11 september 2001.

FÅ LÄSER TIDNINGEN

Bara omkring 30 % av amerikanerna rapporterar att de regelbundet läser en tidning. Genomsnittsamerikanen läser dessutom vanligen en lokal tidning som domineras av ortsnyheter, lokalpolitik, sport och personliga nyheter. Lokaltidningarna har låg standard och ger mycket litet information om världen.

Det paradoxala är att det finns utmärkta tidningar i USA, som New York Times eller Washington Post. Problemet är att så få läser dem. Vi bor tio minuter från centrum av en stad, men vi kan inte få New York Times levererad på morgonen, för det är så få personer i vårt område som prenumererar, så det lönar sig inte.

De flesta amerikaner får sin dagliga information om världen och världspolitiken genom TV och det är en *mycket* begränsad värld. Amerikansk TV domineras av de händelser som för dagen anses ha intresse – allt annat sjunker undan i skuggorna för amerikanska interna frågor och dränks i underhållningskanaler. Sensationsmakeri ger högre tittarsiffror och i perioder upptar pseudohändelser som president Clintons affär med Monica Lewinsky merparten av utrymmet. Den snuttifierade TV-informationen interfolieras också alltid av långa reklamavsnitt.

Eftersom även nyheter ska ha underhållningsvärde är man försiktig med djuplodande analyser. Hanna Ahrendt påpekade att risken med en masskultur är att det blir underhållning av alltihop. Amerikansk TV är en slående illustration av denna tes.

Brännande internationella konflikter får marginellt utrymme i förhållande till rent skvallermaterial. Noam Chomsky kommenterar att utmaningen för amerikanska media är att göra utrikespolitik lika intressant för allmänheten som sportnyheterna. Varje TV-kanal kämpar för att behålla tittarnas intresse så att de inte med ett klick på *remote*-kontrollen ska växla kanal. Poeten Jorie Graham beskriver situationen så här: "*Sound bites, shortcuts, clips, trailers, minimalist fragmented 'dialogue', ... the speeded-up almost decimated attention span of the bored, overstimulated viewer who must be caught, bought, on the wing as he or she is clicking past, 'grazing' the channels.*"

FÅ KRITISKA RÖSTER

Konkurrensen mellan olika kanaler om tittarna och pengarna är benhård och man tar till alla medel för att hitta nya grepp som attraherar tittare. Medianätverken är nu hårt styrda av ekonomiska kalkyler och tittarsiffror och man tar därför sällan sitt ansvar som den fjärde statsmakten. Watergate är ett minne blott. Under upptrappningen till Irakkriget fungerade media som krigshetsare. Kritiska perspektiv lyste länge helt med sin frånvaro.

I efterförloppet till kriget fick media under en kort period kritik för att man inte gav allmänheten ett mera nyanserat perspektiv på konflikten, men detta glömdes snabbt bort i patriotisk yra över ett lyckosamt krig. För att hitta alternativa perspektiv var människor länge hänvisade till internet. Under uppladdningen till kriget växte sig alternativa internetmedia starka som opinionsbildare, som *Common Dreams* och organisationen *Move On*. Den utdragna konflikten i Irak har givit nytt utrymme åt de kritiska rösterna, som dessutom fick stort utrymme i media under den demokratiska presidentvals-kampanjen.

Media anklagas av konservativa krafter för att vara vänstervridna, men är i själva verket motsatsen. Man ser sällan en samhällsdebatt i TV mellan personer med åsikter till vänster om mitten, utan konservativa språkrör debatterar med personer i mittfältet. TV-kanalen Fox, som ägs av mediamogulen Rupert Murdoch, har en öppet konservativ vinkling av sin nyhetsrapportering. De flesta andra mediaföretag ägs av finansimperier, som inte vill utmana regimen. I stället blir man megafoner åt makten.

Man ser nu också ett intimt samarbete mellan olika media. TV-kanalen NBC News har således en strategisk allians med Washington Post, Newsweek och MSNBC kabel-TV. Man delar nyhetsmaterial sinsemellan, vilket bidrar till likriktningen.

RADIO

Miljontals amerikaner lyssnar till radio varje dag i bilen på väg till jobbet – ett medium som inte minst de reaktionära konservativa krafterna har utnyttjat. Den ultrakonservative pratmakaren Rush Limbaugh har bortåt tjugo miljoner lyssnare till ett reaktionärt, bigott budskap som inte gör amerikaner mer informerade om världen.

Den enda nationella radiostationen, *NPR (National Public Radio)*, förmedlar intressanta nyheter, men har fått sina statliga anslag så kraftigt nedskurna att man måste ha långa perioder med *fundraising* för att kunna överleva. Mycket av utrymmet fylls nu av programdär lyssnare ringer in frågor till någon aktuell expert. På NPR är det dock aktuella samhällsfrågor som debatteras.

DÅLIGT INFORMERAD ALLMÄNHET

De flesta amerikaner har inte en aning om var Sverige ligger och har man någon hum om landet är det schablonbilder. Det är paradoxalt att ett så utpräglat mediasamhälle som USAs har en så dåligt informerad allmänhet. Okunskapen om världen är riskabel i en situation där USA är den enda stormakten. Amerikanska politik påverkar hela världen, men de amerikanska väljare som röstar fram de politiker som fattar dessa världspåverkande beslut vet mycket litet om världen.

Paradoxen är att det finns synnerligen välinformerade personer i USA, men i den nationella politiken får deras perspektiv mycket litet utrymme.

KVINNOPERSPEKTIV

Min mans dotter har nyligen fått barn. Hon arbetar som kurator och får *sex veckor* ledigt vid barnafödande utan ekonomisk ersättning. Hon har under året innan försökt att inte ta ut sin semester så att hon ska ha litet semesterdagar att lägga i potten, men hon har inte mer än två veckors semester på ett år. Om hon är lyckligt lottad kan hon få tre månaders tjänstledighet, naturligtvis utan ersättning. Sedan förväntas hon återgå till arbetet på heltid. Det är kanske inte att undra på att en rad amerikanska mammor väljer att stanna hemma när de får barn – om de har ekono-miska möjligheter att göra detta. Annars måste de på något sätt ordna barnpassning från sex veckors/tre månaders ålder.

När jag berättar för amerikanska kvinnor om de svenska förmånerna vid barnafödande får många tårar i ögonen. Barnbidrag har man heller aldrig hört talas om. Det finns inte kommunala daghem utan man måste hitta en privat dagmamma eller ett privat daghem. Daghemsverksamhet är business som allt annat och de som kan betala får därför en bättre barnomsorg.

ORIMLIG VALSITUATION FÖR KVINNOR

Den amerikanska arbetsmarknadens krav på att arbeta långt utöver en ordinär åttatimmarsdag gör att många kvinnor ställs inför ett svårt val — skaffa barn eller göra karriär. När en kvinna väljer att stanna hemma med barnen blir de ekonomiskt beroende av männen. Kvinnor här är mera försiktiga med att säga sin mening och de förväntas stötta mannen i familjen, som är familjeförsörjaren. Numera ställs också många kvinnor inför en skilsmässa när barnen vuxit upp, och då har de inte en god utbildning eller yrkeserfarenhet att falla tillbaka på. De hamnar då i ett utsatt läge, även om det är regel att mannen betalar underhåll under en längre tid.

Den för oss numera självklara rätten till abort vid en oönskad graviditet kan man inte längre ta för given i USA. När man i januari 2003 firade trettioårsdagen av beslutet för kvinnors rätt till abort stod det klart för de flesta kvinnor att denna rättighet är allvarligt hotad. *Pro-life* anhängarna anser att det mänskliga livet startar vid konceptionsögonblicket och att kvinnans rätt att bestämma över sitt liv inte ska prioriteras framför embryots rätt till liv. Man tar till alla medel för att komma i en position där man kan ändra på utslaget i Högsta Domstolen. För närvarande finns det *en* rösts övervikt i HD, men om en eller två av ledamöterna pensioneras kan bilden förändras radikalt. President Bush kommer att nominera konservativa domare till HD, som är villiga att ändra på rätten till abort. Det är märkligt med en modern västlig demokrati där religion spelar en så central roll för politiken.

STÖD FÖR KVINNOR I ARBETSLIVET

Nya dörrar till den professionella världen har öppnats för amerikanska kvinnor under de senaste fyrtio åren genom programmet för särbehandling, *affirmative action*. Dessa program startade 1961 med ett beslut från president John Kennedy om lika rätt till arbete för etniska minoriteter och för kvinnor. Forfarande är andelen kvinnor som arbetar i USA betydligt lägre än i Sverige.

Precis som i Sverige finner man att det trots framstegen för kvinnor i arbetslivet finns ett glastak när det gäller (företags-)ledarpositioner och styrelseuppdrag, som är svårt att bryta igenom. *Affirmative action* har lett till fler kvinnliga ministrar i regeringen, men kvinnor är fortfarande klart underrepresenterade i kongressen, som bara har omkring 13 % kvinnor. USA har ännu inte haft en kvinnlig president eller vice-president. Man skulle behöva en stödstrumpeorganisation.

DEN FEMINISTISKA RÖRELSEN

Vid den första amerikanska kvinnokonferensen i Seneca Falls 1848 krävde man i en resolution att man skulle ta på allvar den viktiga satsen i konstitutionen att ”*We hold these truths to be self evident: that all men and women are created equal*”. Det ledde till så häftiga reaktioner att många drog tillbaka sina underskrifter. Men missnöjet grodde. 1873 beslöt en grupp kvinnor sig för att rösta i det allmänna valet och de arresterades för att ha överträtt vallagarna. Man fortsatte dock sin kamp med protestmöten utanför Vita Huset och i de olika delstaterna. Det dröjde dock ända till 1920 innan kvinnor fick rösträtt i USA (det 19-e tillägget till konstitutionen). Det tog 130 år för den amerikanska konstitutionens ord att förverkligas.

1963 skrev Betty Friedan boken *The Feminine Mystique*, där hon beskrev hur amerikanska kvinnor fastnade i hemmafrufällan. Det blev signalen till en stark feministisk amerikansk rörelse som fick många kvinnor ut i arbetslivet. Många tror därför att situationen för kvinnor i USA har förbättrats radikalt medan resultatet i övrigt är begränsat ur svenskt perspektiv. Men man måste förstås inse att det finns ett fenomenalt motstånd inom kulturen mot lösningar där arbetsgivare ger de anställda förmåner i form av betald barnledighet.

BIG IS BETTER?

Att ha den högsta byggnaden i världen hör till de önsknings som förknippas med USA och skämtet som anspelar på detta är legio. I ett mindre smickrande avseende är Amerika snart störst i världen – när det gäller medelvikt och ”mått på bredden”. Den amerikanska nationen växer nämligen inte bara på längden utan på bredden. Många människor kan inte flyga för de får inte plats i flygplansstolen. 65 % av vuxna amerikaner är klart överviktiga. Omkring 20 % av amerikanska skolbarn är överviktiga och de visar symptom på övervikt i allt tidigare åldrar.

EN ÖVERVIKTIG LIVSSTIL

Orsaken till amerikanernas övervikt är inte särskilt svår att räkna ut. Den amerikanska dieten består av fett och kolhydrater i en olycklig förening. *Junk food*, som till exempel hamburgare och pommes frites är fullt av kalorier och detta kombineras ofta med söta läskedrycker. Amerikanska pizzor är i mastodontklassen för att inte tala om stekarna. Portionerna ökar ständigt i storlek och har ofta svårt att rymmas på tallriken. Först kom *Big Mac* med alla sina lager och nu finns också *supersize*, där allt från läsk till pommes frites kommer i extrastorlek. Kalorimängden har fördubblats i ett slag utan att konsumenten kanske tänker på saken. När jag sist åt lunch på McDonalds kom en man som själv såg ut som Big Mac med en bricka som dignade av hamburgare, pommes frites och läsk – för en enda person. Inget hindrar förstås att man köper dubbelt upp också av supersize.

Snabbmat i kombination med den amerikanska livsstilen, där man inte går utan tar bilen till allt, är livsfarligt bokstavligen talat. Här går man inte ens ur bilen för att lägga brev på brevlådan. Brevlådan är placerade så att man enkelt kan stoppa i breven via bilfönstret – en inte dum idé när det blåser och regnar. Även bankärenden kan man sköta på drive-in kontor.

En bidragande orsak till att amerikaner äter så mycket skräpmat är att många inte vill laga mat efter en lång arbetsdag utan slinker in på en snabbmatsställe på väg hem för *take out* eller beställer hem en pizza till familjen. Ofta har man inte tid att sitta ned för lunch utan man åker till ett drive-in-ställe och kastar i sig maten i bilen.

Amerika skulle inte vara Amerika utan sin direkta motsats. Ingenstans finner man så många livsmedel i matbutikerna som är fettreducerade. Den medvetna delen av befolkningen tillbringar timmar på gymmet och dricker bara light-drycker. Delvis rör det sig om en klassfråga, men med många undantag.

HÄLSORISKER

I Iowa ser man problemet med övervikt när man besöker sjukhuset, där befolkningen från hela staten kommer för konsultationer. Inte sällan möter man personer som är längre på bredden än på längden. Det är en riskabel trend för hälsan. Man har kons-

taterat att de gravt överviktiga kapar flera år från sin livslängd. Typ II diabetes, som främst drabbar överviktiga, kryper allt längre ned i åldrarna. Det finns faktiskt personer som inte kan lämna sina hus på grund av fetma, som vi såg i filmen *Gilbert Grape* med Johnny Depp. Filmen spelades förresten in i Iowa.

MATMANIPULATION

Det pågår en intensiv industriell manipulation av mat i USA för att få större skördar, större djur osv. Amerika har gått i spetsen för genetisk manipulation av grödorna, vilket väckt starka reaktioner i övriga världen, där man är orolig för cancerrisker och för vad genmanipulerade växter ska ställa till med i förhållande till de naturliga arterna.

I USA förekommer däremot mycket litet information och mycket litet kritik mot genetiskt manipulerade födoämnen. Multinationella företag som Monsanto och Novartis har gått i brächen för genmanipulerade grödor. Iowa, min "hemstat", är känd för att odla mycket majs och sojaböner, två grödor där de genetiskt manipulerade varianterna har tagit över nästan helt. Den genmanipulerade majsen odlades 1996 på 400.000 tunnland i USA men redan två år senare planterades sjutton miljoner tunnland med denna form av majs. Ungefär samma intensiva expansion ser man för sojaböner.

USA har via GATT försökt tvinga europiska länder att importera genmanipulerade produkter och kött från hormonbehandlade kor. Än så länge har motståndet varit massivt, men USA drar sig inte för att hota med handelskrig när Japan vill märka alla produkter som innehåller genmanipulerat material.

I USA har man äntligen introducerat ett lagförslag om begränsning av överanvändningen av antibiotika i djurhanteringen. Sverige och Europa har redan sådana lagar. Det är dock tveksamt om lagförslaget kommer att godkännas eftersom det kommer att mötas av stort motstånd från de stora jordbruksorganisationerna och deras starka lobbygrupper. McDonalds har efter upprepade köpbojkotter från konsumenter lovat att kräva reduktion av antibiotika-användningen i det kött man använder. Det är en början.

DOLLARN STYR

BILENS FÖRLOVADE LAND

John Henry Ford byggde sin första bil 1896, det år då bilflugan nådde USA. Bilen var en europeisk uppfinning, men den slog an med stor kraft i Amerika och många små företag startades. 1908 byggde Henry Ford den första T-forden, men hans dröm var att starta en massproduktion så att alla skulle få möjlighet att köpa bil. Det var en tanke som ursprungligen väckte stort motstånd, men historien gav Ford rätt.

1913 startade Henry Ford sin första blygsamma fabrik för massproduktion där han utvecklade Frederick Taylors idé med ett löpande band. Det ledde till en revolution inom produktionen, som snabbt spred sig till andra verksamheter. För arbetarnas del var det dock mera stressande och inledde en era med tidsstudier, där arbetaren sågs som en maskin.

Henry Fords tanke att bilen skulle vara till för alla ledde till en revolution för människor världen över. Plötsligt kunde man förflytta sig över stora sträckor med sitt eget fordon. Bilen blev en av amerikanernas käraste ägodelar och bilindustrin blev en hörnpelare i ekonomin. 1995 fanns det bara i USA 125 miljoner personbilar och 70 miljoner lastbilar på vägarna.

BILKULTUR

När president Eisenhower såg de tyska autostradorna insåg han att goda vägar är centrala för hur ett land utvecklas ekonomiskt. Han startade därför 1956 byggandet av ett landsomfattande rikvägnät. Man kan nu köra ända från New York till San Fransisco på *Interstate 80*. Från en tidig boom i järnvägsbyggandet efter sekelskiftet kom järnvägarna snabbt på undantag när bilarna bredde ut sig. Lokalt kan järnvägar fortfarande fylla en viktig funktion, men det finns inte ett rikstäckande nät, som vi är vana vid.

Det statliga stödet för allmänna kommunikationer har varit mycket begränsat, och bortsett från i de stora metropolerna New York, San Fransisco och Chicago är de kommunala transportmedlen mycket dåligt utbyggda. Den individualistiska trenden har lett till en total dominans för biltransporter. Det mesta av godset transporteras på långtradare som fyller vägarna.

På de flesta ställen är amerikanen beroende av bil för att ta sig till sitt arbete och till affären. Runt de stora städerna finns nu en asfaltring av kringleder som fungerar nästan som de gamla vallgravarna med fem eller sexfiliga vägar. Man behöver veta vart man ska för att kunna ta sig genom labyrintherna av av- och påfarter. Amerikaner upplever dock att bilen ger dem en frihet — även om det innebär att sitta i bilköer, som är regeln i storstäderna. Städer som Los Angeles är uppbyggda kring bilen.

Eftersom man behöver bil för att ta sig fram i det amerikanska samhället ingår körlektioner i undervisningen på high-school. Redan som sextonåringar får många amerikanska ungdomar sin första bil och de kör bil till skolan under sista året i high-school. Det är ovanligt att man inte har en bil när man ger sig av till college.

OLJEBEROENDE

Tillgången till billiga drivmedel är en central politisk fråga i USA. Man beskattar inte bensinen hårt som i Europa och en liter bensin kostar inte mer än en flaska bordsvatten. I jämförelse med Sverige och Europa är bensinen extremt billig, men det har man inte något perspektiv på här. Om bensinen går upp några ören är det stora rubriker i tidningarna. Man är till och med beredd att gå till krig över oljan.

BILEN OCH MILJÖN

Eftersom rörelsefrihet är en central amerikansk "rättighet" har miljöhänsyn länge kommit på undantag. När den federala regeringen på 1970-talet på grund av smog och luftföroreningar i storstäderna utfärdade direktiv om att sänka bensinförbrukningen på personbilar uppfann bilindustrin genast en ny biltyp, *SUV (sport utility vehicle)*. En SUV klassas som en lätt lastbil och berörs därför inte av reglerna för personbilar. På det sättet kunde man fortsätta att producera bilar som slösar bensin. I dag har nästan varje välbeställd amerikansk (barn-)familj en SUV. De anses som säkrare eftersom de är högre än personbilar och oftast går helare ur en kollision, en något tveksam egenskap om man är passagerare i personbilen. Genom sin höjd har de en olycklig benägenhet att volta, vilket bilindustrin inte talar högt om. Risken vid en volt ökar dessutom eftersom många amerikaner inte sätter på sig säkerhetsbältet — antingen för att det begränsar deras frihet eller för att de opponerar sig mot påbud från regeringen.

En utpräglad bilkultur som den amerikanska förorenar naturen kraftigt och det bidrar till växthuseffekten genom stora koldioxidutsläpp. På sikt kan detta ändras genom att elbilar och hybridbilar på allvar börjar lanseras. Kalifornien har aviserat stränga krav på mindre utsläpp av bilavgaser. Efter att japanska bolag börjat producera hybridbilar börjar den amerikanska bilindustrin inse vart vinden blåser. Hybridbilar kommer att bli ett viktigt alternativ i detta biltäta samhälle.

SYMBOLER

Bilen kan stå som en symbol för den amerikanska livsstilen med rörlighet och individuell styrning i centrum. Även på det personliga planet har bilen ett viktigt symbol- och statusvärde och ses som en signal om den egna livsstilen. Det är sällsynt med en rostig eller gammal bil eftersom de flesta byter bil lika ofta som de byter skjorta.

De stora bilbolagen, General Motors, Ford och Chrysler är sinnebilderna av ett amerikanskt företag. Det har varit skakande för amerikanerna med den intensiva konkurrensen och framgången för japanska bilar. Det har dock lett till en positiv utveckling i termer av mindre bilar och mindre vräkiga bilar. När jag växte upp var "dollargrin" ett begrepp för amerikanska bilar – nu är de samlarobjekt.

BIG BUSINESS – DOLLARNS MAKT

Redan Alexis de Tocqueville noterade: ”*I know of no country. Indeed, where the love of money has taken a stronger hold on the affections of men.*” Amerika är ett av världens rikaste länder och dollarns världsledande roll internationellt konkurrerar bara med dess intensiva påverkan på kulturen inom landet. Att lyckas ekonomiskt är det som huvuddelen av amerikanerna eftersträvar. Den som har störst förmögenhet innan han dör ses som vinnaren. Den amerikanska historien är fylld av personer som skaffat sig fantastiska förmögenheter, som Rockefeller, Carnegie, Vanderbilt och nu senast Bill Gates.

Eftersom man beundrar personer som lyckats skapa sig en förmögenhet och eftersom de flesta tror att de själva en dag ska lyckas med detsamma förekommer relativt litet avund mot de besuttna. Jantelagen är inte ett begrepp i USA.

Den amerikanska drömmen och ”*the gospel of wealth*” bidrar till att underklassen håller sig lugn. Det finns inte heller något arbetarparti eller starka organisationer som företräder de mindre välbeställda grupperna i samhället. President Lyndon Johnsons ”krig mot fattigdomen” från 1960-talet är historia liksom president Roosevelts *New Deal* från depression på 1930-talet. Nu antas marknaden ta hand om problemet – med känt resultat. Sedan 1980-talet har politiken fört en veritabel flodvåg av pengar uppåt till de rika i stället för att sippra nedåt till de behövande, som man hävdar. Ansamlingen av stora rikedomar hos ett fåtal är dock ett mönster som går igen i den amerikanska historien.

DE EKONOMISKA FRAMSTEGENS BAKSIDA

De finansnamn som nu nämns med vördnad, som Rockefeller, Carnegie, Vanderbilt och Morgan var under sin tid ökända för sin korruption och sina marknadsmetoder. De kallades helt enkelt ”*robber barons*”, rövarbaroner. För att legitimera sina skumma affärsmetoder inrättade de olika truster, som skaffade sig monopol på verksamheter. Dessa industrimagnater var intensiva motståndare till fackföreningar och tog till alla metoder för att bryta strejker. De hade ett järngrepp över politikerna och över en rad svaga presidenter ända fram till Teddy Roosevelt. Under de förutsättningarna kunde de göra sig miljardförmögenheter. Mot slutet av sitt liv och för att reducera arvs-skatten inrättade många av dem fonder, som i dag påverkar det amerikanska samhället positivt. Dessa fonder delar ut stora anslag till forskning och filantropisk verksamhet.

Tiden efter första världskriget då Amerika växte sig starkt i världen med sin industriella expansion kallades av Mark Twain för ”den förgyllda perioden” (*the Gilded Age*), eftersom den lyste på ytan men dolde en djup misär och lidande. För varje mil av järnväg eller varje ton av kol som utvanns skedde det till priset av stort mänskligt lidande och död bland arbetarna. De var gravt underbetalda och saknade politisk röst. De som gick under kunde snabbt ersättas av nya invandrare.

DAGENS MARKNADSMODELLER

Eftersom man även i dag kan betala låga löner inom många sektorer och inte behöver tänka på betungande sociala avgifter finns det ett vitalt företagsklimat i USA. Det finns också en företagsledarkult, som om ett företags framgång enbart skulle vara resultatet av ledarens insatser. Företagsledarlönerna är astronomiska. Ibland tjänar personerna i ledningen upp till fyrahundra gånger så mycket som den genomsnittlige anställde.

Inkomstklyftorna förstärktes ytterligare under 1990-talet av en trend där man gav VD optioner i företaget. Det ledde till allehanda tricks för att få upp börskursen för företagen vilket startade en gigantisk kedjebrevsekonomi – med stöd av revisionsfirmor som Arthur Anderson. Mellan 1997 och 2001 fick de fem högsta cheferna i framgångsrika amerikanska företag genomsnittligt dela på en vinst på 31 miljoner dollar bara i optioner. Denna trend spred sig över världen som en farsot. Amerikanska ekonomiska modeller har förändrat världen i grunden — och inte till det bättre.

2002 brast bubblan och gigantiska företag som Enron och WorldCom gick i konkurs. Krashen lämnade en rad anställda, som hade alla sina pensionspengar investerade i företaget, i sticket medan cheferna ofta hade skott sig i åratal. Avslöjandena om oegentligheter i en rad bolag duggade tätt. Man kan tala om en ny generation av ”rövarbaroner”.

I försöken att pressa ut ständigt högre aktievärden och för att pressa kostnaderna har företagsledningarna, ivrigt påhejade av ekonomiprofeter, propagerat för stora personalnedskärningar även när företag går bra och för att flytta ut stora delar av tillverkningen till låglöneländer. På kort tid har dessa metoder lett till en radikal struktumvandling av arbetsmarknaden och till ökande ekonomiska klyftor inte bara i USA utan i världen i övrigt. Avregleringen har lett till att en rad företag har flytt USA för låglöneländer som Mexiko och Syd-Amerika. Bilföretagen har stängt merparten av sina amerikanska fabriker. General Motors har stängt sina fabriker i Flint, Michigan och Ford sina i Detroit med katastrofala resultat för dessa områden med hög arbetslöshet. 1998, mitt under högkonjunkturen, levde 1/3 av befolkningen i Flint under fattigdomsstecket och 56 % av barnen under sex år växte upp i fattigdom.

Flytten till låglöneländer har skapat rena spökstäder på sina ställen i USA. Man ser detta mönster genom hela den amerikanska historien, städer växer upp och blommar under en tid för att sedan överges för andra mer lukrativa ställen. Detta var påtagligt under expansionen västerut över kontinenten. Markandsekonomin har skapat nya spökstäder i det så kallade ”rostbältet”, när först stålfabrikerna stängdes och sedan de stora bilfabrikerna. Den ekonomiske kommentatorn Lou Dobbs på CNN driver sedan länge en polemik mot den politik som lett till flykten av arbetstillfällen från Amerika till låglöneländer. När amerikanerna nu drabbas av effekterna av sin egen oreglerade kapitalism blir det plötsligt ett problem. Amerika är nu offer för sin egen medicin, men de som drabbas är inte ekonomiprofeterna eller politikerna utan de vanliga arbetarna, som inte har mycket att sätta emot.

EKONOMISM

President Calvin Coolidge sade redan på 1920-talet att: ”*America's business is business*”. Medan man i Amerika misstror regeringsmakten har man en ogrundad tilltro till marknaden. Det gör att det finns en grogrund för presidents Bush budskap

om att skära ned på statsutgifterna och satsa på skatteåterbetalning som ett sätt att få ekonomin att ta fart, även om många ekonomer uttryckt tveksamhet och oro över politiken.

Amerikaner anser att om priset är rätt kan det mesta köpas för pengar. Tyvärr ser man resultatet av detta i politiken. Företagsledarna har genom stora gåvor till de olika politiska partierna en direktkanal till makten.

USA styrs i dag av *big business* och inte bara USA utan världen. Den amerikanska nyliberala marknadsmodellen exporteras hårdhänt till resten av världen via institutioner som Världsbanken och IMF (*International Monetary Fund*) med ofta katastrofala resultat.

MARKNADSEVANGELIUM TILL DÖDS

Amerikanska ekonomer fungerar som en sorts ekonomiska missionärer som reser jorden runt och sprider sitt marknadsevangelium. Det som är bra för Amerika anses också bra för världen. Utvecklingsländer tvingas med kniven på strupen att acceptera den nyliberala marknadsmodellen, annars får de inte de lån som de behöver. Världsbanken och IMF kräver att fattiga länder skriver under strukturanpassningsavtal för att få lån. Jag har med egna ögon sett det lidande som IMF:s marknadsfundamentalistiska krav på strukturanpassning lett till för den fattiga befolkningen i land efter land. För att bevilja lån kräver man att regeringen drar in subventioner på mat till den fattiga befolkningen (så kallade marknadsmässiga priser) och att man öppnar upp den egna marknaden för internationella företag (frihandel). Man kräver dessutom reduktion av pensionerna och minskat antal statligt anställda, vilket leder till att många förlorar en basal inkomst. I paketet ingår också krav på att statliga bolag privatiseras, vilket leder till ökade priser på vatten, el och andra nödvändiga produkter. Ofta sker försäljningen av de statliga företagen på ett korrupt sätt, vilket placerar den ekonomiska makten i ett fåtal händer. Slutresultatet är att människor svälter och det leder ofta till uppror mot regeringens impopulära åtgärder. Trots att denna ”strukturanpassning” har så negativa konsekvenser har det inte lett till någon förändring i lånepolitiken. En av chefsekonomerna på IMF, Joseph Stiglitz avsattes när han började kritisera modellen. Marknadsfundamentalisterna motiverar misslyckandena med att det varit för *litet* av den beska medicinen. I själva verket har de länder som inte följt IMF-konceptet klarat sig mycket bättre, som till exempel Botswana.

Det är smärtsamt att se hur en trångsynt amerikansk marknadsmodell försätter miljontals människor världen över i desperata situationer med svält och undernäring som följd. Ungdomar i Attack-grupperna har insett riskerna med denna politik, men denna aspekt dränks ofta i deras anti-globaliseringsprotester.

MULTINATIONELLA FÖRETAG

USA var det första landet i världen som hade en ekonomi baserad på massproduktion och företagen skapade ett betydande välstånd i landet. Man var också tidigt ute med multinationella företag, som tog fart på allvar under efterkrigstiden som ett led i Marshallhjälpen. Inget land har fler multinationella företag än USA.

Stora multinationella företag har en omsättning i klass med många länder i världen. De största bolagen, som General Motors och Ford, har intäkter som är större än alla staters utom de tjugo stater som har högst BNP.

De multinationella företagen har en enorm makt att påverka sitt värdland samtidigt som de inte tar något ansvar för befolkningen, för miljön, för problemen med fattigdom etc. Det leder ofta till exploatering och till betydande intressekonflikter. FN har under 2003 antagit en *code of conduct* för multinationella företag som ett första steg i riktning mot att försöka råda bot på en del av problemen.

EXEMPLET COCA COLA

Amerikanska företag har gått i spetsen för en "Coca-colonisation" av världen som gör att den nu alltmera börjar likna en McWorld. Coca-Cola har blivit synonymt med amerikansk livsstil och ungdomar världen över känner sig förenade med den coola image som Coca Cola förmedlar. Att lyckas med att sälja en så osmaklig och direkt skadlig (för tänderna) dryck som Coca-Cola och göra det till en internationell försäljningsframgång är ett slående exempel på reklamens makt. Coca-Cola innehåller fosforsyra i små mängder, men tillräckligt för att många rekommenderar en burk Coca-Cola för rengöring av porslinet i toaletten.

Coca-Cola introducerades i Sverige 1953. Dessförinnan hade livsmedelslagen förhindrat importen på grund av att drycken innehöll kaffein och fosforsyra. Till en början hade drycken svårt att hävda sig mot de inhemska läskedryckerna Champis, Festis och Zingo, men i slutet på sjuttioalet tog försäljningen fart. Coca Cola visar att allting går att sälja med mördande reklam, även konserverad gröt som Povel Ramel lär oss.

Coca-Cola är ett av de många multinationella företag som bidrar till miljöförstörelsen i världen, inte bara genom metallburkar som hamnar i miljön utan också genom det freon som finns i alla de kylda läskautomater där drycken säljs världen över. Miljöopinionen har dock lyckats inskräpa i företagen att en miljö-ovänlig profil inte säljer. Inför olympiaden, där Coca Cola är en av huvudsponsorerna, har man därför lovat Greenpeace att försöka använda läskautomater med mindre freon. Det är en vinst för det sega arbetet att inskräpa i företagen att ansvar för miljön är "*good for business*", inte tvärtom.

USA KONTRA VÄRLDEN

USA driver en hård frihandelslinje via WTO (*World Trade Organization*) samtidigt som man är snabb med att ta till skydd för egna utsatta verksamheter som stål och jordbruk. President Bush införde således ståltullar på 30 % som han visste var mot internationella överenskommelser för att vinna fördelar i valen. När USA hotades av kännbara sanktioner fick man dra tillbaka dessa. Konflikter har också uppstått i förhållande till Europa då USA försökt tvinga EU att köpa genmanipulerade grödor och hormonbehandlat kött. Det problematiska är att WTOs frihandelsregler kan hindra ländernas att skydda sin befolkning från matvaror, som de anser skadliga.

TOBAK ETT ALTERNATIV TILL GULD

Columbus kom till Amerika sökande efter guld och kryddor, men han fann tobak. Mycket snart spred sig vanan att röka i Spanien och därifrån till övriga Europa. Ursprungligen var det indianerna som lärde nybyggarna att odla tobak (och majs). I den första engelska kolonin i Jamestown, Virginia blev tobaksodling en viktig inkomstkälla. Den amerikanska söderns ekonomi baserades länge på just tobaks- och bomullsodling med hjälp av slavarbete. Tobaken användes till och med som betalningsmedel.

Än i dag upptar tobaksodling stora arealer i Nord-Karolina, Kentucky och Tennessee eftersom man får mer betalt för tobak än för andra grödor. Dock finns restriktioner för hur mycket areal som får odlas med tobak. Omkring 135.000 personer är sysselsatta med tobaksodling i USA, ytterligare 50.000 jobbar i produktionsledet och omkring 400.000 i indirekta arbeten. Det är en avsevärd industri som dessutom har mycket resurser för lobbyverksamhet. Flera företag har bytt namn så att allmänheten inte ska identifiera dem med tobak. Vem skulle gissa att *Altria* är det bolag som producerar Marlboro, Virginia Slims, Philip Morris och Benson & Hedges?

FRÅN COOL TILL CANCER

På afficherna från den tid då tobaksreklamen florerade såg man ofta en viril man i cowboyhatt och westernstövlar nonchalant lutad mot ett staket rökande en cigarett medan han tittar bort mot en orangeskrimrande horisont. Man ville förmedla en fri livsstil där cigarettens var en del av den manliga modellen. Andra annonser inriktade sig på kvinnor eller ungdomar. Man gjorde lysande affärer på människors önskan att vara coola/virila/eleganta, en önskan som snart förbyttes i ett tobaksberoende. Från 1950-talet och framåt kom dock grus i maskineriet genom rapporter att rökning orsakade cancer. Med sina vinstpengar hyrde tobaksbolagen in försvarsadvokater som länge höll stånd mot angreppen. Under 1990-talet dömdes man till stora skadestånd till privatpersoner som drabbats av cancer. Olika amerikanska delstater krävde också ersättning för ökade sjukvårdskostnader.

CYNISK MARKNADSFÖRING

I USA, liksom på många andra ställen i västvärlden, har kunskapen om rökningens hälsofarliga effekter lett till att förbuden mot rökning på offentliga platser har spridit sig i allt vidare kretsar. Tobaksreklam som vänder sig till ungdomar har förbjudits. I USA har tobaksbolagen efter en rad skadestandsprocesser varit tvungna att punga ut med miljarder dollar till enskilda och till olika delstater. Huvuddelen av dessa kostnader har man dock tagit igen genom ökat pris på cigaretterna. Man räknar också cyniskt med att de som börjat röka under de senaste tio–femton åren inte har någon möjlighet att hävda att de inte visste om riskerna. Därför har de inte heller någon grund för en skadestandsprocess. Alltså kan man fortsätta som om inget hänt.

Amerikanska tobaksbolag inriktar sig nu på att sälja cigaretter till länder i tredje världen och i de forna kommunistiska staterna, där människor röker som skorstenar. Tobaksjättarna försöker bryta sig in på den kinesiska marknaden där man räknar med att få god avsättning för sina produkter. I sin marknadsföring inriktar sig bolagen där på ungdomar, eftersom de lätt faller offer för en livsstilspropaganda. När ett beroende väl skapats är de sedan trogna konsumenter i årtal innan de eventuellt inser sitt eget bästa. Redan i dag räknar man med att över 750.000 kineser dör en för tidig död på grund av rökning.

VINST GÅR FÖRE MÄNNISKORS HÄLSA

Man kan klart se en minskning av rökningen i USA nu när människor har blivit alltmera medvetna om cancerriskerna. Men tobaksbolagen minskar inte sin produktion utan cigaretterna sprids till mindre medvetna regioner.

Tobak ger stora vinster för de amerikanska tobaksföretagen men också för den amerikanska staten och stater världen över genom den skatt man lagt på cigaretter och tobak. Amerikanska staten har tagit in 118 miljarder dollar i tobaksskatt bara under de senaste tio åren rapporterade BBC 1999.

President Bush är emot skadeståndsprocesser mot tobaksbolagen och emot beskattning av tobaksvaror som ett sätt att minska förbrukningen. Karl Rowe, presidentens inrikespolitiska rådgivare, avlönades av Philip Morris mellan 1991–1996 som politisk rådgivare.

MILJÖN SATT PÅ UNDANTAG

På morgnarna brukar jag vandra längs Iowafloden med min granne och de flesta morgnar ser vi flera imponerande *bald eagles*, som dyker efter fisk i floden. Dessa mäktiga örnar med sina vita fjädrar på huvudet (de är inte alls kala) är den amerikanska nationalsymbolen och finns på det amerikanska vapnet. Därför blev det stor uppståndelse då det på sextiotalet uppdagades att de var utrotningshotade. DDT-besprutningen hade lett till att äggskalen blev så tunna att de knäcktes under ruvningen. Rachel Carsons *Tyst Vår* blev en väckarklocka och DDT-användningen förbjöds. Tack vare hennes insatser kan jag njuta av dessa mäktiga fåglar varje morgon.

Efter det abrupta miljöuppvaknandet på 1960–1970-talet somnade dock de flesta amerikaner om igen. De konservativa uppfattar varningarna från miljögrupper som resultat av ”ekologisk extremism” vars syfte är att underminera den amerikanska livsstilen. President Bush inledde sin presidentperiod med att dra in 500 miljoner dollar från miljödepartementets budget.

MILJÖN UNDERSTÄLLD MARKNADEN

När affärsverksamheten styr är det lätt att räkna ut att miljön kommer på undantag. Så har det varit ända från början i USA. De ursprungliga kolonisterna såg landet som något som fanns där för dem att exploatera, en inställning som kontrasterade starkt mot indianernas syn. Indianhövdingen Seattle beskrev i ett berömt tal den indianska synen att ingen kan äga marken utan man förvaltar den för kommande generationer. De nya invandrarna såg i stället land som en köp-och-sälj-vara.

I den moderna amerikanska marknadsmodellen går hänsynen till företagens lönsamhet och konkurrenskraft före allt annat och detta driver miljöhänsynen ut i periferin. Jag trodde knappt mina öron när jag för några år sedan inför Kyotoprotokollets slutförhandlingar fick se amerikanska TV-annonser där man hävdade att växthuseffekten inte var vetenskapligt bevisad och bara ett sätt att skrämman människor. Industrier som förorenar luften lade ned stora summor på en desinformationskampanj. De har också en stark lobbygrupp i Washington och betalade stora summor till president Bushs valkampanj. Nu är det ”*pay back time*”.

USA urholkade först det miljöprotokoll som förhandlades fram inför Kyoto och skrev sedan ändå inte under protokollet. President Bush har lämnat regleringen av växthusgaserna till frivilliga initiativ trots att USA producerar mera växthusgaser än något annat land i världen, allt för att skydda den inhemska industrin från miljökrav. I en tidigare rapport från miljödepartementet krävde Bushregeringen att alla hänvisningar till växthuseffekten skulle strykas. USA producerar mera koldioxid än Australien, Brasilien, Kanada, Frankrike, Indien, Indonesien, Tyskland, Italien, Mexico och England tillsammans. I presidentens så kallade miljöinitiativ, *Clean Air Act*, lyckades man ”minska” problemen med föroreningarna med 25 % genom att stryka koldioxid från listan!

Carl Sagan brukade säga att vår atmosfär är som ett tunt lager av förnissa på ett klot. Vårt lilla jordklot är så vitt vi vet det enda ställe i universum där liv existerar. I stället för att slösa enorma summor på att bygga rymdstationer på månen för en handfull människor borde vi satsa på att garantera att jorden fortsätter att vara beboelig för framtida generationer. Det innebär att i tid vidta åtgärder mot växthuseffekten. Redan ser man att glaciärer över hela klotet håller på att smälta. Klimatförändringarna på lång sikt kan bli förödande genom så oväntade resultat som ändring av havsströmmar. Sveriges goda klimat i förhållande till våra breddgrader beror på Golfströmmen, men risken är att den kan ändra riktning eller stoppas som en effekt av avsmältningen.

Paradoxalt nog kanske president Bush blir tvungen att ändra sin ståndpunkt om växthuseffekten. I en hemligstämplad rapport från Pentagon (som *the Observer* fick tag i i februari 2004) varnar militären för risken för framtida krig/folkvandringar på grund av klimatförändringar. Nord-Europa skulle råka illa ut, men också USA. Kanske presidenten får sig en tankeställare när Pentagon nu också varnar för att effekten av de smältande glaciärerna paradoxalt nog kan utlösa en istid genom förändringen av havsstömmarna. Ytterligare avsmältning kan snabbt tippa den känsliga balansen. Man vet nu att istider utvecklats snabbt (på tio–tjugo år) efter att en kritisk punkt uppnåtts. Inte ett lockande scenario.

ROVDRIFT PÅ VATTEN

Den amerikanska regeringen betalar enorma summor i subventioner till storskaliga jordbruk med hög konstgödselbrukning, trots att det är stort överskott på jordbruksprodukter. Denna form av industriellt jordbruk äventyrar nu inte minst vattentäkterna. I Iowa, där jag bor, är det på många ställen omöjligt att dricka kranvattnet på grund av att så mycket konstgödsel läckt ned i vattentäkterna.

Amerikaner slösar enormt med vatten, som varit en billig råvara. Man har odlat upp fantastiska trädgårdar i ökenområden och var och varannan välbeställd familj har en swimmingpool. Kalifornien, Texas, Arizona, Utah och New Mexico har nu stora problem med vattenförsörjningen. På delstatsnivån har man på sina ställen därför tvingats att införa vattenrestriktioner, vilket är skakande för amerikanen. Restriktioner på naturresurser är inte något som ingår i deras sinnevärld.

Ett annat exempel på bristen på hushållning med naturresurser är att man i delar av Kalifornien odlar ris, som kräver mycket vatten, samtidigt som man måste importera stora mängder vatten från andra delstater. Man kommer att tvingas tänka om vad gäller de grödor man väljer att odla. Vattentillgång börjar bli en känslig fråga.

GENMANIPULERADE GRÖDOR OCH ANTIBIOTIKA

Genmanipulerade grödor har tagit över snart sagt hela det amerikanska jordbruket. Vilka effekter det får för kommande generationer har vi inte en aning om. Nästan all majs och sojabönor som odlas i USA är i dag genmanipulerad.

I stort sett finns det två former av genmanipulerade grödor – dels insektsresistenta former, dels sådana som tål växtgifter. Insektsresistenta arter producerar således insektsgiftet själva i varje cell av växten. Vad händer när vi sedan äter detta? Det vet inte forskarna. Det är således ett gigantiskt okontrollerat experiment som pågår med världens befolkning som försökskaniner.

Amerikanska jordbrukare använder enorma mängder av antibiotika inom djurskötseln. Förvånande nog är 70–80 % av antibiotika-användningen inte motiverad av sjukdomar utan ges för att stimulera tillväxt. Sådan användning har enbart ekonomiska motiv och är hälsofarlig för människorna eftersom riskerna för utveckling av antibiotikaresistenta bakterier ökar. Sverige lagstiftade mot sådan antibiotika-användning redan 1985 och EU 1998. I USA har dock de stora matproducenterna och jordbruksorganisationerna förhindrat restriktioner av antibiotika i djurhanteringen.

ENERGISLÖSERI

Med endast 5 % av världens befolkning står Amerika för 25 % av världens energiförbrukning. Eftersom stora delar av landet har höga temperaturer på sommaren och hög luftfuktighet är luftkonditionering en naturlig del av livet under sommarhalvåret. Detta drar mycket energi men det bidrar också till växthuseffekten genom att luftkonditioneringsaggregaten både i hemmen och i bilarna innehåller freon. Freon finns dessutom i kylskåp och kylanläggningar och man har inget system för återvinning av freonet när dessa skrotas. Freonet stannar kvar i atmosfären under extremt lång tid.

USA har inte infört krav på miljöbesparande maskiner och hushållen har inte introducerats i behovet av energisparande. Man gnäller bara bensinen går upp några ören och använder bilen i alla lägen. Under en termin på Hawaii blev jag djupt skakad över att finna att dessa turistberoende öar inte hade ett utvecklat återvinningssystem för sina sopor. USA producerar mera sopor per person än något annat land.

Inför möjligheten av oljebrist i samband med Irakkriget tog president Bush för första gången upp tanken på att utveckla alternativa energikällor. För första gången satsar man nu statliga medel på forskning för utvecklande av vätgasenergi, men energisparande är det fortfarande inte tal om.

Den energikommission som leddes av vicepresidenten Cheney arbetade utan insyn och dominerades av ledare för energiföretag. Resultatet blev inte oväntat en energiproposition där man gav kolkraftverken stora eftergifter i kraven på uppdatering av deras reningsmetoder enligt mottot "*what is good for business is good for the US*". Man slopade också förslag på strängare regler för kvicksilverutsläpp i atmosfären.

MILJÖPROBLEM I SKUGGAN

Miljöproblemen har efter den 11 september hamnat på undantag i amerikansk politik – nu är det terrorbekämpning för hela slanten. Dessutom är regimen fullt upptagen av att "betala tillbaka" till de företag som stödde dem under valkampanjen. President Bush har upphävt lagar mot oljeborrning i känsliga områden i Alaska och tillåtit skogsavverkning i naturreservat, allt för att tillgodose företagsintressena. Man har godkänt dagbrytning för gruvindustrin och har stoppat nyare krav på avloppsrening för att ge företagen friare händer. Man döljer de verkliga avsikterna bakom falska etiketter som "Initiativet för hälsosam skog" och "Initiativet för en klar himmel". Man ändrade desutom i miljödepartementets skrivning kring växthuseffekten för att undanröja kraven på aktioner.

Med sin politik äventyrar Bushregimen kommande generationers livsmiljö inte bara i USA utan i världen. Genom att republikanerna har majoritet i kongressen kan man driva igenom sina hänsynslösa program. Miljöorganisationer i USA är hänvisade till kostsamma försök att driva frågorna i rättegångar mot regeringen.

ANNAT UTBILDNINGSSYSTEM

AMERIKANSK UTBILDNING

Många av barnen i USA börjar i förskola redan när de är två-tre år gamla. Det är naturligtvis mera en lekskola eller en annan form av dagis men med en del inlärningsmoment. Vid fem börjar barnen i kindergarden och här börjar man på allvar med inskolningen och föreberedande lästräning. Vid sex års ålder börjar man i första klass vilket numera är möjligt också i det svenska systemet.

OLIKA SKOLMILJÖER

Som en följd av den starka motviljan mot federal inblandning är skolsystemet extremt decentraliserat i USA. Utbildningsdepartementet ställer upp riktlinjer men har ingen som helst makt över de lokala skolorna. I stället är det lokala skolråd som ansvarar för ekonomi, läroplaner och skolbyggnader. Man får vissa federala bidrag och bidrag från delstaten, men vilken standard en skola har beror på fastighetsskatten i den aktuella kommunen. Skolor i låglöneområden med hög procent av etniska minoriteter har avsevärt sämre resurser, vilket leder till segregering.

När man har brist på pengar lägger man ut olika avgifter på föräldrarna. I de flesta skolorna betalar barnen för skollunchen, men det finns särskilda program för barn som inte har råd. För att få fram material till skolorna satsar man nu också på företagssponsoring. Man ger till exempel Pepsi monopol på läskautomater i skoldistriktet och får då pengar för detta eller man låter företag förse skolor med material i olika ämnen. Oljebolag kan således bidra med material på miljöfrågor!

Det är skakande att se vilka olika skolmiljöer som barn i olika delar av det här landet och även inom samma stat eller stad kan möta. Skolor i låglöneområden är ofta svårt nedgångna, saknar ofta gymnastiksal och saknar ibland till och med skolböcker. Självklart har eleverna i dessa skolor tveksamma studieresultat. År 2003 stod samtliga delstater inför svåra budgetproblem eftersom de, till skillnad från den federala regeringen, måste balansera sin årliga budget. Detta ledde till nedskärningar i bidragen till skolor på alla nivåer. En redan allvarlig situation blev därmed värre. Det är märkligt att man i det rikaste landet i världen inte satsar på en god undervisning för *alla* unga medborgare. Barn i USA har inte lika förutsättningar till en god utbildning.

Under sin valkampanj myntade president Bush en slogan som appellerade till många: "*Leave no child behind*". Han satte upp kriterier på vad barnen i olika åldrar ska kunna prestera på standardiserade test för att godkänna skolorna. Problemet är att de resurser man skjutit till är otillräckliga och då hjälper slogans föga. I många delstater klarar hälften av skolorna inte kraven på testresultat. Barnen i dessa skolor ska då formellt ha rätt att flytta till andra skolor, men dessa är redan överfulla eller ligger för långt bort. En seriös debatt om skälen till varför dessa skolor inte får goda testresultat hade varit mera rimlig, men det är enklare att formulera slogans och sätta upp testkriterier.

Om de allmänna skolorna i ett område är dåliga sätter de bättre bemedlade familjerna sina barn i privata skolor, vilket ytterligare urholkar de allmänna skolornas

budget. De privata skolorna har ofta en mera tydlig fokusering på en förberedelse för framtida collestudier. Många av de privata skolorna har dessutom en religiös profil. Det finns också s.k. *magnet schools* som har ett särskilt fokus på till exempel vetenskap eller konstnärliga ämnen.

HIGH-SCHOOL

När svenska elever efter nio år i grundskolan väljer linjer på gymnasiet och specialiserar sig fortsätter man i USA med sammanhållna klasser även i *high-school*. Där emot väljer eleverna mer eller mindre avancerade kurser inom ämnen som matte och engelska. Den ytligt sett sammanhållna utbildningen har starkt politiskt stöd, men med ett utanförperspektiv är modellen tveksam. De elever som går vidare till college får inte alls den utmaning som gymnaseåren erbjuder och de andra eleverna får inte heller den yrkesinriktning som mer specifika utbildningsvägar erbjuder. Många slutar dessutom i förtid.

Ett ovanligt inslag i high-schoolutbildningen är att eleverna får en körskolekurs på schemat vid sexton års ålder, då de är tillåtna att ta körkort. Man har också tävlingar mellan olika skolor i debattering med särskilda debattlag. För att kvalificera sig för tävlingarna tränar man naturligtvis under lektionerna. Amerikaner har gedigen träning i att ställa sig upp och tala inför en stor församling och är därför sällan rädda för att presentera ett ämne eller ställa frågor. Man märker detta också i akademiska talares lättsamma framförande, där de ofta börjar med en skämtsam kommentar, som får åhörarna positivt inställda.

Ett annat intressant inslag under high-schooltiden är att eleverna förväntas utföra ett visst antal timmar av samhällstjänst. Det kan röra sig om att man hjälper yngre elever med läs- och skrivsvårigheter, att man går till ett ålderdomshem för att läsa tidningen för äldre med synsvårigheter etc. Det är en angelägen introduktion i idén att alla bidrar till det samhälle, där man växer upp. I det amerikanska samhället förväntas de vuxna också ställa upp och göra frivilliginsatser av olika slag. Här hemma kan detta stöta på patrull med fackföreningar, men det är ett viktigt inslag i ett demokratiskt samhälle. Det finns alltid uppgifter som inte tas om hand av avlönad personal.

Alla elever förväntas läsa ett främmande språk under high-schooltiden, vanligen spanska. Motivationen är dock inte särskilt stark och det är ovanligt att man möter amerikaner som talar ett främmande språk. Generellt är det lågt tempo under högstadiet på high-school genom de sammanhållna klasserna och man kan inte jämföra med den studiemiljö som finns i svenska gymnasieklasser.

En stor grupp ungdomar lämnar high-school i förtid. Särskilt inom etniska minoritetsgrupper är *drop out*-frekvensen alarmerande hög. 2001 lämnade 22 % av de vita ungdomarna skolan utan att avsluta sina high-schoolstudier, men så många som 44 % av afro-amerikanska ungdomar och 46 % av latino-ungdomarna lämnade skolan i förtid!

COLLEGE ÄR DYRBART

Efter high-school går amerikanska ungdomar som kan och som har ekonomiska resurser att fortsätta vidare till college/universitet. Intagningen till de stora delstatliga universiteten baserar sig på skolbetyg och ett intagningstest (SAT). Vid privata univer-

sitet bygger man intagningen också på en personlig uppsats, rekommendationsbrev och vilken typ av samhälleliga aktiviteter som den unga personen deltagit i.

Föräldrar har ofta sparat sedan barnet föddes för att ha råd att betala terminsavgifterna vid college/universitet. Elever med goda skolresultat eller som är duktiga i sport kan dock få stipendier som delvis täcker de höga undervisningskostnaderna.

Unga personer som har råd flyttar oftast till ett college en bra bit bort för att pröva sina vingar. Andra går i stället vidare till ett kommunalt college eller till ett lokalt universitet. Om man går på universitet i den egna hemstaten får man en avsevärt lägre undervisningsavgift, även om den i sig är hög med svenska mått mätt (se nästa kapitel).

De fyra åren på college (*freshman, sophomore, junior* och *senior*) är avsedda att ge en bred allmänbildning, men man specialiserar sig till viss del genom att välja en *major*. Eleverna kan dock byta sin major under resans gång. Den inriktning man valt avgör vilka fasta kurser man måste ta, men man har stor frihet att välja kurser vid sidan om de obligatoriska. Medan det finns vissa grundkrav, som till exempel att alla måste ta en kurs i historia, en i matematik, en i geografi etc., så finns inom varje sådant ämne en uppsjö av speciella alternativ. En elev kan således gå genom college utan att någonsin ha läst en kurs i världshistoria eller ha fått en uppfattning om världens geografi. Om man vid inträdet till college klarar ett grundtest i det språk man läste på high-school behöver man inte läsa något främmande språk. Efter fyra års studier och ett visst antal *credit hours* får man en BA (*Bachelor of Arts*) eller en BS (*Bachelor of Science*).

Det är först efter fyra collegeår som man börjar sina specialiserade yrkesstudier till jurist, psykolog, läkare eller ingenjör eller börjar en doktorandutbildning i något ämne. Här liknar utbildningen mera den vi är vana vid på våra svenska universitet. Juristutbildningen är treårig, psykologutbildningen omkring fem år osv.

SVÅRT ATT ÖVERFÖRA SVENSKA EXAMINA

Mellansteget med de fyra collegeåren gör överföringen av europeiska examina till det amerikanska systemet svåra att få rättvisande. De amerikanska ekvivaleringsinstituten räknar stenhårt på antal år. Därför räknas inte en svensk juristexamen eller en svensk psykologexamen som tillnärmelsevis likvärdig med den amerikanska trots att man kanske har mer än väl samma meriter inom specialområdet. Drar man av fyra år (de allmänna collegeåren) från våra universitetsår blir det ofta inte mycket kvar. Att det inte är en rättvisande bild fungerar inte som argument mot ekvivaleringsinstituten. Jag lyckades få min utbildning ekvivalerad eftersom jag lyckades skrapa ihop fyra år av allmänna studier (inklusive ett amerikanskt collegeår) som jag kunde lägga i potten.

En svensk juridikexamen omfattar fyra år medan den amerikanska bara tre. Trots detta ser man i USA ned på en europeisk juristexamen som man kallar en *Bachelor's degree* fastän den svenske juridikstuderanden har tillbringat mera tid över juridikböckerna. De fyra allmänna collegeåren har den amerikanske juridikstudenten ägnat åt allt annat än juridik. Ändå betecknar man hans/hennes juridikutbildning som en JD.

STIMULERANDE MEN DYRBART UNIVERSITETSLIV

När nybyggarna drog västerut upprättade de hela tiden skolor och förvånande ofta också universitet längs vägen. Staten Iowa erkändes officiellt år 1848, men redan två månader efter startade man ett första universitet i Iowa City, min nuvarande hemstad. Då var bara en del av staten under den amerikanska regeringens kontroll, resten var fortfarande Sioux-indianernas territorium.

VACKERT, GIVANDE MEN DYRT

Studenter flanerar i grupper från ett klassrum till ett annat på det stora campusområdet där husen ofta byggts i en enhetlig stil och ofta omges med vackra parklandskap. Universiteten konkurrerar om studenterna bland annat med en inbjudande miljö. Eftersom de flesta av studenterna bor på campusområdet i *dormitories* eller *fraternities/sororities* bildar universitetet ett samhälle i samhället och en oas för ungdomar att fördjupa sig i studier innan arbetslivet väntar.

De välkända universiteten som Harvard, Yale och Princeton är privata stiftelser som lever på stora donationer och höga terminsavgifter. Ett läsår på Harvard kostade 37.000 dollar (läsåret 2002-2003) för undervisning och kost och logi. Det ger dock en biljett till ett framgångsrikt liv eftersom vilket universitet man gått på betyder mycket för möjligheten att få ett bra jobb i det amerikanska samhället. Min man hade svårt att fatta att jag inte oroade mig över vilket av de svenska universiteten som mina barn valde. Ur hans amerikanska perspektiv var valet av universitet livsavgörande för den framtida karriären.

De delstatliga universiteten har lägre avgifter, men även de kostar mycket pengar jämfört med vad vi är bortskämda med i Sverige. På *University of Iowa*, ett av de tio stora "statliga" universiteten med 29.000 studenter, kunde man komma undan med en undervisningsavgift på 4.500 dollar/år (läsåret 2002-2003) om man var bosatt i Iowa. Annars kostade det 14.500 dollar/år. Till detta kommer så kostnader för mat och logi (som beräknas till omkring 5.500 dollar/år), böcker och personliga utgifter.

Eftersom även de statliga universiteten numera inte får mer än 15-20 % av sin budget i delstatliga medel måste resten täckas av privata donationer och terminsavgifter. Alla universitet har en hel stab av *fund-raisers* som bearbetar forna studenter så att de ska donera till sin skola. De arbetar också hårt för att få fram stipendier till duktiga elever som inte kan betala terminsavgifterna. Man har också ofta stipendier för utländska studenter, så att de ska kunna studera i USA ett år. Jag fick ett sådant stipendium i min ungdom och det var en värdefull upplevelse.

På universiteten finns en rad arbeten (i kafeterior, i bibliotek osv.) som studenterna sköter vid sidan om sina studier för att få ihop litet pengar till uppehållet. Det är mycket vanligt att studenterna arbetar några timmar varje dag vid sidan om studierna.

För de amerikanska ungdomarna är det första gången de är borta från hemmet och anpassningen till den nya friheten och ansvaret brukar ta sin tid. Det mest framträdande draget i den universitetsstad där jag bor är antalet barer. Det är därför inte ovanligt att ungdomar inte fullföljer sina collegestudier. Redan under första året brukar så många som ¼ av eleverna ge upp. Oftast har de varit oförberedda på de krav som högre studier ställer och har svårt att fokusera på studier i en miljö full av frestelser. I genomsnitt slutför bara halva antalet (!) studenter sina fyra collegeår och får sin grundexamen. I dagens Amerika börjar också kostnaderna för college bli så höga att många inte ens kan tänka sig möjligheten att studera där.

INTELLEKTUELL STIMULANS

Under de första collegeåren ska man ha ett visst antal ”credits” varje termin, men det finns stor frihet att välja kurser. Universiteten erbjuder ett enormt smörgåsbord av intressanta kurser. Jag upphör aldrig att förundras över den frihet som universitetslärarna har att utforma sina kurser på de olika institutionerna. Det kan dyka upp de mest fantastiska kurstitlar inom olika ämnen. Det är en synnerligen stimulerande miljö för studier men det är inte alltid att man får en mera gedigen grund i något av ämnena på detta stadium. Ibland kan det vara svårt att välja från detta enorma ”smörgåsbord” och varje elev får därför rådgivning av en särskild handledare om hur de bäst ska lägga upp sina studier.

Jag tillbringade ett år på ett amerikanskt college på 1960-talet där jag lärde mig praktiskt användbara saker som maskinskrivning, design, och bowling men fick också en chans att läsa konsthistoria, internationella relationer, amerikansk litteratur osv. Valfriheten var härlig för ett pausår i livet, men knappast något som jag skulle jämföra med den fokusering man får under ett svenskt universitetsår.

När man däremot börjar med sina *post-graduate* (efter BA eller BS) studier på psykologiska eller juridiska institutionen, när man doktorerar i något ämne eller läser på medicinsk fakultet liknar utbildningen i stort sett den svenska universitetsutbildningen med fokuserade ämnesorienterade kurser, men även här med spännande russin i kakan att välja bland.

Studenterna tillbringar många år på universitet genom att man först måste gå de fyra allmänna åren och sedan specialiseringen – det blir en dyr nota för föräldrarna eller mycket höga lån.

Amerikanska universitet har en intellektuell öppenhet som vi sällan ser i Europa. Man har en rad föreläsningsserier på universitetet dit man inbjuder allmänheten och föreläsare som besöker en institution brukar också hålla öppna föredrag. Att inbjuda gästföreläsare på institutionerna hör till vardagen och de tillför stimulans inte bara till institutionen utan till samhället utanför universitetet. Varje vecka kan jag gå och äta lunch på Internationella klubben och lyssna till en talare som diskuterar situationen i någon intressant del av världen.

Iowa-universitetet är känt för sin skrivarstudio (*writer's workshop*) dit blivande författare från alla delar av USA söker sig. Det innebär att jag flera kvällar i veckan kan gå till den lokala bokaffären och lyssna till en uppläsning av någon nyskriven bok. Är jag för bekväm för att ta mig ut brukar dessa uppläsningar direktsändas på universitetets egen radiostation.

Eftersom man också har undervisning i dans, drama och musik på universitetet finns det ett otroligt utbud av olika föreställningar till rabatterat pris eller helt gratis.

På det stora koncerthuset kommer internationellt kända danskompanier eller kammarorkestrar på turné och vi slipper New Yorks parkeringsproblem och höga biljettpriser.

Varje universitet med självaktning har förstås sin egen tidning, men också sin egen lokala radiostation. Ofta kan man där få tillgång till klassisk musik tjugofyra timmar om dygnet – en bristvara i Sverige. Vid sidan av den klassiska musikstationen finns en jazzstation osv.

Man kan inte överskatta betydelsen av de amerikanska universiteten i det amerikanska samhället. Det är här som det intellektuella livet till stor del har möjlighet att utvecklas och frodas. Studenterna utmanas att tänka i nya banor och lärarna har stor frihet att komma med nya kurser och vinklingar på problem.

Universiteten är både hjärta och livmoder i det amerikanska samhället, skriver författaren Barbara Ehrenreich, men det är förstås en glorifierad version som bara avser det intellektuella livet. Hjärtat, det som pumpar blod i det amerikanska samhället är ekonomin, och ekonomi saknar mänskliga känslor. Därför är det ibland ett hårt samhälle man möter utanför universitetens lummiga campusområden.

SPORT ETT STORT ÄMNE PÅ AMERIKANSKA UNIVERSITET

Sport är ett stort ämne på universiteten, vilket är förvånande för en europé. Om jag var sportintresserad skulle jag kunna se matcher i allt från amerikansk fotboll till basket, brottning etc. Ungdomar som är duktiga i någon sport får ofta ett stipendium, så att de inte behöver betala för sina studier. Särskilda värvare åker på våren runt på high-schools i delstaten och försöker få de absolut bästa fotbolls- och basketbollspelarna att bestämma sig för att studera vid det egna universitetet.

Under läsåret finns en särskild universitetsserie med matcher mellan olika lag, som följs med stort intresse. Amerikansk fotboll liknar en sorts gladiatorspel när de olika lagen drabbar samman. Ofta hamnar spelarna i en enda stor hög när man försöker hindra motståndarna från att ta bollen och springa mot målområdet. Många spelare får skador för livet.

Matchdagarna är det trafikstockning i stan. Arenan på *University of Iowa* tar 60.000 åskådare och ändå är det många som inte får plats vid matcherna. Det lokala fotbollslaget är universitetets maskot och reklampelare. Eleverna följer det egna lagets framgångar och motgångar intensivt även när man lämnat universitetet. Lojaliteten med det egna universitetets fotbolls-/handbollslag återspeglar sig också i villigheten att ge pengar till sin gamla skola. Lagen är ett viktigt kort i fundraisingsammanhang.

Eftersom man är ute efter idrottstalanger är man mindre nogräknad med dessa elevs skolprestationer och eftersom träningen tar mycket tid från akademiska studier blir många atleter inte klara med sin akademiska examen på fyra år. De bästa går dock vidare till en professionell idrottskarriär, där de kan tjäna stora pengar. Universiteten tjänar således som en plantskola för den professionella idrotten.

Det absurda är att på *University of Iowa* har chefstränaren för den amerikanska formen av fotboll en miljon dollar i årsinkomst plus extrainkomster. Universitetets president har en årsinkomst på omkring 270.000 dollar. Det speglar något av de märkliga prioriteringarna inom amerikanskt universitetsväsen.

ANNORLUNDA RÄTTSSYSTEM

COMMON LAW OCH JURISTERNAS PARADIS

I den klassiska filmen *Tolv edsvurna män* beskrivs det dynamiska spelet bakom kulisserna i en jury som försöker enas om ett domsslut. En amerikansk jury har oftast tolv medlemmar som sitter med vid hela rättegången och efter slutpläderingen drar sig tillbaka till ett enskilt rum för överläggningar. Man måste komma fram till enighet i skuldfrågan och det är många gånger en komplicerad process med starkt gruptryck. Efter utslaget i skuldfrågan kommer man tillsammans med domaren sedan fram till påföljden. Alla medborgare kan kallas att ingå eftersom jurytjänst är en medborgerlig skyldighet.

Åklagaren och försvarsadvokaten kan påverka juryns sammansättning genom att välja bort vissa medlemmar. I vissa civilrättsfall har man inte en jury och en person kan även i brottsmål avstå från rätten till en jury, men det är ovanligt.

COMMON LAW

Amerikas rättssystem är ett arv från det engelska *common law*-systemet. Det innebär att man utgår från tidigare juridiska beslut mera än en given regelbok, som är det vanliga i det europeiska civilrättssystemet. Domarna i USA tolkar ett fall utifrån tidigare domsslut och i slutändan bygger lagarna på domstolsutslag i Högsta Domstolen. Här refererar man till viktiga domstolsutslag i HD som ”*Roe versus Wade*” (de olika målsägandena i ett domsslut om rätten till abort) i stället för en referens till en viss lagparagraf.

Ett något märkligt inslag i det amerikanska domstolssystemet är att man i vissa fall kan köpa sig ett lindrigare straff genom att gå med på att förklara sig skyldig till ett brott med mindre allvarligt straff (*plea bargain*). Då undviker man en pressande domstolsprocedur och får ett (avsevärt) mildare straff. Vissa brottslingar kan också genom att samarbeta med polisen i en brottsutredning och lämna information om andra anklagade få ett lindrigare straff. Man anser att *plea-bargains* gör att en rad fall kan lösas smidigare, men det är en tveksam princip ur ett rättsperspektiv.

EN POLITISK MAKTFAKTOR

Högsta Domstolens ledamöter är politiskt tillsatta och domarna nomineras av presidenten och godkänns av kongressen. Domarna i Högsta Domstolen sitter på livstid. De uppnår ofta en hög ålder och de avgår först vid sjukdom eller dödsfall. Den president som är vid makten när en domare dör eller avgår får således chansen att påverka domstolen och det politiska beslutsfattandet i landet under nästan fyrtio års

tid. Nästan alla frågor av vikt blir förr eller senare en fråga för HD. Vid presidentvalet år 2000 var det till slut HD som kom att avgöra valutgången.

HD har sju ledamöter, varav en är *chief justice*. I dag är det den konservativa domaren William Renquist. För närvarande är det en prekär balans mellan konservativa och demokratiska krafter i HD.

Även domare på betydligt lägre nivåer är politiskt tillsatta och således en viktig bricka i det politiska spelet. De sitter dock inte på livstid som domarna i HD gör.

En otrolig mängd nya jurister utexamineras från juridiska fakulteter varje år eftersom man inte har begränsning av intagningen. Bara en bråkdel av dem kommer att bli advokater eller domare. Många studenter ser juristutbildningen som en inkörsport till en politisk karriär och till arbeten i olika organisationer. Jurister i USA har haft en central roll i arbetet mot rasdiskriminering och för mänskliga rättigheter eftersom mycket av samhällsförändringen i ett common law-system sker genom legala strider i HD och genom att man driver fram ny lagstiftning på federal- eller delstatsnivå.

STÄM DOM!

När vi skaffade en ny bil öppnade jag instruktionsboken och förbluffades över fyrtio sidor om hur man sätter på sig säkerhetsbältet, om sätenas placering och om krockkuddarna, allt för att bilföretaget inte ska utsättas för en skadeståndprocess vid en olycka. Det är bara en illustration av hur industrin överlever i ett land som blivit juristernas förlovade land.

Vid en större olycka, som till exempel en flygkrash, händer det att mindre nogräknade jurister hyr in sig i en hotellsvit i närheten av olycksplatsen för att kunna ta emot skadeståndsanmälningar från offren eller offrens anhöriga. Stora annonser i dagspressen talar om vart man ska vända sig. Advokaterna arbetar då ofta under ett kontrakt där de inte kräver pengar under arbetets gång, men tar 50–60 % av vinsten vid ett positivt utfall i skadeståndprocessen. Dessa jurister är inte särskilt väl sedda utan brukar kallas ”*ambulance chasers*”.

Modellen att ta en del av vinsten används dock ofta i skadeståndprocesser, när målsägandena inte har pengar, som vi såg i filmen *Erin Brockowicz*. En advokatfirma stämde där ett företag som släppt ut miljöfarligt avfall för att få fram skadestånd till en rad personer som blivit sjuka av vattnet. Möjligheten att ställa miljöbovar och andra som bryter mot föreskrifterna till svars är en rättighet som uppskattas mycket i USA, men som också missbrukas. Man stämmer personer för alla möjliga och omöjliga förseelser.

I vissa yrken är man i USA speciellt utsatt för mer eller mindre rättmätiga skadeståndskrav och måste ha heltäckande ansvarsförsäkringar. I januari 2003 strejkade kirurger i flera delstater för att kostnaderna för ansvarsförsäkringar hade blivit extremt höga. Kirurger kan betala över 200.000 dollar/år för sin försäkring. Som psykoterapeut är jag tvungen att ha en ansvarsförsäkring som täcker skadeståndskrav på tre miljoner dollar från en klient. Det är dock småpotatis jämfört med vad läkarna måste försäkra sig mot.

Det kulturella mönstret i USA leder lätt till att man vänder sorgen och för-tvivlan över en förlust av anhöriga till ett sökande av en syndabock. Mitt intryck är att en skadeståndprocess snarast förlänger än underlättar sorgeprocessen, men här ses det som en värdefull del av systemet.

JURISTER ALLTID INKOPPLADE

Även i praktiska transaktioner spelar jurister en avgörande roll i det amerikanska vardagslivet. Att skilja sig utan att koppla in en advokat har man knappast hört talas om och advokaternas kamp leder ofta till större splittring än själva skilsmässan.

Vid testamentsskrivande kopplas advokater automatiskt in med resultatet att det blir en tjock lunta. När man köper ett hytt hus är det likaledes en lång och kostsam juridisk procedur som resulterar i en tjock papperslunta. Vid varje försäljning ska hela kedjan av transaktioner bakåt utredas. Att man en gång för alla har lagfart på fastigheten räcker inte här. Min amerikanske man, som är jurist, trodde inte sina ögon när jag sålde mitt hus i Sverige och köpte ett nytt utan att någon jurist var inkopplad. Att vi bara skrev på ett antal papper vid ett möte på den långivande banken var hart när obegripligt för honom.

JURISTERNAS DUBBLA STATUS

I ett land utan en aristokrati har juristerna sedan amerikanska statens grundande kommit att fylla denna roll. Juristernas bars upp av ett samhällsansvar och nästan alla ledande politiker hade en juridisk bakgrund. De satt med i lagstiftande församlingar och de drev samhällsutvecklingen framåt, så de hade en självklar status.

På senare år har bilden av advokaten kommit att bli mera dubbel genom att man fått ett överflöd av jurister i samhället och att yrket kommersialiserats i så hög grad. Många advokatfirmor tar ut arvoden som är astronomiska. Ett enkelt telefonsamtal leder till en stor räkning. En ung jurist på en stor advokatfirma förväntas arbeta in minst ett femtontal "betalningsbara" timmar på en dag.

Dagens Amerika överflödar av sadistiska advokatsskämt som det här: "Vad är skillnaden mellan en skunk och en advokat som blivit överkörd av en bil?"

Svar: "Vid skunken finns det bromsmärken."

DÖDSSTRAFFET STARKT FÖRANKRAT

Mitt första år i USA sammanföll med val till kongressen och till delstatsguvernör. Jag trodde inte mina öron när kandidat efter kandidat i TV-annonser skröt med hur många de hade skickat till elektriska stolen när de var delstatsguvernörer. Krafttag mot brott och inrättande av nya polistjänster var ständiga vallöften under 1990-talet. Däremot förekom inte någon analys i media av kopplingen mellan brottsligheten och droger och den fattigdom och misär, som många amerikaner växer upp under.

DÖDSSTRAFFET HAR FOLKLIGT STÖD

Dödsstraffet är en del av den amerikanska historien. Den första avrättningen skedde 1662 i kolonin Virginia, där Daniel Frank avrättades för stöld. Inte förrän under 1960-talet ifrågasattes lagstiftningen om dödsstraff och ett moratorium infördes. Högsta Domstolen reviderade lagarna för utmätande av dödsstraff och obligatoriskt dödsstraff vid vissa brott avskaffades. Dödsstraffet blev dock kvar som en påföljd efter att HD 1976 förkunnat att dödsstraff *inte* kan anses som ett ”grymt och ovanligt straff”!

Trettioåtta delstater (av femtio) plus den federala regeringen har nu dödsstraff som en påföljd i sina lagar. I vilken delstat ett mord utförs avgör således om dödsstraff kan komma att utdömas eller inte. Vilken lott man drar i dödsstraffstombolan beror också på vilken hudfärg man har eller hur mycket pengar man har till sitt försvar, som rättegången mot O J Simpson tydliggjorde. Inga rika personer brukar avrättas, men däremot brukar svarta personer ligga mera illa till.

Från 1976 fram till aug 2001 har 725 personer avrättats i USA. Man hamnar därmed på fjärde plats efter Kina, Irak och Saudi-Arabien, ett inte särskilt hedrande sällskap. USA är den enda västliga demokratin som har kvar dödsstraffet.

Valretoriken jag hörde i början av 1990-talet illustrerar hur stark folklig förankring dödsstraffet har i dagens amerikanska samhälle. Man drar sig inte ens för att avrätta förståndshandikappade eller mentalsjuka personer. USA ingår dessutom i en selekt grupp av länder som avrättar ungdomar som begått brott innan de var arton år gamla. Förutom USA är det bara Iran, Nigeria, Pakistan, Saudi-Arabien och Jemen som avrättar ungdomar. Till och med Kina, som annars inte brukar dra sig för att avrätta människor, har förbjudit avrättning av ungdomsfångar. Under år 2002 avrättades bara tre personer i hela världen som begått sina brott när de var under arton, alla dessa i USA. USA gör därmed avsteg från det mänskliga rättighetsprotokoll som man ratifierat (ICCPR) medan man är snar att kritisera andra för avsteg.

Att USA i sitt stöd för dödsstraff befinner sig ur fas med den västliga världen är människor här i allmänhet inte medvetna om. Den amerikanska inställningen är att ”det Amerika gör är alltid det rätta”. Man har för övrigt inget att egentligen jämföra med eftersom pressen sällan visar upp andra länders annorlunda sätt att hantera problem. Det finns dock grupper som arbetar mycket systematiskt *mot* dödsstraffet, och de har lyckats kasta en del grus i maskineriet, men systemet fortsätter att frodas.

INGEN PARDON

När Karla Faye Tucker skulle avrättas i Texas 1998 väckte det stor internationell uppmärksamhet, eftersom hon hade genomgått en religiös omvändelse och hennes uppträdande under många år i fängelset varit exemplariskt.

Karla Faye använde droger redan vid åtta års ålder. Hennes mamma var en ensamstående prostituerad och hon blev själv prostituerad vid fjorton. Det var inte tvekan om att hon tillsammans med sin dåvarande fästman utfört det bestialiska mord som ledde till dödsdomen. Problemet var att man stod i begrepp att avrätta en person som enligt alla bedömare i fängelset för första gången fått en chans att rehabiliteras. Hon var dessutom den första kvinnan i Texas som dömts till döden sedan det amerikanska inbördeskrigets dagar. Hennes nådeansökan avslogs dock av prövningsnämnden i Texas och dåvarande guvernören George W Bush signerade dödsdomen.

Många delstater har trots att de har dödsstraff som en påföljd i sitt lagsystem i praktiken behandlat straffet som livstids fängelse och avstått från avrättningar. 2002 fanns drygt 3.500 fångar på *death row*, men man avrättade bara 71 personer under året. De flesta avrättades i Texas, som är känt för att avslå alla nådeansökningar.

GRUS I MASKINERIET

Det har kommit en hel del grus i det väloljade dödstaffsmaskineriet på senare tid. Ny DNA-teknik har visat att en förfärande andel av de som dömts till döden har varit felaktigt dömda. Bara i delstaten Illinois visade det sig att tretton personer på *death row* var oskyldiga. Det ledde till att guvernören i Illinois införde ett uppehåll i avrättningarna i januari 2000. De felaktiga domarna riktade strålkastarljuset mot godtyckligheten i domstolssystemet. En svart person som anklagas för mord har mycket större chans att dömas till döden än en vit person.

Guvernören i Illinois, George Ryan, ställde till stor uppståndelse när han dagen innan han slutade sin mandatperiod (i januari 2003) omvandlade straffet för 152 fångar på *death row* till livstids fängelse. Dagen innan frisläppte han dessutom några fångar som torterats till att avge bekännelser. Han ställde inte upp till nyval, så han kunde följa sitt samvete. Hans beslut ledde till en smärre folkstorm.

Nu har ytterligare en skandal skakat systemet. Det visade sig att DNA-testerna från ett visst laboratorium i Houston, Texas ofta var felaktiga. Oskyldiga hade dömts till långa fängelsestraff på grundval av felaktiga DNA-bevis. Det är extra allvarligt med felaktiga test i Texas, som avrättar fler dödsdömda fångar än någon annan stat.

OFTAST INTE ELEKTRISK STOL

När vi tänker på dödsstraff tror vi att det sker via den smått legendariska elektriska stolen, men det är faktiskt undantag. Olika stater använder sig av olika metoder, som dödlig injektion, gas, hängning eller elektriska stolen. Av de 71 personer som avrättades under 2002 avrättades 70 personer genom en dödlig injektion och bara en person i den elektriska stolen.

Den första avrättningen i en elektrisk stol ägde rum 1890 och när strömmen bröts efter femton sekunder visade sig offret fortfarande vara vid liv. Man fortsatte då i desperation i fyra minuter till med obeskrivligt resultat. Konstruktören Westing-

house lär ha sagt att ”det hade varit enklare med en yxa”. Som ett sätt att distansera sig från handlingen att ta en annan persons liv har man dock behov av olika tekniska lösningar. Nu visar det sig att även den dödliga injektionen kan innehålla substanser som inte tar bort smärtan men väl möjligheten att kommunicera vad personen känner.

Ett makabert element vid dagens avrättningar är att anhöriga till offren och till den dödsdömde inbjuds att närvara vid proceduren. Man anser att offrens anhöriga ska få en lättnad i sin sorg över dödade anhöriga genom att *se* förövaren dö. Det är en gammaltestamentlig form av ”öga för öga, tand för tand”. I media talar man ofta om att förövarens död ska få de överlevande att kunna ”gå vidare”. Hämnden och utsläckandet av förövarens liv ses som en grundförutsättning för läkningsprocessen, vilket är en tvivelaktig föreställning.

AMERIKANSKA FÄNGELSER

När jag går till min årliga mammografiundersökning på sjukhuset brukar jag inte sällan stöta på kvinnor i orange overaller med kedjor kring fotknölna, kedjor kring armlederna och också ofta en kedja runt midjan som förbinder dem med en väktare. Det är kvinnliga fångar från det lokala fängelset, som bokstavligen behandlas som kedjefångar.

FÄNGELSE-EXPLOSION

Över två miljoner fångar fyller just nu de amerikanska fängelserna – en veritabel explosion. Amerika har passerat Ryssland och Kina i termer av procent av befolkningen som tillbringar sin tid i fängelser. Många har hamnat där på grund av drog-brott, en följd av att Ronald Reagan proklamerade ett krig mot droger på 1980-talet, när han inte längre hade Sovjetunionen som fiende. Tillgången till vapen leder också till många våldsbrott. Man har också i många stater infört ett system med obligatoriska minimistraff vid upprepade förseelser. I Kalifornien gäller tre förseelser och sedan är det obligatoriskt långt fängelsestraff (upp till 25 år) oberoende av om det rör sig om småstöld. Fängelserna har fyllts i rask takt. Bara Kalifornien har fler personer i fängelse än Frankrike, Storbritannien, Tyskland, Japan, Singapore och Nederländerna tillsammans, noterade den amerikanska tidningen *Atlantic Monthly*.

KOSTNADEN FÖR DEN HÅRDA LINJEN

Det amerikanska samhället spenderar enorma summor på fängelserna och i stater som Kalifornien och Arizona har man prövat att i stället skicka narkotikaberoende personer på rehabilitering. Det är mycket billigare, men väcker ont blod. Samhällsklimatet favoriserar en hållning där man är ”*tough on crime*” så politiker övertrumfar varandra i krav på tuffare tag i sina vallöften.

Amerikaner tror benhårt på straffets avhållande effekt och de monetära och psykiska kostnaderna blundar man för. Det är inte tal om att i stället satsa på preventiva åtgärder eller begränsning av vapeninnehavet. Eftersom brottsstatistiken visar minskande antal brott är de flesta nöjda. Att det sker till priset av att staten Louisiana nu har 1 % av sin befolkning i fängsligt förvar tycks inte bekomma de flesta.

DISKRIMINERANDE STRAFF

Personer i fängelse har inte rätt att rösta och i flera stater återfår man inte sin rösträtt efter att man avtjänat sitt straff. Det innebär att en del av befolkningen berövas sina demokratiska rättigheter på ett sätt som inte sker i de flesta västliga demokratier.

Antalet kvinnor i fängelserna har dubblerats sedan 1990 men det mest alarm-erande är den stora andelen av den svarta befolkningen som befinner sig bakom lås och bom. Bland svarta män i åldern 20–30 år satt så många som 11 % i fängelse 1999. Motsvarande siffra för vita män är 1,5 %.

När föräldrar kastas i fängelse har det en allvarlig effekt på familjen. 1999 hade 1,5 miljoner barn i USA en förälder i fängelse.

UNDERÅRIGA DÖMS SOM VUXNA

Sedan 1992 har fyrtio stater antagit lagar som gör det lättare att döma underåriga som vuxna. I Michigan har en tolvåring, Nathaniel Abraham, ställts inför rätta och dömts vid en vuxendomstol. En psykiater har bedömt att hans mentala fungerande snarast ligger på en sexårings nivå.

I stater som Colorado, Georgia, Maryland och Louisiana placeras ungdomar i vuxenfängelser, där de ofta utsätts för våld och sexuella övergrepp och där de inte har möjlighet att studera. *Human Rights Watch* beskrev hur ungdomar i Baltimores Detention Center var inlåsta i smutsiga, dåligt upplysta celler som krälade av kackerlackor. Våldsamheter utbröt ofta och då kunde alla celler låsas, ibland veckovis.

Det är extra smärtsamt med denna praxis när USA som första land i världen (1899) insåg att ungdomar skulle dömas separat och inrättade ungdomsdomstolar.

GRYMMA ÖVERVAKNINGSMETODER

Amerikanska fängelser har rykte om sig att vara brutala inrättningar med frekvent övervåld från vaktpersonalen men också fångarna emellan. I många delstater använder man elektriska pistoler för att bestraffa fångar. Fångar kan under rättegångar eller transport också tvingas bära elektriska bälten (*electro-shock stun belts*) så att vakterna kan ge dem stötar genom att trycka på en knapp på en kontrollpanel om de på något sätt opponerar sig.

Man har också inrättat speciella säkerhetsavdelningar där fångarna hålls helt isolerade under 23,5 timmar/dygn. Omkring 20.000 fångar hålls i dessa *Supermax*-fängelser. Fängelserevolter var tidigare ett vanligt förekommande fenomen i amerikanska fängelser beroende på förhållandena, men det har blivit allt mera omöjligt med den moderna tekniken.

Den senaste trenden är privatisering av fängelserna, vilket har lett till utveckling av ett fängelseindustriellt komplex. 1999 fanns det 140 privatägda fängelser och fler är på gång. Wall Street ser detta som en intressant sektor att investera i.

CHAIN GANGS

Jag trodde knappt mina ögon när jag i Florida såg sammankedjade fångar med fotbojor och fängelsekläder arbeta med att röja vägrenarna. Det väcker direkt bilder från slaveriets dagar. Förutom Florida kan man få se dessa scener med ”*chain-gangs*” i Alabama eller Arizona, scener som man skulle tro härrör från gamla amerikanska filmer. Allt fler stater prövar nu olika metoder för att sätta fångarna i produktivt arbete. En rad firmor framställer sina produkter i amerikanska fängelser. USA har länge kritiserat Kina för sådan illegal konkurrens, men nu är det amerikansk praxis.

AVSLUTANDE REFLEXIONER:

PROBLEMFYLLD
STORMAKT

PROBLEMFYLLED STORMAKT VID VÄGSKÄL

USA ser sig som det demokratiska föredömet i världen. Landet har en stolt tradition men om man ser till den aktuella situationen ur ett demokratiskt perspektiv är det en ganska dystert bild som framträder:

- Amerikansk politik styrs i hög grad av storkapitalet och de stora företagen, som genom sina stora kampanjbidrag får en direktlinje till politikerna.
- Landet har de lägsta röstsiffrorna i den västliga världen delvis på grund av registreringskrav men också på grund av att stora delar av befolkningen känner sig alienerade från den politiska processen.
- När bara 30 % av befolkningen regelbundet läser tidningen är majoriteten av befolkningen hänvisad till TV-information, som är snuttifierad och underhållningsfokuserad. Valinformationen består till hög grad av negativa kampanjannonser som smutskastar motståndarkandidaten, eftersom politikerna måste betala för informationen.
- Media, ägs av storföretag(are) som sätter vinstintresset i förgrunden och som i allt mindre grad tar sitt ansvar som den fjärde statsmakten. Media har blivit megafoner åt makten. Som motvikt finns nu dock alternativ information på internet.
- En i stora delar dåligt informerad och lättledd allmänhet utgör inte den bromskloss för destruktiv politik som behövs i en demokrati.
- President Bush och hans regering har systematiskt fört allmänheten bakom ljuset vad gäller de verkliga motiven för sin politik inte bara utrikes- utan även inrikespolitiskt.
- Alltsedan Reagans presidentperiod på 1980-talet har amerikansk politik dominerats av en aggressiv retorik i förhållande till den federala regeringen, trots att denna är betydligt mindre i omfång än i andra industrialiserade länder. En rad nedskärningar av det sociala skydds nätet förvärrar situationen för utsatta grupper i landet. Det saknas också resurser för uppbyggnad av skolorna, som redan tidigare var i dåligt skick.
- USA har de största inkomstklyftorna i något industrialiserat land. Den amerikanska drömmen om att bli rik genom hårt arbete har hållit underklassen tyst.

- Att diskutera fattigdomsproblematiken och att grupper av amerikanska barn växer upp i ghetton utan tillgång till rimliga skolor, sjukvård eller frihet från ständigt risk mot sina liv (p.g.a. vapenkulturen) är inte politiskt korrekt. Befolkningen har utvecklat en selektiv blindhet för denna cancer-svulst i samhället.
- Religionen har kommit att spela en selektiv politisk roll sedan fundamentalistiska religiösa rörelser på 1980-talet beslutade att ställa sina omfattande ekonomiska och personella resurser bakom konservativa politiker. Detta kan framgent påverka kvinnors möjligheter att välja en abort liksom möjligheterna att använda stamceller i medicinsk forskning. Det påverkar också undervisningen i skolorna.
- Trots separationen mellan kyrka och stat har religionen kommit att påverka storpolitiken genom presidentens föreställning att vara "ett Guds redskap" och föreställningar att hans mission är att utrota ondskan i världen.
- Aggressiva konservativa krafter skyr inga medel för att driva sin politik och komma åt demokratiska ledare, alltifrån Whitewateraffären, Monika Lewinsky-affären, presidentvalet 2000 och återkallandet av guvernörerna i Kalifornien. Möjligheten att driva en långsiktig och balanserad politik minskar.
- Välfinansierade konservativa tankesmedjor driver en hårdför kampanj mot det som finns kvar av ett socialt skyddsnet i landet.
- Medan republikanernas politiska plattform kräver en balanserad budget har såväl president Reagan som president Bush II skapat rekordstora underskott i statsbudgeten. President Clinton lyckades betala av statsskulden och statsfinanserna hade ett betydande överskott när George W Bush tillträdde. Hans olika skatteåterbetalningar för de rika och företagen parallellt med kriget i Afghanistan och Irak och ökade satsningar på militären har lett till ett lavinartat underskott, som kommer att belasta framtida generationer och äventyra grundläggande stödstrukturer i samhället.
- Dollarn är världens nuvarande guldmyntfot. Med ett rekordstort underskott i bytesbalansen och i statsfinanserna håller dollarn på att nedvärderas. Denna process pågår, men hur denna process utvecklas (stegvis eller abrupt) påverkar intimt andra länders valuta och ekonomiska utveckling.
- Amerikanskt dominerade institutioner som Världsbanken och IMF driver en politik som utsätter låntagarländer för krav på strukturell anpassning som äventyrar möjligheterna för regeringarna att förse sina befolkningar med grundläggande resurser, som mat till rimlig kostnad, skolgång, hälsovård, åldringsvård etc. Politiken leder till ökad stress på de fattiga med risk för internt kaos och uppror i sårbara tredjevärlden-länder.
- Den globaliserade ekonomin drivs av amerikanska ekonomiska modeller som inte tar hänsyn till miljön, är ensidigt vinstdrivna och utsätter arbetarna för allt större påfrestningar.

- Amerikas 5 % av världens befolkning använder 25 % av energiresurserna, men energisparande finns inte på den amerikanska radarskärmen. Genom att blunda för växthuseffekten och skjuta över ansvaret på frivilliga initiativ riskerar USAs regering under George Bush miljön också globalt sett. Människor överallt på den här lilla planeten kan bli offer för en amerikansk ovilja att reglera företagens utsläpp.
- Amerika har en våldspräglad kultur som via media sprids till världen i övrigt. Inrikespolitiskt finns en benägenhet till gammaltestamentliga lösningar (dödsstraff, vapen och nya fängelser) i stället för en djupgående analys av samhällsproblemen. Man ser lösningen på internationella problem i liknande svart-vita termer med militära lösningar som främsta medel.
- USA anser sig ha svaren på världens problem och har axlat rollen som "världspolis" med sin egen agenda där man skjuter FN och internationell rätt åt sidan. Möjligen kan man tänka sig FN som "städgumma".
- Den amerikanska motståndet mot internationella avtal och internationell rätt har tagit en allvarlig vändning under president Bush. Han har ensidigt upphävt centrala avtal (*ABM, Anti Ballistic Missile Treaty* och *CTBT, Comprehensive Test Ban Treaty*) som framförhandlats med stora ansträngningar och vägrat skriva under Kyotoprotokollet och avtalet om den nyinrättade internationella domstolen (ICC). Han har t.o.m. utsatt länder som skrivit under ICC-avtalet för ekonomiska påtryckningar.
- USA är på väg att starta "en andra kärnvapenålder" genom att börja utveckla mindre kärnvapen som planeras att användas som *bunker busters*. Man sänker därmed tröskeln för användning av kärnvapen i krig världen över. USA har dessutom i båda krigen i Irak använt sig av utarmat uran i vapen som använts för att desarmera tanks. Tonvis av kärnavfall har spritts över krigsskådeplatser i Irak med avsevärda hälsorisker för befolkningen.
- USA använde icke-spridningsargument för sin militära aktion mot Irak och i argumentationen mot Nord-Korea och Iran, men man är själva i full färd med vidareutveckling av sitt nukleära program, bl.a. utveckling av små, taktiska kärnvapen. Icke-spridning av kärnvapen är en central fråga, men USA:s sätt att angripa problemet inger inte förtroende utan luktar dubbelmoral.
- USA har återupptagit sitt program för utveckling av rymdvapen – Reagans *Star Wars*-program. Målet är inte bara missilförsvar utan att skaffa sig herravälde i rymden. Man planerar även för kärnvapen i rymdkrigföring.
- Terrorattacken den 11 september 2001 har ändrat hela den inrikespolitiska balansen. Regeringen har drivit en politik som cyniskt spelat på terrordrädslan för sina egna syften. Kritik mot regeringen har tystats som opatriotisk.

- USA har nu hållit över 600 krigsfångar på Guantanamobasen på Kuba i två år utan rättegång eller rätt till kommunikation med juridiska ombud med hjälp av legalt hårklyveri. Man bryter därmed mot internationella regler för hur krigsfångar ska behandlas.
- Den neo-konservativa falang som styr i Vita Huset har systematiskt misslett det amerikanska folket och drivit en cyniskt amerikocentrisk politik som inte respekterar internationell rätt eller internationella institutioner. De neo-konservativa planerna för framtida krigsinsatser kan utsätta världen för allvarliga hot.

Det är en problematisk bild av den nya supermakten, som har ett aldrig tidigare skådat inflytande över världspolitiken.

För första gången i historien har vi en stormakt vars inflytande når till alla delar av klotet, som har total ekonomisk och militär kontroll och vars vapen kan uttradera jorden på en eftermiddag. Det finns inte ett enda land på jorden som inte påverkas av USA:s olika manipulationer vad gäller ekonomi, kultur och miljö.

En fortsatt neo-konservativ politik à la George W Bush & Co ter sig alltmera riskfylld för landet och inte minst för världen. Presidentvalet 2004 blir därför en vattendelare och har stor betydelse för vilken sorts land USA kommer att utvecklas till. I november 2004 får vi en bild av om Bush med hjälp av sina kampanjmiljarder har lyckats dupera och få stöd bland dem som röstar. Bland stora delar av befolkningen med konservativ läggning är president Bush fortfarande populär, precis som president Reagan en gång i tiden.

De demokratiska presidentkandidaterna strävar efter ett annat Amerika och de vill återvända till en samarbetsmodell internationellt. De möter entusiastiska väljare som har sett sitt land "kidnappat" av ultrakonservativa krafter. Det rekordstora engagemanget under primärvalen 2003-2004 bådär gott, men ännu har svartmålningskampanjen av den demokratiska presidentkandidaten bara börjat. Frågan är om de demokratiska krafterna fortfarande har en chans att ge amerikansk politik ett humanare ansikte och en annan utrikespolitik.

Den kanadensiske premiärministern Pierre Trudeaus uttalande om "att leva granne med USA är som att sova med en elefant" är aktuellt också för resten av världen. Därför behöver vi veta hur denna elefant tänker.

LITTERATURFÖRTECKNING

Här är några böcker/rapporter av alla de som jag läst som en bakgrund till texten:

- Berman, Morris (2000) *The Twilight of American Culture*. Norton & Co., NY.
- Cohen, David (2001) *Chasing the Red, White & Blue. A Journey in Tocqueville's Footsteps Through Contemporary America*. Picador, NY.
- Davis, Kenneth (1990) *Don't Know Much About History. Everything you need to know about American history but never learned*. Crown Publisher, NY.
- Franken, Al (2003) *Lies and the Lying Liars who Tell Them. A Fair and Balanced Look at the Right*. E P Dutton, NY.
- Frum, David & Pearle, Richard (2003) *An End to Evil: How to Win the War on Terror*, Random House, NY.
- Ehrenreich, Barbara (2001) *Nickled and Dimed: On (Not) Getting By in America*. Metropolitan Books, NY.
- Herman, J. Viola (1990) *After Columbus. The Smithsonian Chronicle of the North American Indians*. Smithsonian Books, Washington DC.
- Jasper, James M. (2000) *Restless Nation. Starting over in America*. Univ. of Chicago Press.
- Jonsson, Stefan (1993) *De Andra. Amerikanskt kulturkrig och europisk racism*. Pan pocket. Norstedts förlag, Sthlm.
- Kristol, Irving (1999) *Neoliberalism: The Autobiography of an Idea*. Ivan R. Dee Inc., Chicago.
- Krugman, Paul (2003) *The Great Unraveling. Losing our Way in the New Century*. W.W. Norton & Co., NY.
- Krugman, Paul (2003) "The Tax-Cut Con" i *New York Times Magazine* Section, Sept. 14, 2003 s. 54-62.
- Laxer, James (2000) *Discovering America. Travels in the Land of the Guns, Gods and Corporate Gurus*. The New Press, NY.
- Lifton, Robert J. (2003) *The Superpower Syndrome. America's Apocalyptic Confrontation with the World*. Thunder's Mouth Press/ Nation Books, NY.
- Lind, Michael (2004) "A Tragedy of Errors" in *The Nation*, Feb 23, 2004.
- McElroy, John H. (1999) *American Beliefs: What Keeps a Big Country and a Diverse People United?* Ivan R. Dee, Chicago.
- Miringoff, M. & Miringoff, M-L. (1999) *The Social Health of the Nation. How America is Really Doing*. Oxford University Press.
- Moore, Michael (2002) *Stupid White Men and Other Sorry Excuses for the State of the Nation*. Penguin Books, London.
- National Center for Children in Poverty (2000) "Child Poverty in the States. Levels and Trends from 1979 to 1998." Research Brief 2, Mailman School of Public Health, Columbia University, NY.
- Opposing Viewpoint Series:
- Gun Violence* (2001) Greenhaven Press, San Diego, Calif.
- The Environment* (1999) Greenhaven Press, San Diego, Calif.
- America's Prisons* (2001) Greenhaven Press, San Diego, Calif.
- The Death Penalty* (2001) Greenhaven Press, San Diego, Calif.
- Religion in America* (2001) Greenhaven Press, San Diego, Calif.

- Schor, Juliet B. (1991) *The Overworked American. The Unexpected Decline of Leisure*. Basic Books, NY.
- Slotkin, Richard (1973) *Regeneration through Violence*. Wesleyan Univ. Press, Middletown, Conn.
- Smith, Norris (2002) *Changing US Demographics*. The Reference Shelf. H.W. Wilson, NY.
- Soros, George (2004) *The Bubble of American Supremacy. Correcting the Misuse of American Power*. Public Affairs Books, NY.
- Suskind, Ron (2004) *The Price of Loyalty. George W Bush, the White House, and the Education of Paul O'Neill*. Simon & Schuster, NY.
- Woodward, Robert (2002) *Bush at War*. Simon & Schuster, NY.
- Zakaria, Fareed (2003) *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad*. W. W. Norton & Co., N.Y.
- Zinn, Howard (1995) *A People's History of the United States, 1492 – Present*. Harper Perennial, N. Y.

Dessutom förstås New York Times dagligen, alternativa nätinformationskanaler och internetkällor och amerikansk TV.

Marta Cullberg Weston är psykolog, psykoterapeut och författare. Hon har på Wahlström & Widstrand givit ut böckerna *Övergången – Om hormoner och självständighet* (1998), *En dörr till ditt inre* (2000), *När beskedet är cancer – En stödbok* (2001) och *På väg mot livsvisdom. En guide i vardagen* (2003).

Hon har varit bosatt i USA i tio år. I den här boken samlar hon kunskap om USA som man inte får vid en turistresa i landet och ger samtidigt ett kritiskt perspektiv på den aktuella amerikanska stormaktspolitiken under George W Bushs presidentperiod.

Omslagsbilden:

Den amerikanska flaggan har 50 stjärnor, som representerar varje stat i den nuvarande federationen. De tretton ränderna representerar de ursprungliga tretton staterna som bildade Amerikas Förenta Stater.

Iowa City, mars 2004
Copyright ©Marta Cullberg Weston